

VIIPURIN SUOMALAISEN
KIRJALLISUUSSEURAN
toimitteita

5

Helsinki 1982

ISBN 951-95402-4-5 (osa 5)

Helsingin Paino Oy

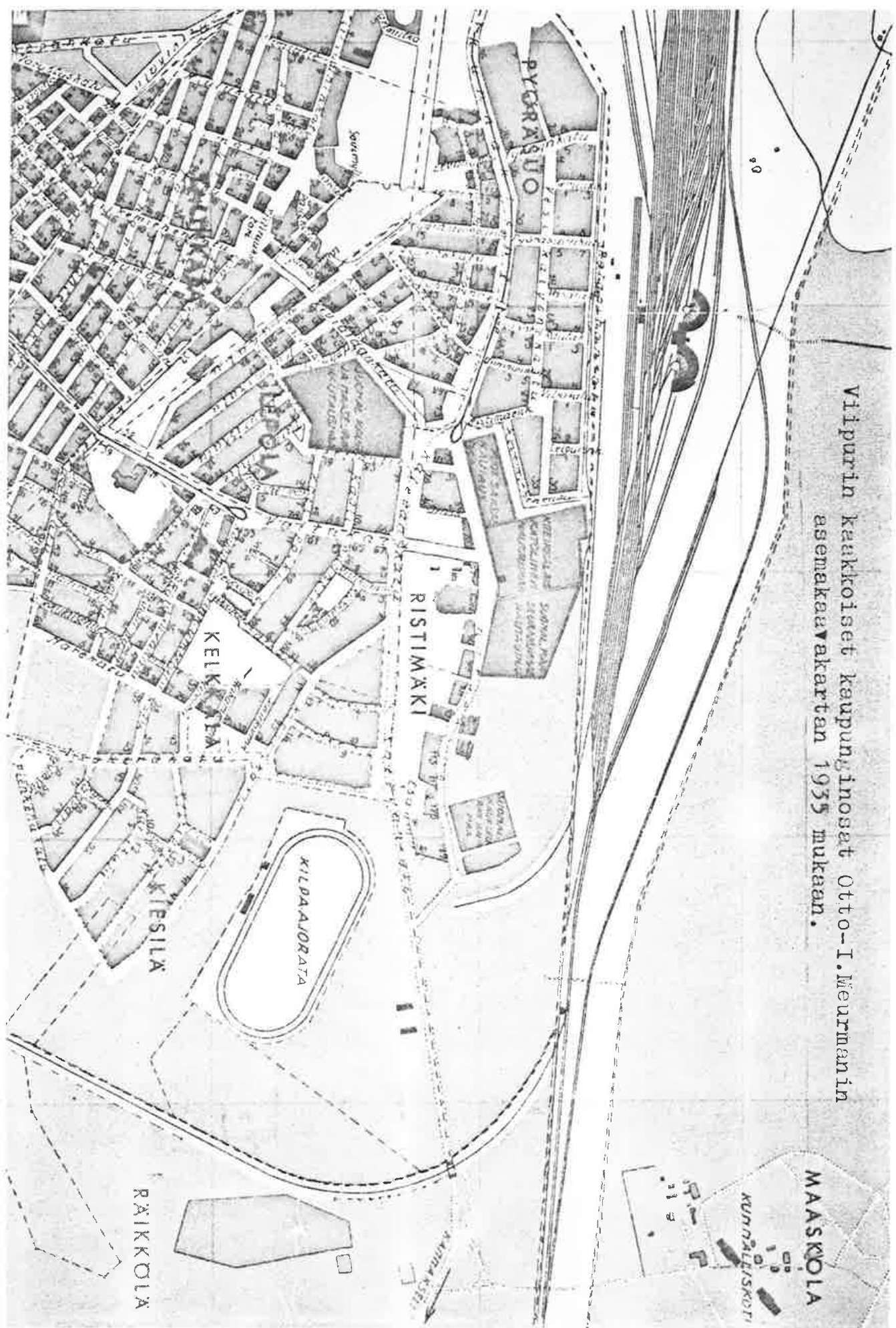
Viljo Nissilä

VIIPURIN KAAKKOISLAITAMILTA

Sisällys

I. Kelkkala ja Tiiliruukki	158
1. Kylästä kaupunginosiksi	158
2. Kelkkalan kylän suvut ja talot, niiden jakautuminen ja häviäminen	183
3. Esikaupunkilaisten ammatteja	192
4. Huomattavia kelkkalalaisia ja Kelkkalan sukuja	198
5. Kelkkalan kansakoulun alkuvaiheita	206
6. Vapaa-ajan viettoa, seuroja, yhdistyksiä	216
7. Hautausmaat	226
II. Maaskola	232
III. Liimatta	237
IV. Lähteitä	240

Viiipurin kaukoiset kaupunginosat Otto-I. Meurmanin asemakaavakartan 1935 mukaan.

VIIPURIN KAAKKOISLAITAMILTA

Asiakirjatietoja, haastatteluja, muistumia

Kotiseutukuvaukseen ”Viipurin kaakkoislaitamilta” sisältyvät ns. itäisistä esikaupungeista (kaupunginosista) jo kansakouluajoilta tuntemani Kelkkalan entinen kylä, josta maamme tultua itsenäiseksi muodostui neljä kaupunginosaa (Lepola, Kelkkala, Kiesilä ja Räikkölä), kaupunkialueeseen vanhastaan kuulunut Pyöräsuo, Talikkalan entiseen kylään kuuluneesta Tiiliruukista vain Kelkkalan puoleinen kaista (Tiiliruukinkadun ja -torin tienoot) sekä Kelkkalan takaiset Maaskolan ja Liimatan kartanot. Mukaan en ole ottanut Talikkalan kaupunginosan eteläpuolista Rajakatuun ulottuvaa osaa, Kolikkoinmäkeä ja Käremäkeä, jotka aikoinaan kuuluivat Talikkalan kylään (esikaupunkiin), Kangasrannan ja Huhtialan kyliä (kaupunginosia), joihin kaikkiin kuitenkin kuvauksessani on viittauksia (ks. karttaa ed. sivulla).

I. Kelkkala ja Tiiliruukki

1. Kylästä kaupunginosiksi

Kelkkalan kylästä (kartanosta) ei ole merkintöjä keskiajan asiakirjoissa. Ensimmäiset tiedot siitä ovat kuningas Kustaa Vaasan ajan maakirjoissa 1500-luvun puolivälistä: Kelckala gods 1561, Keclkala 1569 (Valtionarkisto 5327:27, 47 ja Reinhold Hausen, Bidrag till Finlands historia IV 26, 449). Nimensä se oli saanut kartanon (talon) perustajasta Kelkasta (esim. Olli Kelcka Kelckalaby 1593 VA 5671:8), jonka nimisiä on mainittu muualtakin Viipurin lähistöstä, esim. Hinrick Kelcka 1697 Mättäänojalta, Jonas Kelka 1747 Rakkolasta (Viipurin pitäjän kirkonkirja 745:100, 351 Valtionarkistossa). Nimen pohjana on arvattavasti ollut appellat. **kelkka**, ruotsin **kälke**, joka on ollut myös erään aatelissuvun nimenä.

Viipurin pitäjän vanhoissa kyläluetteloissa ei ole mainittu Kelkkalaa, joten se ilmeisesti on kuulunut aateliston jo keskiajalla omistamiin kartanoihin samoin kuin Maaskola ja Liimatta, sen naapurit (ks. Toivo J. Paloposki, Viipurin pitäjän historia I 245). Vuonna 1561 kuningas Erik XIV oli vapauttanut palvelijansa Jöns Maununpojan maksamasta veroa Kelkkalasta (Kelckala gods 1/2 skatt jord) ja kuningas Juhana III oli antanut v. 1570 Suomen käskynhaltijalle Hannu Laurinpoika Björnramille ja hänen perillisilleen ratsupalvelusta vastaan 1/2 skatte gods Kälckala ja 3/4 i Maschola Viipurin pitäjässä (A.I. Arwidsson, Handlingar till belysning af Finlands Häfder X 41,84). Kartano joutui Fincke-suvulle, kun Björnramin leski avioitui v. 1577 valtaneuvos Gödik Fincken kanssa.

Jo 1500-luvulla Viipurin itäiset naapurikylät Talikkala, Kangasranta ja Huhtiala olivat kaupungin (raadin) omistuksessa: Talicko godz wnder Borgmest och rod 1559, Kangasranda äng 1562, Huctala godz wnder Borgmest och rod 1559 VA 74:25;5000:11v;5134:19; 5237:108. Vuonna 1694 näistä kylistä (Rådsmarken) on mainittu 13 taloa (Christer ja Lars Mulli, Christer Tallika, Jören Simonson Kåtoin, ym.).

1600-luvun alussa Viipurin kaupungin omistuksessa oli varsinaisen kaa-voitusalueen lisäksi seitsemän tilaa, mm. Huhtiala, Talikkala, Räikkö, Roppa ja Kangasranta, jotka ulottuivat Kelkkalaan ja Maaskolaan. Ne omisti käskynhaltija Arvid Tönnenpoika Wildeman (1602–17) ja tällöin käytiin raja hänen ja kaupungin omistusten välillä v. 1612 (Viipurin käräjät 8.–10.4. 1674 ja 19.–23.11. 1674). Rajoina olivat Laifwasaari, Saunaniemi ja Itkäwä Kifwi (VA jj 12:403 ja jj 19:220, 262), jotka sijaitsivat ns. Liimantanlahdessa. Vuonna 1640 Kelkkalan omistajana on mainittu kapteeni Berendt Johan Wrangell ja myöhemmin komissaari Johan Kors. Mainittuna vuonna 1640 Viipurin kaupunki halusi ostaa Ylä- ja Ala-Säiniön, Kelkka-

lan, Maaskolan ja Roiskonniityn, ja Kelkkalan omistaja ilmoittikin olevansa valmis myymään ne, mutta tietymättömistä syistä asiasta ei tullut mitään. Ison reduktion (palauttamisen) jälkeen 1694 kaupunki sai takaisin 30 tilastaan kymmenen ja v. 1702 sillä oli ns. laidunmaina Huhtiala, Talikkala, Räikkö, Roppa, Uskinniemi ja Kangasranta. – Viipurin piirityksen aikana Kelkkalan kartano paloi ja autioitui (1710).

1600-luvun manttaalikirjoissa on joitakin tietoja Kelkkalan vuokraajista ja sen asukkaista. Vuonna 1635 on mainittu Kelkkalasta, Kelcka jord, kolme taloa, mm. Roiskola (Jacob Roisko) sekä samalta vuodelta Kelkala Sättegårdh ja asukkaina Henrich Kackoi, Jacob Roisko, rampa ja sokea Staffan Thomasson sekä Huusman Peer Peersson. Vuodelta 1645 ovat maininnat Källkala By (Kelkkalan kylä), jossa asuivat mm. Hendrich Hendrichsson, Hans Hendrichsson, Mårten Hendrichsson, Hendrich Laukkainen, Hendrich Tintturi, ja erikseen kylässä Mäen Maa. Vuonna 1675 Kelkkalassa oli kuusi taloa (Peter Sigfredss Kråg, Kurt Skomakare, ym.) ja vuonna 1694 myös kuusi taloa (luutnantti Johan Dumb, Sielfwa Håvet, Hindrich Tiukuinens hemman, Kråg Matts, ym.). Tuomiokirjoissa on mainittu torppari Haka Micko 1672, Hakka Olli 1673 ja hänen poikansa Haka Heike eller Hindrich Ohlsson 1698 VA jj 17:440;18:436;34:136 (vrt. Hakaheikinpelto 1845), Hans Meuron 1689 (vrt. Meurosenmäki, -suo, -lehto 1845), Maria Erici Vossi 1813 (vrt. Vossinmäki 1845).

Jo ennen Suuren Pohjansodan päättymistä annettiin v. 1719 lahjoitusmaiksi 30 taloa (yht. 15 1/6 manttaalia) Viipurin ympäristöstä (mm. Kelkkalasta, Liimatalta ja Maaskolasta) kenraalimajuri Semen Alabardejefille, joka sai haltuunsa mm. ”Pietariin menevän maantien eteläpuolella sijaitsevan alueen Punaisellelähteelle ja linnanpaltalle saakka”. Sitä vastoin alue Pietarin maantien pohjoispuolella (mm. Tiikannurmi) julistettiin kruunun omaisuudeksi. Myös eteläpuolinen alue olisi ollut kaupungille hyvin tarpeellinen, varsinkin kun kaupunkilaiset olivat aikojen kuluessa peranneet sinne ryytimaita ja siten hankkineet itselleen jonkinlaisen nautintaoikeuden.

1700-luvun manttaalikirjoissa on muutamia tietoja Kelkkalan vuokraajista ja asukkaista. Vuosilta 1738 ja 1739 on mainittu kaksi asukasta: torpparit Matti ja Jacob Simonpoika, v. 1758 on maininta Hööbohl (heinämaa l. laidunmaa) ja samana vuonna Huchtais med Talickala och Kangasranda torp, torppari Muurinen ja herrskaps Hööbohl (herrasväen heinämaa). V. 1768, 1780 oli lahjoitusmaan Huchtais med Talickala och Kangas Randa vuokraajana viipurilainen kauppias Anton Hedenius (Hidenius) ja kymmenen vuotta myöhemmin A. Hedenius ja Kelkkalasta on mainittu itsellinen Hindr. Kurvoin. Vielä 1785 on maininta Wiborgs Gambla Muhlbete Huhtiala, Kangasranda och Kelkala Hidenii Sterbhus (kuolinpesä) Krono Hemman.

Vuonna 1783 Alabardejefin lahjoitusmaan lunasti valtio, ja Kelkkala, Talikkala, Huhtiala ym. annettiin (myytiin) myöhemmin kruununtiloina yksityisille, jotka kielsivät kaupungilta oikeuden laajentaa rajojaan, vaativatpa v. 1800 maa- ja vuokratuloja maantien eteläpuolisista tonteista. Kaupunki kuitenkin sopi v. 1799 laiduntamisoikeudesta Kelkkalan talonpoikien kanssa (Paloposki, mt.s. 354 ja Erkki Kuujo, Viipurin kaupungin historia III 157, 162).

Kelkkalan kruununtilojen ja Viipurin kaupungin (lähinnä ns. Pietarin esikaupungin) välinen raja oli yhä epäselvä. Isonjaon yhteydessä v. 1833 alkoi pitkälinen riita, kun Kelkkalan jakokunta vaati rajan aivan kaupungin ulkopuolelle maanmittari C.H.Nybergin laatiman kartan mukaan. Sanomalehdessä Sanansaattaja Viipurista 1834 (no 6) oli laaja selostus, että ”Isojako-oikeusistuin 27.2.1834 Kelkkalassa Viipurin pitäjässä ratkaisee rajariidan, joka on Kelkkalan miesten yhdellä puolen ja Venäjän kruunun, Viipurin kaupungin, pitäjän kirkkoherran tilan sekä ojennushuoneen (Pant-sarlahdessa) johtokunnan välillä toisella puolella”. Riita päättyi vasta 17.11.1840 senaatin ratkaisuun, jossa ”raja vedettiin Havin takaa puosta Pietarin maantielle siten, että myös venäläinen hautausmaa joutui kaupungin puolelle”. Kaupunki luovutti osan alueestaan korotniekoille, osan valleihin 1860-luvulla ja Tiikannurmen ampumarata-alueen. Myöhemmin luovutettiin Aninan puistosta, ryytimaista ja Tiikannurmesta osia rautatien käyttöön. Isojakokartassa 1845–46 (Karta öfver Kelckala Frälse samt Kangasranda, Talickala och Huhtiala Krono hemmans samfällta ägomassa. Uppmättad år 1833 komissiolandmätare Claes Henr. Nyberg. Kelkkala Samfällighet storskiftad år 1846 af vicelandmätare C.O. Addens) näkyy yhdeksän talotonttia sekä hautausmaan kyljessä sijaitseva haudankaivajan tontti.

Viipurin kaupunki osti Maaskolan Alahovin jälkeen (1844) kaukonäköisesti laajoja alueita itäisistä esikaupungeista: v. 1887 alueen kilpa-ajorataa varten Mansikan, Kiesin ja Patjan talojen omistamasta Romananniitystä (4,09 ha); 1895 Mättäänjärven palstan (9,1 ha) vedenottamoa varten Suur-Peron tilasta ja samana vuonna palstan Talikkalan perintötilasta rek 1 (8,66 ha savihautoja); v. 1899 Hackman & Co:n omistaman alueen Talikkalan perintötilasta rek. 1 (Rosuvoin) ja v. 1907 Hackmanin omistaman 1/4 Talikkalan perintötilasta rek 1 (41,99 ha); samana vuonna Anttosen tilan Talikkalasta rek. 1⁴ (35,43 ha); Kiesin rälssitilan Kelkkalasta; Kolikko-nimisen tilan rek. 1 (9,84 ha) Talikkalasta; v. 1909 pikkuosan Liimatan hovista ja v. 1912 Roiskonniityn. 3.6.1919 kaupunki lunasti tarjotut Juho Hallenbergin, August Jakobssonin sekä Vilhelm ja Anna ja Ikävalkon perikuntien omistamat Kelkkalan ja Tiiliruukin esikaupunkien alueet (73 ha); v. 1920 Feodor Taikoffin omistuksen ja v. 1922 Natalia Fedotoffin ja Eugenie Kiaschkinin

maata Kelkkalasta; v. 1939 Jakovleffin ent. tiili- ja tulitikkutehtaan 5 ha suuruisen kaistaleen Ojakadun varrelta Kelkkalan ja Tiiliruukin välistä.

Itsenäisyytemme ajalla 23.11.1922 valtioneuvosto päätti, että Viipurin esikaupungit oli liitettävä kaupunkiin kolmessa vaiheessa: 1.1.1924 mm. Talikkala ja Kangasranta, 1.1.1928 Liimatan kartano (n. 600 ha), jonka kaupunki oli ostanut Juho ja Maria Lallukan kuolinpesältä, sekä Kelkkala ja Mättäänjärven palsta. Yhdistämisen jälkeen laaja Kelkkalan esikaupunki (ent.kylä) jakautui viideksi kaupunginosaksi: Kelkkala, Kiesilä, Lepola Ristimäki (osaksi vanhaa kaupungin aluetta) ja Räikkölä. Kelkkala oli saanut nimensä, kuten sanottu, vanhasta sukunimestä Kelkka (ks. ed.), Kiesilä Antti Kiesin talosta rek. 1²⁴ (1887), Ristimäki-nimi Kelkkalan Koira-mäen rinteelle v. 1798 (1785) perustetusta hautausmaasta, Lepola sen viereen v. 1910 perustetusta lisähautausmaasta ja Räikkölä kauimpana kaakossa sijaitsevasta Räikkösen talosta, johon Vilhelm Räikkönen oli v. 1834 tullut kotivävyksi.

Viipurin itäisestä ns. Pietarin esikaupungista (myöhemmästä Kalevan kaupunginosasta) alkoi Pietarintien (myöhemmän Kannaksentien) molemmin puolin asumaton taival, jolla vielä 1880-luvulla susi oli ahdistellut erästä konepajan työmiestä (sanomalehti Ilmarinen 1880 no 98). Alueelta (Koira-mäeltä ja Ristimäeltä) oli kuljetettu hiekkaa ja soraa 1860-luvulla vallien rakentamiseen Havilta Papulanlahteen ja Tiikannurmelta savea (Ilmarinen 1881 no 1). Vallit olivat sitten estäneet kaupunkiasutuksen leviämisen kaakon suuntaan, jossa Suurenkivenmäellä (myöh. Rosuvoinmäki) oli sijainnut matkustavia varten krouvi (kapakka), Rosuvoi krogställe 1841, ehkä sama kuin vuosisadan lopulta mainittu Tarpeentorppa, kaupungin palvelusväen juoma- ja tanssipaiikka. Krouvin lähistöllä oli Kopekkalähde matkustavien hevosten juottamista varten. – Rosuvoin nimen alkuperästä ks. Viljo Nissilä, Viipuri nimistön valossa. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 3 s. 98, 151.

Rosuvoin I. Rosuvoinmäen asutuksen syntyyn vaikuttivat lähinnä Pietarintien pohjoispuolelle (vanhalle kaupungin maalle) v. 1869 perustettu toimintini Tšusoff & Sapetoffin olut tehdas Bavaria, joka v. 1893 siirtyi Sergejeffin omistukseen, samaten 1870-luvulla rakennettu rautatie Pietariin ja sen yhteyteen syntynyt läheinen Maaskolan ratapiha sekä monet tiilenpolttamot, jotka kaikki tarjosivat työpaikkoja pikkueläjille. Rosuvoinmäelle 1800-luvun lopulla perustetut Fominin ja Kankaanpään tupakkatehtaat antoivat työtä varsinkin naisille.

Rosuvoin kaupunginpuoleinen kärki I. Rosuvoinmäki Lohkokatuun (ent. Rajakatuun) asti oli kuulunut virallisesti Talikkalan kylän Mansikan tilaan, joka oli joutunut ensiksi Hackmanille ja v. 1899 kaupungille ja liitettiin myöhemmin Pyöräsuon kaupunginosaan. Kaupunki solmi ostettuaan

alueen vuokrasopimuksen asukkaiden kanssa 14.12.1901. Vuoden 1913 kartassa oli tälle alueelle merkitty 25 asuntotonttia ja suunnilleen sama määrä on työnjohtaja Oskari Pahikaisen kartassa, jonka hän muistinvaraisesti piirsi vuosisadan alun tonteista Väinö Karvisen kotiseutukuvausta "Viipurin kaupungin kaakkoisliepeellä" varten (Kaukomieli VII. Viipurilaisen Osakunnan julkaisu 1935), johon vanha rosuvoilainen Helena Peltonen oli kertonut muistojaan.

Peltosen talo Rosuvoissa (vasemmalla).

Pahikaisen piirroksen mukaan vuoden 1900 molemmin puolin asuivat Pietarintien varressa seppä J. Lindström (myöh. Petter Fominin tupakkatehdas), venäläinen Kusmin (myöh. kauppias A. Pönkkä, seppä Matti Hirvonen), kauppias Hämäläinen (myöh. Mooses Kankaanpään tupakkatehdas), rautatieläinen Åby (myöh. kauppias Henrik Karvinen), kattilaseppä Karl Gunelius, tiilenpolttaja Juho Luukkonen, työmies Romunen Sapetovalla, seppä Juho Uski Rajakadun kulmassa; Saimankadun pohjoissivulla haudankaivaja Froloff; pannuseppä Gustaf Wallenius; suutari Antti Auvinen; veturinkuljettaja Michelsson; konepajalainen Antti Hänninen; tynnyrintekijä Gröhn (myöh. ajuri R. Toivakainen); Saimankadun etäläsivulla

timpermanni Heikki Pahikainen; koneenkäyttäjä Vilhelm Gustafsson; suutari A. Ananin, työmies O. Holopainen, työmies Antti Silla (Silta) ja kulp-
pien laidassa torikauppias, patterinvahti N. Smaroff, vanginvartija Hen-
riksson, venäläinen Aljosha (myöh. vanginvartija Juho Pennanen, kauppias
Aleksanteri Karvinen, mallipuuseppä Robert Peltonen ja vaimo Helena),
konduktööri Edvard Kosonen (myöh. veturinkuljettaja, masinisti Erik Jans-
son, vaunumestari Ehnberg).

Rosuvoim ja entisen Kelkkalan sekä toisaalta Tiiliruukin (C.O. Addensin
v. 1846 toimittaman isonjaonkartan Ristimäenkankaan ja Kolikkokankaan
l. Kolikkoinmäen) välissä oli laakso nimeltä Pitkäsuo, joka ulottui patteri-
alueelta lähelle Anttosen taloa. Tämän laakson savea olivat käyttäneet sen
varten syntyneet tiilenpolttamot jo 1700-luvun lopulta lähtien, ja saven-
otosta olivat syntyneet maisemalle ominaiset monet kulpat (pikkulammet),
joista vanhimmat olivat laakson länsi- ja itäpäässä. Perinteen mukaan vielä
1880-luvulla laakson keskiosassa lainehti ns. Tihanoffin kaurapelto, josta
siitäkin otettiin savea 1900-luvun molemmin puolin. Viimeiset tiilenpoltta-
mot tällä alueella olivat Tudermanin tiiliuuni (vrt. Uunikatu), lähellä Rosu-
voita, viipurilaisen liikemiehen Emil Ferdinand Tudermanin perustama ti-
ilenpolttamo Juho Mansikan maalle Kelkkalaan (mainittu esim. manttaali-
luettelossa 1882). Vastapäätä sitä oli kauppaneuvos Tihanoffin tiilitehdas
(mainittu 1891).

Viipurin karttaan 1913 on merkittynä kolmisenkymmentä kulppaa, joi-
ta sanottiin Rosuvoinkulppiiksi, mutta joista monilla oli oma nimensä, esim.
Kirkaskulppa, Lähdekulppa, Ristimäenkulppa, Saunakulppa (Vuoren sau-
nan mukaan), Savikulppa, Uimakulppa ja lähitiienoon talonomistajien mu-
kaan Pahikaisenkulppa (Heikki Pahikainen s. 1854 ja pojat Heikki s. 1883
sekä Kaarlo s. 1885), Peltosenkulppa (J.R. Peltonen, Juho Peltonen, Han-
nes Peltonen), Pesosenkulppa (Pekka Pesonen s. 1856, ym.), Skytänkulppa
(Pietari Skyttä s. 1840, ym.), Taljankulppa (Antti Talja s. 1853), Toivosen-
kulppa (Juho Toivo/nen s. 1859), Tudermaninkulppa, Uskinkulppa (Juho
Uski s. 1832), Väänäsenkulppa (K.V. Väänänen). Kulpista ongittiin kesäi-
sin ruutanoita ja niissä käytiin uimassa, syysjäillä retkumassa ja luisteltiin
konkilla. Kulppiin välisillä multatöyräillä ja pientareilla tienoon pikkuelä-
jät syöttelivät lehmiään ja hevosiaan ja kasvattivat perunoita talven varalle.
Talvisotaan mennessä suurin osa kulpista oli täytetty kaupungista kuljete-
tuilla jätteillä ja tälle täytemaalle oli rakennettu Kalevankadun jatkon pohjaa.

Pyöräsuon asutus muodostui Pietarintien pohjoispuolelle vanhalle kau-
pungin maalle vastapäätä Rosuvoita. Pietariin menevä maantie alkoi 1700-
luvulla Pietari-Paavalin kirkon takaisesta Isosta-Kalitkasta (portista), mut-
ta kaupungin kasvaessa ja uusien kaupunginosien syntyessä sen lähtökohta
siirtyi yhä idemmäksi. 1800-luvun toisella puoliskolla Pietarintie kulki läpi

Pietarin esikaupungin (myöh. Kalevan kaupunginosan) ohi Kapunginpuiston I. Aninanpuiston (ks. Sven Hirn, Vihantaa Viipuria. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 1, 1976, s. 14–21), poikki aukeaman, jonka pohjoispuolella avautuivat korotniekka Filip Sedoffin viljelemät pelot Pietarin rataan saakka. Minun koulupoika-aikanani Pietarintie (myöh. Kannaksentie) alkoi Aninantorin (myöh. Sairaalanaukio) laidassa sijaitsevasta asuntoyhtiö Toivosta ja itsenäisyysenaikana rakennetuista ns. Thesleffin puutaloista. Pietarintien laidassa sijainneessa Sedoffin talossa oli lastentarha ja siitä kappaleen matkaa eteenpäin arkkitehti Ragnar Ypyän piirtämä moderni Talvisodan kynnyksellä valmistunut siunauskappeli. Tien eteläpuolella oli 1860-luvulla rakennettujen vallien jäänteitä ja tien poikki juoksi Rosuvoinkulpista alkanut Valtaoja (Laskuoja 1876).

Viljelemättömien Sedoffin peltojen (Setovapellot) itäpäässä oli Sergejeffin oluttehtaan laaja alue, joka oli antanut pelto-osalle nimen Oluttehtaanpellot. Vuonna 1869 kauppiaat Tšusoff ja Sapetoff olivat perustaneet ”sillose Tiikanurme laitaa” oluttehtaan Bavarian I. viinarännin, etikkatehtaan, punssitehtaan, asfalttitehtaan ja v. 1884 Tragman & Bandholtzilta ostamansa mekaanisen konepajan. Konkursissa liike myi v. 1893 tehtaant kauppaneuvos K. Sergejeffille, joka jatkoi vain oluttehtaan pitämistä. Oluttehtaan asuinrakennuksessa oli Tikan Marin kauppa, mutta myöhemmin siinä asuivat tehtaan konttoristit, esim. Kola Fokin ja Lammetmaa. Oluttehtaan ja rata-alueen väliin oli v. 1892 rakennettu pumppuhuone, josta kaupunki sai veden vuoteen 1908, jolloin rakennettiin uusi vedenottamo Roiskonniitylle (Liimatalle) noin 4,5 km päähän kaupungista. Rosuvoin pumppuhuoneesta sai nimensä Pietarintien suuntainen Vesikaivonkatu (Vanhan pumppuhuoneen kaivot 1913). Oluttehtaan ja hautausmaiden välissä oli aikoinaan pieni pyöreähkö suo, Pyöräsuo, josta muistan vielä paksun turvekerroksen ja sen vieressä savenotosta syntyneitä kulppia ehkä hämärästi muistetun Sedoffin tiiliruukin jäljiltä. Savea oli kaivanut punapartainen ryssä Savi-Andrei, jota nimitimme Savi-Anturaksi (< Ella Jahnukainen s. 1893).

Ratapihan takana Tiikannurmella oli ampumalaani, josta sanomalehti Ilmarisessa 1881 oli (no 21) uutinen, että viipurilaisen Petsoran rykmentin päällikkö oli saanut luvan ampumaradan rakentamiseen Tiikannurmelle, jossa Rosuvoin, Tiiliruukin ja Kelkkalan pojat olivat paimentaneet kylälaisten lehmiä ja hevosia. Minun aikanani ampumarata oli lähempänä Loikkasta, joten meillä pojilla oli mahdollista kaivaa kuulia ja hylsyjä entiseltä ampumalaanilta ja viedä niitä muutamasta pennistä Himasen romukuuriin. Kiskojen eteläpuolella oli Pietarinradan vanha valli, Paanavahimäk I. Nyqvistimäk, jolla sijaitsi ratavahti Karl Nyqvistin punainen rakennus ja jolla oli silti tilaa pitää arpajaisia ja muitakin juhlia sekä pelata potkupalloa.

Näkymä Tervakylästä kaupunkiin päin. Vasemmalla Pietarintie ja sen varressa Pyöräsuon (ent. Siron) raitiotiepysäkki kioskeineen, oikealla As. Oy Pyöräsuon pääty ja keskellä korkea Sergejeffin olutteen rakennus. Kuva otettu 1920-luvun alussa. Kuvailaina Mauno Lounasaholta.

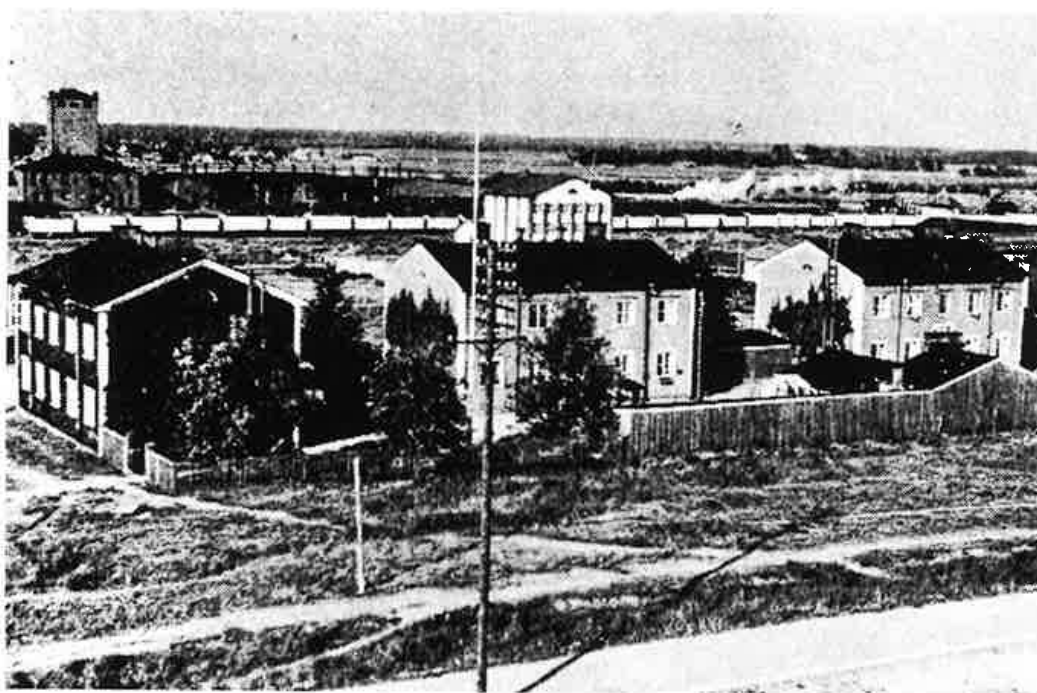
27.10.1911 kaupunginvaltuusto oli hyväksynyt asemakaavan Sergejeffin ja hautausmaiden (osaksi entistä Koiramäkeä) väliselle alueelle ja samalla tonttien vuokrausehdot. Alueelle varattiin 28 asuintonttia ja 720 m pitkä kortteli tehdastonteille. Asuintontin katusivulla piti olla istutuksia ja portti. Pietarintien varressa rakennusten tulisi olla kaksikerroksisia ja rakennusten ullakoista sai 1/3 olla huonetilaa. Tonttien vuokra-aika määrättiin 25 vuodeksi, mutta vuokraajalla oli oikeus tontin edelleen vuokraamiseen, ellei kaupunki halunnut tonttia, jolloin sen tuli lunastaa rakennukset. Vuokraaja ei saanut pitää alivuokralaisia ja näin pyrittiin sosiaalisesti ja esteettisesti korkeampaan asumistasoon kuin tavallista. Määräykset tarkistettiin v. 1913 ja 1915, mutta silti alueen asuttaminen kehittyi toisenlaiseksi.

Puuseppämestari Kalle Laakso oli perustanut Viipurin Puuseppätehdas K.G. Laakson noin v. 1912 Vesikaivonkadun varteen. Tehdas oli pienehkö 2-kerroksinen tiilirakennus, jonka alakerrassa olivat koneet, yläkerrassa tapahtui töiden kokoaminen ja viimeistely, ja lautavarasto oli tontin reunassa. Tehtaassa valmistettiin etupäässä rakennuspuusepän tuotteita ovia ja ikkunoita sekä Venäjän armeijalle sotilastöitä. Tehdas menestyi hyvin ja sitä suurennettiin v. 1917, tehdassalista tuli 60/70 × 30 m mittainen, koneet uuden aikaistettiin ja tehtaan yhteyteen tulivat toimisto ja tehtailijan asunto. Syksyllä 1921 myrsky-yönä rakennus paloi ja Viipurin Osuusliike osti palamatta jääneen varaston (kertonut T. Häyrinen, tehtaan työssä mukana ollut).

Pyöräsuon alueella Pietarintie 6:ssa toimi toinenkin puuseppäntehdas. Noin v. 1915 pälkjärveläinen August (Asko) Avonius, joka oli ollut työjohtajana Matti Pietisen puuseppäntehtaassa Viipurissa, rakennutti Viipurin

Puuteollisuus Osakeyhtiölle 2-kerroksisen rakennuksen, alakerran tiilistä, yläkerran laudoista. Koneet ja lämmityslaitteet olivat alakerrassa, töiden (etupäässä huonekalujen) kokoaminen ja viimeistely yläkerrassa. Työnjohtajina olivat mm. T. Häyrinen ja muuan Lindell. Vuoden 1918 tapahtumien johdosta kultaseppä Porthan ei jatkanut enää liikkeen rahoittamista ja Asko Avonius siirtyi Lahteen. Viipurilaista liikettä, ympäristön nimittämää Pellinkiä, jatkoivat puuseppämestarit Juho Pelli ja Lahtinen vuoteen 1940 (kertonut T. Häyrinen).

Samassa Pyöräsuon korttelissa toimi lisäksi Korjauspaja ja takomoliike J. Savolainen 1917-. Alueen teollisuuskorttelissa, jolle saatiin valtioneuvoston vahvistus v. 1921 olivat Sementtivalimo, Lennart Holmberg (myöh. Oy Pyramid), P. V. Kanervan Näkkileipätehdas 1917-, Viipurin Osuusliikkeen varasto 1917-, Oy Starckjohannin varasto 1918-, K. Porthan Oy 1919-, Leikkikalutehdas Siro 1919-, Ahjo Oy 1920-, AGA:n asetyleenitehdas 1920-, Viipurin Valssimylly 1926-, Viipurin Höyryleipomo 1928-, Viipurin Puunjalostus Oy, jonka laatikkotehtaalle rakennettiin 1930 kapearaiteinen pistoraide Ratapihankadulta pitkin Kivimiehenkatua, jonka varressa oli mm. Lääverin kiviveistämö, Maamiesten Mylly Oy 1931-, Karjalan Valimo Oy:n varasto 1937- Moukarinkadulla, Viipurin Puhelin Oy:n varasto 1938-, Metsätavarain Kauppa Oy:n varasto 1939-, joitakin pienempiä lisäksi.

Tervakylä Pyöräsuon kaupunginosassa, Takana Maaskolan ratapihaa.

Pyöräsuon asuintalosto oli toisensuuntaista kuin vuoden 1911 suunnitelmassa. Vuosina 1921–22 rakennettiin arkkitehti Paavo Uotilan suunnittelema ns. Tervakylä, ryhmä 2-kerroksisia puutaloja, jotka sijaitsivat Kannaksentien (ent. Pietarintien) ja ratapihan välissä kahden niitä kohtisuoraan olevan kadun, Niinipuunkujan ja Köynnöskujan, erottamina tontteina. Köynnöskujasta länteen sijaitsevassa ensimmäisessä pihassa oli neljä aidan ympäröimää taloa, joista kertojani Reino Kuusela oli viettänyt lapsuutensa Pyöräsuolta päin katsottuna kolmannen talon toisessa kerroksessa olevassa kodissaan. Eteisessä oli ollut suuri vaatekomero, kamarissa sohva, isolla peilillä varustettu piironki, pari kukkajalkaa, pöytä ja tuoleja, kevyt sohva, rautaiset parisängyt messinkiset pallot päätytankojen päissä, Reinon ja hänen veljensä yhteinen häkkisänky uunin edessä, nurkassa pesukomotti ja seinällä Lotta Svärd -taulu sekä kuva Mannerheimista ja kaksi ikkunaa Maaskolan ratapihalle päin. Keittiössä oli hellan, ruokakomeron sekä halkolaatikon lisäksi pöytä tuoleineen ja myöhemmin, kun pojat olivat venyneet pitemmiksi, huonekaluliike Lumiolta isän ostamat puiset parisängyt. Pihassa oli mukulakivin ja rappauksella päällystetty kellarirakennus, jonka päissä oli pyykkituvat ja likakastit. Rakennus jakoi pihan kahtia, ja Kannaksentien puoleisten kahden kuurin päissä nurmikolla sijaitsivat taloryhmän sementtiset tuhkapöntöt. Rakennusten välissä oli rautalanka-aidan ympäröimät nurmikot lehmuksineen. Takana Vesikaivonkadun varressa oli myös lehmuksia kasvava nurmikko, joten poikkikujien nimet olivat paikallaan. Pihalle päästiin rappukäytävästä, jossa alakerran lattia oli niin kylmä, että paljaita jalkoja paleli. Käytävän toisessa kerroksessa oli Kannaksentielle päin avautuvat pikkuikkunat ja rappujen edessä ulkokatos. Naapureina portaikossa olivat henkivakuutusasiamies, amatöörinäyttelijä Jalmari Rautiainen, Kakon ja Tarvosen perheet, alakerrassa etsivä Ville Rissanen, taidemaalari Aleksi Heiskanen ja Piitulaiset sekä Mikkelist.

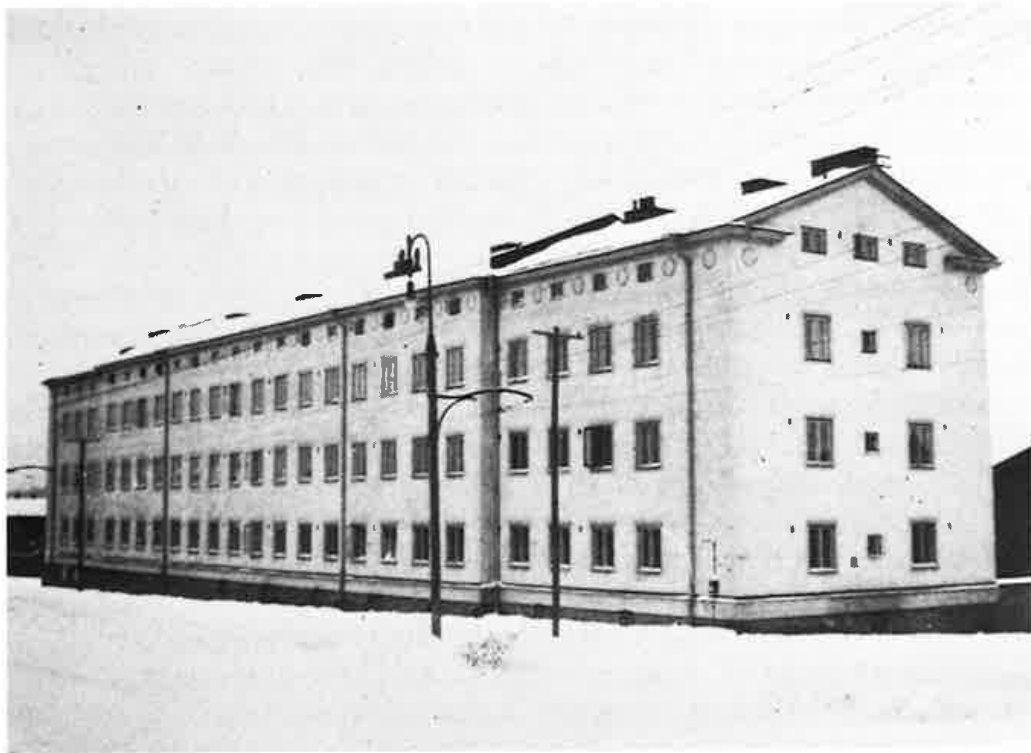
Kaupungin kunnallisia puutaloja oli Kuuselan muistaman mukaan kolmessa pihassa viitisentoista. Eräässä niistä asui muistamani Weinsteinin räätäli liikkeen mestari Salmelan musisoiva perhe ja kävelytoverini, rautatieläisperheen pöika Kalle Vepsäläinen, josta tuli kihlakunnantuomari. Asuinympäristö ei ollut kaunista eikä vihreää. Tervakylän ja asuntoyhtiöimme Pyöräsuon välinen Sironaukio, jonka Kannaksentien puoleisessa päässä oli Siron raitiotievaunupysäkki (myöhemmin Pyöräsuon pysäkki) kioskeineen, kasvoi kivilohkareiden välissä ohdaketta ja marunaa. Toisessa sivussa oli ns. Lantamäki, jääne suosta, jossa lapset talvisin laskettelivat mäkeä ja kesäisin leikkivät pehmeällä turpeella ja savella. Hautausmaan rinteellä entisen Koiramäen ratapihalle päin viettävällä rinteellä, laskettiin talvisin kelkoilla ja lipikkailla, kesäisin pyöriskeltiin pehmeässä hiekassa. Ratapihankadun takana oli Maaskolan kymmeniä raidepareja sisältävä ratapiha ja

vaunujen laskumäki ns. Aasinsilta, jossa juostiin paljain jaloin hiekkaisilla platformuilla ja tulikumilla kiskoillakin muutama askel. Siellä asui Lai-
neen perhe, jonka saunan nurkilla oli tiheä vatukko, ja siellä hävinneen tii-
liruukin jäljiltä oli kulppia talvisin luistelua ja syksyisin retkumista varten.

Pyöräsuon kaupunginosaan, vanhalle kaupunginmaalle, rakennettiin
kaksi puolikunnallista kivirakennusta asuntopulan helpottamiseksi: arkki-
tehti J. Vikstedtin (Viistein) piirtämä 2-kerroksinen As. Oy. Pyöräsuon
v. 1923 sille tontille, jonka Laakson puuseppätehdas jo v. 1917 oli ostanut
henkilökunnan rakennusta varten ja jonka rakennustoimisto Vuori oli otta-
nut rakentaakseen. Sille rakennettiin sementtitiilistä 2-kerroksinen 4-por-
taikkoinen 82 m pitkä asuintalo, josta isäni junapakkamestari Viktor Nissi-
lä oli ostanut lainavaroin keittiön ja kamarin huoneiston D-portaikon toises-
ta kerroksesta. Sinne perhe muutti alokasaikanani kilometrin päässä sijait-
sevasta As. Oy. Jyrylän kolmikerroksisesta pihasiivestä Aninan (myöh.
Kalevan) kaupunginosassa. Meillä oli Jyrylässä keittiön ja kamarin huoneis-
to, ahdas ja kylmä, jossa viisihenkisen perheemme oli hankala asua, varsin-
kin kun kamari oli monesti vuokrattuna. Uusi Pyöräsuon huoneistomme oli
yhtä ahdas, mutta se oli oma, lämmin ja tuntui kodikkaalta. Vuokrasin kui-
tenkin naapuriltamme seinän takaa huoneen aineiden korjausta varten ja nu-
kuinkin siellä. Myöhemmin taloutemme parantuessa ostettiin C-portaikosta

Ammattikoulunopettaja T. Häyrinen lapsineen talvella 1931 As. Oy Pyöräsuon pihalla.

As. Oy Suorakaide Pyöräsuon kaupunginosassa.

huonetta suurempi asunto torikauppias P.J. Suikilta. Kalustomme näkyy isäni perunkirjoituksesta 30.6.1932 Vesikaivonkadun 8:ssa as. 23. Se samoin kuin ympäristömme ja ikkunanäkymämme olivat suunnilleen samat kuin Reino Kuuselalla. Talon asukkaista muistan naapurimme vaihdemies J. Hakkaraisen, jonka kanssa pelasimme šakkia joskus ratapihan nurmikkopenkereelläkin, toisen naapurimme ammattikoulunopettajan Taavetti Häyrisen ja B-portaasta maanmittausinsinööri Erkki Eerikäisen, joiden kanssa monina kevät- ja kesäiltoina retkeilin Viipurin Vanhankaupungin ahtailta kaduilla ja kujilla. Monia muitakin tunsin, mainitsen heistä vain oppilaani Viipurin kaksoislyseosta Olli Pesosen, josta tuli hovioikeudenneuvos Helsingin hovioikeuteen. – Toinen puolikunnallinen rakennus oli arkkitehti Ullbergin suunnittelema 3-kerroksinen Suorakaide (1927).

Kannaksentien eteläpuolelta liitettiin Pyöräsuon kaupunginosaan paitsi Talikkalan kylään kuulunutta Rosuvoin kärkeä myös osa vanhaa Kelkkalaa Lohkokatua, Ojakatua ja Kulppakatua (ent. Kaivokatu) myöten. Alueen katuverkostoon kuuluivat lisäksi Kannaksentien suuntainen Jukolankatu (ent. Juhonkatu) ja poikittaiset Pyöräsuonpuisto (ent. Uunikatu), Asuntokatu ja Lähderinne. Tälle Juho Mansikan (vrt. Juhonkatu) ja Pekka Halosen

maalle oli pystytetty 1870-luvulla jokunen torppa, mutta varsinainen esikaupunkiasutus syntyi vasta 1880- ja 1890-luvulla, jolloin talot alkoivat työntyä kohti Ristimäkeä. Maasto oli epätasaista hiekanotosta syntyneiden hautojen takia. Oli Pieni Hiekkahauta ympärillään Kososen, Kukkosen ja Saastamoisen talot, Hiekkahauta Hämmäläisen ja Skytän talojen lähistössä, välissä Pajanurmi ilmeisesti Juho Hynnisen pajan paikka, jolla myöhemmin oli Metelisen, Sallisen ja Teivosen talot. Asutukseen vaikutti myös viipurilaisen Emil Ferdinand Tudermanin vuoden 1880 paikkeilla perustama tiilenpoltamo, jossa työskenteli muutama tiilenlyöjä (mm. 1880 Juho Maaranen ja Juho Manninen, 1883 Albin Halinen ja Juho Roisko).

Mainitulta alueelta oli ostanut tilan v. 1868 Niklas Loikkanen Papulan Loikkasesta. Maarekisterissä v. 1909 on sen omistajina mainittu Lyydia ja Vilhelmiina Loikkanen (palsta Lyydia), Iida Loikkanen (palsta Iida), Anna Loikkanen (palsta Anna), Ruukinalussuo (palsta Helena Loikkanen, Niklaksen vaimo) ja Elisa Loikkanen (palsta Liisa). V. 1912 Ruukinalussuo, joka ilmeisesti oli saanut nimen Tudermanin tiiliruukista, oli jaettu kahtia: Toivolaksi (omist. Helena Loikkanen) ja Ruukinalussuoksi (Villiam Unger). Toivola, joka oli saanut nimensä nahkuri Juho Toivosesta (s. 1859), oli palstoitettu 1924 kolmeen osaan: Asuntola (Nestor Siren), Kivelä (Pekka Ropponen) ja Toivola (Otto Rapeli). Toivolassa, joka sijaitsi Asuntokadun ja Pietarintien kulmassa oli Rapelin kauppa ja myöh. Eino Kakkosen ja hänen vaimonsa Lyyli Kirjoson kauppa, vastapäätä August Haikosen kauppa, joissa kummassakin kävin ostoksilla asuessamme Pyöräsuolla. – Pietarintien varressa Pahikaisen piirroksen mukaan asuivat vuosisadan vaihteessa Toivon l. Toivosen lisäksi puutarhuri Nyman ja työmies Paajanen. Henkikirjan v. 1910 mukaan asuivat Rajakadulla (myöh. Lohkokatu) mm. Aleksander Hukkanen (s. 1854), Juho Sommar (s. 1843), Juho Pirinen (s. 1876), Uunikadulla mm. Atte Airola (s. 1880), Edvard Kosonen (s. 1870), Aksel Kunnas (s. 1878), Konsta Rapeli (s. 1863), Vilho Pennanen (s. 1888), Erik Schöring (s. 1863), Antti Lipponen (s. 1876), Juho Savolainen (1877), Asuntokadulla mm. Juho Loikkanen (s. 1857), Esa Karkiainen (s. 1882), Mikko Sokura (1866), Vilho Sokura (1881), Ferdinand Ruuttu (1878), Antti Toropainen (s. 1871), Fredrik Unger (s. 1869), Juho Toropainen (s. 1872), Heikki Holopainen (s. 1879), Erik Pitkänen (1876), Kaivokadulla Emanuel Lahti (s. 1866), Henrik Huttunen (s. 1875), Anton Ranta (s. 1859), Tuomas Vesiluoma (s. 1843), Armas Vesiluoma (s. 1887), Pietarintiellä Matti Mutala (s. 1875), Matti Öhman (s. 1878), Antti Inkeroinen (s. 1857) ja Saimankadulla Tuomas Uotinen (s. 1853), Viktor Thure (s. 1874) ja Elias Mättö (s. 1879) sekä Emil Saima (s. 1867), josta katu lienee saanut nimensä. – Vuonna 1920 Ruukinalussuosta oli palstoitettu yli 60 tonttia, jotka sijaitsivat maanmittari E.A. Piponiuksen kartan (1902–) mukaan Lohkokadun ja Tiiliruukinkadun välisellä alueella.

Tiiliruukki (myöh. Talikkalan kaupunginosan pohjoinen puolisko) sijaitsi vastapäätä Rosuvoita ja vanhaa Ristimäkeä edellä mainitun kulppa-alueen erottamana. Sinne päästiin Kalevan kaupunginosasta (ent. Pietarin esikaupungista) Tiiliruukinkatua (myöh. Tiiliuuninkatua) pitkin, joka alkoi Ainonkadun (ent. Kilikadun) päästä ja johon yhtyi Pietarintiestä eroava Kappelikatu (ent. Maneesikatu) vanhan kunnallissairaalan vieritse. Aikoinaan se läpäisi 1860-luvulla rakennetun vallivyön ja ohitti 1840-luvun vaihteessa rakennetun kaakelitehtaan, joka sai savea alapuolella sijaitsevasta laaksopainanteesta, ja jatkoi painanteen yli yhtyen Pietarintiehen vanhan Ristimäen hautausmaan länsipuolella. Kun kaakelitehdas, josta lapset keräilivät litteitä kittiläkiiviä, sulki porttinsa ja esti sitä tietä pääsyn kaupungissa kävijöiltä, kuljettiin kivipolkuja pitkin ns. Frimanin alueen läpi, mutta lopuksi avattiin tie kaakelitehtaan alapuolitse. Se oli juuri Tiiliruukinkatu, joka jatkui Tiiliruukintorille ja sieltä kohti Ristimäkeä ohittaen sen kiviaidan (Kiviaidankatuna). Tiiliruukin katujen nimet on mainittu tietääkseni ensi kertaa manttaalikirjassa v. 1895 (Valtionarkisto Vi 206): Tiiliruukinkadun lisäksi Alakatu, Uusikatu (myöh. Yhteiskoulunkatu), Annankatu (myöh. Talikkalankatu), Vilhonkatu (Vilhelminkatu 1895) ja Aleksanterinkatu sekä niiden poikkikadut Nousutie, Kaivokatu (myöh. Kiulukatu), Saunakatu (myöh. Tiilimäki) ja Pekonkatu (ks. ed. Viljo Nissilä, Viipurin kadunnimet).

Tiiliruukin asutuksen syntymiseen vaikuttivat ennen kaikkea tiilenpolttamot, joita alueella oli ollut, kuten sanottu, 1700-luvun lopulta lähtien: Kirpitsnyj zavod 1785 (J. Stråhlmanin kartta 1785. VA), Pietarporin takanässä oleva tiiliruukki (Sanan-Lennätin 1858 no 48), Kakelfabrik och tegelslageri 1861 (Viipurin sanomat 1894 no 31), T. Tichanovin tiiliruukki 1868 (Ilmarinen 1868 no 25), Tichanovin tiiliruukin takana Kulhan torppa (Suomenlehti 1872 no 2), joista esikaupunki oli saanut nimensä. Kauemmas ja myöhemmin (1876) perusti silloinen kauppias Paul Jakovleff tiilenpolttamon Kelkkalan ja Tiiliruukin, Ojakadun ja Tikkutehtaankadun, väliinseen laaksoon. Jakovleffin ja Tihanoffin tiilenpolttamot olivat käynnissä vielä 1900-luvun puolella.

Opettaja Hannes Koivun kuvauksen mukaan Tihanoffin tiiliruukki sijaitsi Tiiliruukinkadun alkupäässä, sen pohjoispuolella. Ensimmäisenä oli tehtaan mestarin puinen asuinrakennus (myöh. Nuoposen ja Koljosen leipomo), sen takana oli tiilien kuivauskatoksia I. saraimia, kuivatuskenttä ja sen päässä hevosvoimin käytetty savimylly (vrt. Savimylly kadunnimenä). Tiiliuuni oli kulppien puoleisessa laidassa. Tehdasalueen läpi kulki vähäinen polku ohi savenotosta syntyneiden kulppien Rosuvoihin ja oluttehtaalle, josta pieneläjät hakivat mäskiä sikojensa ruoaksi. Vastapäätä tiilenpolttamoa oli tien toisella puolella mökkejä, joista vanhimpia oli Antti Meltin mökki.

Tiiliruukin maat olivat kuuluneet vuodesta 1854 tilan rek. 1³ omistajalle Pietari (Pekko) Haloselle ja sitten hänen poikapuolelleen Juho Vilhelminpoika Räikköselle, jolta ne siirtyivät Juho Hallenbergille hänen solmittuaan avioliiton Räikkösen tyttären Annan kanssa ja tytärpuolen aviomiehelle Vilhelm Ikävalkolle (vrt. Annankatu, Pekonkatu, Vilhonkatu). Tiilenpolttamoiden läheisyyteen Tiiliruukinkadun alkupäähän oli keskittynyt myös vanhin asutus ja ensimmäiset esikaupunkilaiset on mainittu manttaalikirjassa 1864–74. Vuonna 1873 ''patterin itäpuolisella alueella oli yhdeksän taloa: kalakauppias G. Tarkiainen, kaakelitehtaan työmiehet Antti Meltti s. 1829 ja poika Antti s. 1873, Juho Rimm(i), joka oli Räikkösen torppari, ja Mikko Nuttunen, kivityömiehet Elias Louko (Loukko) ja Adam Vainikka, hevospies David Huhtanen (Huuhtanen) ja työmiehet Samuel Liimatainen ja Valkonen'', kaikki Nuopposen leipomoa vastapäätä. Näistä oli v. 1939 jäljellä vain kaksi taloa: Tiiliuuninkatu 3:ssa ja 5:ssä (mm. veturinkuljettaja Teurosen rakennus). Tiiliruukin pohjoispuolinen laakso, ns. Tihanovintmaa, kulppineen oli ollut 1800-luvun lopulla peltona ja vuokrattuna mm. puutarhuri Worontzoffille. Alakadun tienoo oli ollut mainittujen mökkiläisten perunamaina, muu oli metsää. Kolikkoinmäki ja Kangasranta olivat asumattomia, paitsi tilallisten Gabriel Roiskon I. Torpan Kaurin ja Mansikan taloja torppineen sekä seppä Mäkeläisen asumusta Koivistontien varressa (Veikko Tyrväinen, Talikkalan VPK:n 50-vuotishistoriikki vv. 1896–1946, s. 11).

Vuoden 1910 henkikirjan mukaan asuivat Tiiliruukinkadulla David Kokko (s. 1869) ja vaimo Vilhelmina Meltti (Antti Meltin tytär), Mikko Kokko, Viktor Toikka, (aik. Elias Louko), Pekka Karvinen (aik. G. Tarkiainen), Aleks Karvinen, Vasili Andrejeff, Aleksander Teuronen, Tkatschenko (aik. Antti Avelin), Antti Timonen, Yrjö Melenski (aik. Vasili Garboff), Aleks Kiuru, Maria Frantzila ja Antti Katiska lähellä Tiiliruukintoria. – Pikkutontit (tav. 400 m²) vuokrattiin yleensä 25 vuodeksi, joskus 15 vuodeksi.

Vasta 1880–1900 asutus tiheni itäisissä esikaupungeissa. 15.6.1898 maanmittari S. Sobolevin laskelman mukaan oli Kolikkoinmäellä 184 taloa, Tiiliruukilla I. Talikkalassa 356, Kelkkalassa 79 taloa ja Kangasrannassa 14 taloa. Vuonna 1900 oli itäisissä esikaupungeissa 847 taloa ja 2747 asukasta. V. 1921 Tilastollisen päätoimiston suorittamassa väestönlaskussa oli:

Kolikkoinmäki	597 taloa	5980 asukasta
Tiiliruukki I.		
Talikkala	405 ”	4287 ”
Kelkkala	418 ”	3148 ”
Kangasranta	463 ”	2509 ”
Rosuvoi	22 ”	341 ”
	1905 ”	16263 ”

10.7.1901 tehtiin päätös Viipurin esikaupunkien kartoittamisesta ja sen suoritti 1902– maanmittari Sobolev prof. E.A. Pioniuksen johdolla. Maanomistaja Juho Hallenbergin aloitteesta alueelle saatiin v. 1902 kaupatori, ns. Tiiliruukintori, joka sitä ennen oli ollut lampuoti Pekka Jahnuksen karjahakana. Siitä alkoi metsäalue. Juho Hallenbergin toimesta kivikotiet suoristettiin (Tiiliruukin suurpalon jälkeen, ks. seur.) 8–12 m leveiksi kaduiksi ja talojärjestystä tiukennettiin. – Tiiliruukin alkuvaiheista ks. Hannes Koivu, Muistikuvia Viipurin itäisistä esikaupungeista (Karjala 30.8.1979/no 35).

Tiiliruukintorilta Tiiliruukinkatu laskeutui kohti itää kulppalaaksoon ja siihen yhtyivät vähäiset Laita-, Paja- ja Lampikatu pohjoissuunnasta. Kun katu oli ylittänyt Ojakadun, oltiinkin jo **Lepolan** kaupunginosan puolella. Sen katuverkosto kiertyi Ristimäen ja Lepolan hautausmaiden ympärille: Pyörösuo suuntaan Kaarlonkatu (osa entistä Juhonkatua), Kaitakatu, Kattokatu ja Kiviaidankatu (osa entistä Tiiliruukinkatua), länsisuuntaan Lähdekatu, Ristikatu, Nurmikatu ja Ojakatu, etelän ja kaakon suuntaan Nauriskatu (ent. Rinnekatu), Tarhurintie (ent. Juhanankatu), Kaalimaantie ja näitä vastaan poikittain Lepolantie (ent. Itäinenkatu ja Niilonkatu), Vihanesmäki (ent. Peltokatu) ja viimeisenä Valtakatu Kelkkalan kaupunginosan rajana. Pohjoisessa Lepolan rajoina olivat Kannaksentie ja osa uutta Kalevankatua.

C.O. Addensin isojakokartassa ja sen selityksessä (1846) olivat hautausmaan ympärillä Ristimäenkangas, -alusniitty ja -pelto ja kauempana lännessä Ruukinalussuo, lounaassa Pitkäsuo, joista meidän aikoihimme olivat säilyneet vain Ristimäki ja Ruukinalussuo. Uutena oli nimistöön ilmestynyt hautausmaan pohjoiskupeessa Riihihauta ja Riihihaidanmäki (murteen riihhauvvamäk), meidän Kelkkalan poikien mäenlaskupaikka. Nimensä se oli saanut perinteen mukaan Halosen talon riihestä. Sanomalehti Sanan-Lennättimessä 1858 (no 42) olikin uutinen, että Kelkkalan kylässä Halosen kartanossa 2 virstaa esikaupungista oli ollut riihen palo. – Ristimäenalusniittyä me sanoimme Ruklohvipelloks, jota oli aikoinaan viljellyt korotniekka Rugloff ja jonka läpi kulki Nurmikatu, osa koulutiestäni.

Alue oli ollut Mansikan ja Halosen talojen maita (1850), myöhemmin Loikkasen ja Hiltusen (1869). Osa maista oli, kuten sanottu, liitetty Pyöräsuon kaupunginosaan, osa Lepolaan, esim. Ungerin Ruukin-alussuon palsta ja Elisa Loikkasen palsta Liisa (1909, 1912), jotka palstoitettiin v. 1920 moniksi tonteiksi. Vanhimpia asukkaita Liisan palstalla olivat Helena Kymäläinen, Benjamin Rantanen, Israel Siikanen, Josef Miettinen ja Antti Venäläinen (1870). Vuoden 1910 henkikirjan mukaan asuivat (ja olivat asuneet aikaisemminkin ja myöhemmin) pohjoisesta etelään kulkevilla kaduilla:

Ojakadulla Pekka Ananin, Josef Eskelinen, Herman Hartikainen, Viktor Mattson, Hilda Mökkönen, Pietari Repo, Hilda Sallinen sekä Aho. Häyrynen, Kontio, Laitinen, Meriläinen, Pöllänen; Nurmikadulla Jalmari Aalonen, Adolf (Atte) Airola, Juho Eskola, Johan Forsström, Tihon Guseff, Heikki Holopainen, Antti Hulkkonen, Kalle Karvonen, Taavetti Kauhanen, Erik Juho Kaukonen, Juho Keinänen, Aleks Kinnunen, Matti Koivumäki, Juho Koskivuori, Taneli Lechlin, Juho Lehtisalo (Palokuurin vahtimestari), Edvard Mölsä, Kalle Nikupaavola, Heikki Nurmi, Pekka Pentikäinen, Pekka Pesonen, Heikki Rahunen, Antti Salmi, Antti ja Kustaa Teivonen, Tuomas ja Kustaa Uotinen, Gustaf Wallenius, Simo Worontzoff, ym.: Lähdekadulla Pekka Aro, Karl Koivula, Ville Pentikäinen, Emil Tiuhonen, Antti Veijalainen; Kaarlonkadulla Antti Hämäläinen, David Paavolainen, August Serenius; Pietarintiellä mm. Tahvo Himanen, Pekka Jahnukainen, Frans Laine, Joonas Pummi, Juho Saarinen; Rinnekadulla Ville Ikävalko, Maunu Oksala, Juho Pullinen; Juhanankadulla Kusti Ikävalko, Aleksanteri Kosonen, Albert Laitinen, Aukusti Lampinen, Joonas Launiainen, Ville Suonuuti, Matti Öhman;

ja lännestä itään kulkevilla kaduilla:

Kulppakadulla Juho Hupli, Otto Kyöperi, Aleks Tuomi; Tiiliruukinkadulla Vilhelmina Fomin, Juho ja pojat Toivo ja Aarne Humalisto, Pekka Komulainen, Ivar Kontturi, Robert Peltonen, Nikodemus Piokas, Antti Pukero, Juho Salmi, Juho Savolainen, Matti ja Maria Sorsa, Josef Söderman, Armas Vesiluoma sekä Hartikainen, Paajanen, Puolukka; Itäiselläkadulla Anton Andrejeff, Heikki Luukkonen, Juho Paajanen ym.; Peltokadulla Fabian Ekman, David Malkki, Juho Paakkanen, Juho Pisi, Kustaa Väisänen; Valtakadulla Juho Heitto, Maria Hyypiä, Ivan Ivanoff, Ville Juntunen, Eetu ja Hugo Kukkonen, Esa Kulha, Matti Kurki, Pekka Lahti, Hugo Lehtinen (työväentalon vahtimestari), Pekka ja Teodor Myöhänen, Heikki Nevalainen, P. Remes (rakennusmestari), Juho Savolainen, Hugo Takkinen, Iivari Toropainen, Heikki Tuppurainen.

Pekka Malisen (s. 1871) muistaman mukaan hautausmaan ja kulppien välissä oli ollut Hallenbergin tiiliruukki, jossa tiilenlyöjänä oli mm. Taavetti Halonen. Hän asui ruukintuvassa, josta myöhemmin tuli palokuuri ja v. 1918 nuorisoseurantalo.

Kelkkalan kaupunginosan (Kelkkalanmäen) muodosti Valtakadusta kaakkoon sijaitseva melkein suorakaiteen muotoinen alue, jonka rajoina olivat osa uudesta Kalevankadusta (ent. Puutarhurinkatu), Iso Kehäkatu kaakossa, Tikkutehtaankatu lännessä ja Valtakatu luoteessa erottamassa Lepolan osan. Sen kadunnimet syntyivät 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Piponiuksen ja Meurmanin asemakaavakartoissa 1902- ja 1935 niitä oli lisäksi Hakamiehenkatu, Heinonkatu (uusi), Jussinkatu (ent. Juhaninkatu), Tehtaankatu, Kanervakatu, Koulumestarinkatu (ent. Koulukatu), Närekatu, Orvokkitie, Otonkatu, Paasikatu, Suokulaisentie (ent. Suokatu), Suurkivenkatu, Syvännekatu, Tuomikatu, Vesikatu (ent. Lähdekatu), Vii-

vakatu (ent. Linjakatu ja Heikinkatu) sekä Vladimirinkatu. C.O. Addensin isojakokartan ja selityksen (1846) mukaan tällä alueella oli kolme talotonttia (Hämäläinen, Kulha ja Roiskon kaksoistontti) sekä Kartanopelto, Suurpelto, Uudispelto, Stenberginpelto, Keskipelto, Ristimäenkangas, Pitkän-suonreuna, Pitkäsuo, jotka suurin piirtein ovat peittyneet pienasutuksen alle. Se oli lapsuuteni ympäristöä ja siitä muistan Korotniekanpellot (ent. Kartanopelto, Uudispelto ja Stenberginpelto) ja sen, että kansakoulun takana oli kaista kallioista mäntymetsää (ent. Ristimäenkangasta).

Alue oli kuulunut suurelta osalta minun kansakouluajanani Taikoffille, Fedotoffille ja Hallenbergille. Tienoon asukkaita vuosisadan vaihteessa (1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa) olivat vuoden 1910 henkikirjan mukaan (aikaisemmin ja myöhemminkin) suunnilleen pohjoisesta etelään kulkevilla kaduilla:

Tikkutehtaankadulla Herman Janhunen, Ville Kanerva, Juhani Laavola, Aleksander Luukkonen, Otto Pisi, Pekko Pukero, Otto Puustinen, Aleks Roisko, Filip Rättö, Konsta Savelainen, Ivar Teräväinen, Juhana Viepäläinen sekä Hokkanen, Laukkanen; Juhankadulla ja sen jatkeella Neulastiellä Jaakko ja Sandra Aalto, Edvard Ankerman, Heikki Asikainen, Katri Eklund (Kana-Liisa), Juonas Ellonen, Heta Granlund, Otto Halonen, Vilho ja Anna Hamnell, J. Heiskanen, Juho Järvinen, Heikki ja Miina Kirjonen, Hedvig (Heta) Koiranen, M. Kosonen, Jaakko Laakkonen, Aleksander (Sasha) Lappi, Pekka Malinen, Juho Miettinen, Juho Muhonen, Matti Niö, Taneli ja Amanda Nissilä, Jooseppi ja Mooses Pääkkönen, Vilho Mäkelä, Arttu Ottavainen, Jaakko Saikkonen, Juhana Saha, Juho Stenberg, Uno Stenlund, Ville Suonuuti, Antti Suurkuukka, Heikki Valkonen, Maria Vihavainen, Matti ja Maria Virolainen; Heikinkadulla (myöh. Linjakatu, Viivakatu) Taavetti Ahokas, Vedohin Anisimoff, Juho Haakana, Olga Heinonen, Saara Hynninen, Juho Häyrinen, Matti Hovi, Vilho Ilmola, Timofei Ivanoff, August Kankkunen, Liisa Kuitinen, Viktor Leivo, Viktor ja Rosa Nissilä, Elias Puolakka, Heikki ja poika Heikki Saastamoinen, Juho ja Emma Säde, Juho ja Helena Taponen, Kustaa Teivonen, Konsta Vuorio; Koulukadulla Aleksejeff, Juho Arponen, Pekka Berg (Perkki), Matti Haapala, Hynninen, Juho Malinen, Vilho Mustonen, August Pirhonen, Ville Pukero, Matti Rättö, Juho Rönkä, Juho Toikka, Pekka Vainio, Matti Varis, Gabriel ja poika Aksel Vuorio;

ja suunnilleen lännestä itään kulkevilla kaduilla:

Valtakadulla Juho Heitto, Antti Jokelainen, Juho ja Josefina Koistinen, P. Mallas, Heikki ja Henrika Nevalainen, Paavo Pitkänen, ym.; Lähdekadulla mm. Fredrik Hyypiä, Aino Korhonen, Matti Kosonen, Matti Pönkkä, Matti Uski; Vladimirinkadulla David Räsänen, Tahvo Salakka, Anton Sinkkonen, Kustaa Varonen; Suokadulla (myöh. Suokulaisenkatu) Albin Kaasinen, Elias Turunen; Närekadulla Paavo Ratilainen. Sukunimiesimerkit riittänevät.

Anni Hynnisen muistaman mukaan (s. 1873 Juhankadusta länteen oli 1900-luvun vaihteessa ollut Fedotoffin tiilitehdas, josta jäänteinä koulu-poika-ajanani oli vielä Vetatovankulppa, jolla syksyisin luistelimme ja jonka avantoon veljeni Väinö putosikin kerran. Juhankadulla oli ruukintupa, jonka kilpeenjokelainen Juonas Ellonen osti vuosisadan alussa. Anni Hynnisen mukaan Vihannesmäellä (ent. Ruklohvinmäki < Rugloff) oli ollut Juho Hallenbergin huvila, jossa myöhemmin asuivat korotniekat Krugloff ja Andrejeff. Alue kuului itsenäisyyden ajalla Lepolan kaupunginosaan.

Minulle tutuin paikka oli Kelkkalanmäki, johon kansakouluajan muistoni kohdistuvat. Isäni Viktor Nissilä, joka oli syntynyt v. 1877 Valkealan Se-

Ellosen talo Jussinkadulla (ent. Juhaninkadulla) Kelkkalassa. Valok. keväällä 1943 Viljo Nissilä.

länpäässä, oli nuorukaisena lähtenyt maailmalle, Karjalaan Ojajärvelle, jonne hänen serkkunsa aviomies ratamestari Emil Järngren (myöh. Rautavaara) oli ottanut hänet ratatöihin (1897). Sieltä hän pääsi ylimääräiseksi asema- ja vaihdemieheksi ensiksi Hiitolan asemalle ja sieltä vakinaiseksi Ruskealan Kaalamon asemalle, synnyinpaikalleni. Kaalamosta perhe – äitini oli lähtöisin Kangasalta – siirtyi Viipuriin (1904) ja muutti seuraavana vuonna Brahenkadun huoneistosta vanhemman veljen Taneli Nissilän (molemmat jarrumiehiä l. bromsareita) jälkiä seuraten Tiiliruukille Timosen taloon (Tiiliruukinkatu), josta v. 1906 Antti Oravan talon vinttikamariin (Tiiliruukinkatu 23) ja v. 1907 kauppias Pekka Karvisen piharakennukseen (Tiiliruukinkatu 4). Sieltä jatkui perheen vaellus Taneli Nissilän jäljissä Kelkkalaan omaan taloon, jonka isäni oli ostanut velaksi välikauppias Kustaa Teivoselta, joka oli rakennuttanut sen v. 1906.

Talo oli tyypillistä esikaupungin mallia: eteinen, jonka perällä oli ruokakomero (sulani), keittiö ja kamari. Rakennuksessa oli matala vintti ja kivijalassa vähäinen kellari. Keittiön ja kamarin ikkunat olivat Heikinkadulle, jonka toiselle puolelle rakennettiin kansakoulun kolmas rakennus (1911), korkea ja pitkä hirsijätti. Keittiön toinen ikkuna oli pihalle päin ja siitä auke-

ni avara näköala yli Tiiliruukin ja Kangasrannan mökkimeren. Juhaninkatuun päin viettävässä pihassa oli alun perin yksi punainen syysruusu, mutta someroiselle maaperälle isä vedätti naapurillamme Hamnellilla 25 kuormaa multaa Korotniekanpellolta, kävi hakemassa Anttosenmetsästä muutaman pihlajan ja heisipuun ja kuokki vähäisen perunamaan.

Lähimpiä naapureitamme olivat veli Taneli Nissilä (s. 1871) perheineen: vaimo Amanda Mattila, äidin ystävätär, samasta Kangasalan Köyrän kylästä ja lapsia neljä. V. 1915 hän muutti kaupunkiin Vilkenkadulle ja talon osti jossakin vaiheessa opettaja Uno Stenlund, kun hänen asuntonsa koululla otettiin luokkahuoneiksi. Meidän perheemme seurasi heitä seuraavana vuonna kaupunkiin, Aninantorin varrella sijaitsevan asuntoyhtiö Jyrylän piharakennukseen. Heikinkadulla naapurinamme oli ajuri Juho Säde perheineen (vaimo Emma ja seitsemän lasta). Ajurin sokkeloiset ulkorakennukset (talli, läävä, valjashuone ym.) olivat meidän lasten jännittävintä leikkialuetta. Kelkkalan poikien leikkikenttä oli kansakoulun alla avartuvien Korotniekanpeltojen pää, ns. Teemperinaho (vrt. Stenberginaho 1846), jossa lyötiin kuningaspalloa. Naapureistamme muistan harjatehtaan Koistiset, joiden iso valkoinen talo oli Valtakadun puolella, mutta kuivaushuone Juhaninkadun puolella, ja sitä saimme joskus käyttää pyykinpesuun. Koistiset siirsivät tehtaansa kuitenkin 1915 kaupunkiin Torkkelinkadulle lähelle Patterinmäkeä ja tilalle tuli seuraavana vuonna orpokoti. Mieleeni on jäänyt myös Valtakadulta läkkiseppä Jaakko Aalto sekä hänen poikansa Matti (s. 1893) ja Viktor (s. 1897), joiden perustamassa kultasepäntuotuksessa lähellä Viipurin rautatieasemaa veljeni Väinö oli vuodesta 1918 oppipoihana, kisällinä ja lopulta mestarina, kunnes perusti 1931 oman liikkeen Repolankadulle. – Kelkkalan vaiheemme päättyi v. 1916, kun isäni myi talon velaksi sairaanhoitajatar Olga Heinoselle. Viimeisellä maksuerällä vuoden 1920 tienoilla isä osti minulle taskukellon, kun asuimme jo Jyrylässä. – Nämä esimerkit valaissevat Viipurin esikaupunkilaisten miniatyyristä historiaa ja niissä kuvastunevat monien esikaupunkilaisperheiden vaiheet.

Erillisen, joskin myöhäisen osan Kelkkalan kaupunginosasta muodosti asemakaava-arkkitehti Otto-I. Meurmanin suunnittelema omakotialue, jonka asemakaavan valtuusto hyväksyi 20.9.1921. Alueeseen kuului tasaista peltoa, Korotniekanpeltoa Lepolan hautausmaan etelä-kaakkopuolella. Sille suunniteltiin 69 noin 700–800 m²:n laajuista omakotitonttia yksikerroksisille ullakkohuoneisille yhdenperheentaloille. Vain Valtakadun varren talot saatiin rakentaa kaksikerroksisiksi. Kelkkalan omakotialueen asemakaavaa laajennettiin 22.1.1924 tonttien kysynnän jatkuessa. Rakentaminen tapahtui etupäässä hartiapankkityönä, mutta rakennuksille oli taitelija Lauri Välke laatinut värityskartat. Näin alue suoraviivaisine puistokatuineen ja väreineen muodosti yhtenäisen kokonaisuuden (Otto-I. Meur-

Kelkkalan omakotialuetta. Valok. keväällä 1943 Viijo Nissilä.

man, Kaupungin alue ja asemakaavat. Viipurin kaupungin historia V, 1978, s. 24–). Se oli todella viherkeidas vanhassa Kelkkalassa. Alue jaettiin kortteleihin, joille annettiin nimet Kivitasku, Kultarinta, Leppälintu, Tiainen, Tikli ja Varpunen. Pelloilta oli hävinnyt muistamani Taivaankivi (Taivaakiv), korkea kivi, josta **lapset sano, ko se ol keskel peltoi**.

Omakotialueen pääkatu oli Valtakatu (sen osa), jonka lävistivät kohtisuorasti Kaalimaantie, Kotipolku ja -kuja, Kukkulanmutka, Leikkipolku, Ristikukantie, Sarkatie ja Tähtikukantie, kaikki kaavanimiä. Kertojani Reino Kuuselan perhe muutti Tervakylästä v. 1932 Kotipolku 24:ään (kortteli no 7 Varpunen). ”Talossa oli kamari, keittiö ja eteinen. Pihan perällä naapuritontin rajalla oli halkokuuri, pieni koppi palokalustoa varten ja ulkohuone (huusi). Rapun lähellä oli kaivo, josta saatiin vesi veivaamalla kettin gin päässä oleva ämpäri ylös ja alas. Pihassa oli kymmenkunta viinimarjapensasta, omenapuita, koivuja, vaahteroita ja sireenejä, kaivon vieressä juhannusruus, rapun sivussa kotipihlaja, portin pielessä iso koiranheisipensas. Portille vievää tietä reunustivat moniväriset kukat, neilikat ym. Oli vihreyttä ja lehtevyyttä, oma piha ja turvallinen koti. Sähkövaloja ei vielä ollut, joten iso öljylamppu keittiön katossa antoi kotoisasti valoa, vielä pitkän aikaa.”

”Kotipolku päällystettiin mukulakivillä 1930-luvun jälkipuoliskolla. Vuoden 1935 jälkeen raitiotiekiskoja jatkettiin Kelkkalasta Ristimäkeen, jolloin omakotialueelta pääsi Valtakadun pysäkillä sekä Pyöräsuon että Kolkkoimäen kautta keskikaupungille. Kotipolulle vedettiin sähköjohdot isäni aloitteesta v. 1934. Kelkkalan omakotialue muodosti tavallaan puistomaisen puutarhakaupunginosan.”

Kelkkalan vanhojen alueiden läpi rakennettiin ns. kiertorata Maaskolan ratapihalta satamaan v. 1921–25. Kalevankadun jatkaminen kaupungista aloitettiin v. 1923 ja se suunniteltiin Ojakadun kautta kilpa-ajoradalle ja Kannaksentielle. Osa siitä pengerrettiinkin syksyyn 1939 mennessä. Ojakadun varrella sijaitseva laakso suunniteltiin puistoalueeksi. Asiakirjatietojen mukaan raitiotie ulotettiin v. 1922 asema-aukiolta Repolan- ja Kannaksenkatua pitkin Kannaksentielle Ristimäkeen asti ja v. 1937 yhdistettiin se Kolkkoimäeltä Valtakadulle tulevaan raitiotielinjaan.

Alueen teollistamista edustivat edellä mainittujen pikkuruukkien lisäksi Paul Jakovleffin v. 1878 (kauppaneuvos P. Jakovleffs andel 1878) talollinen Mikko Kulhalta ostamalleen tilalle perustama tulitikkutehdas, saha ja sauna sekä myöhemmin tiilitehdas (Tikkutehtaankadun varteen), jotka v. 1891 peri poika kauppaneuvos Konstantin Jakovleff. V. 1879 tehtaan työnsuhtajana oli värkkimestari Henrik Johan Eriksson (s. 1855) ja työntekijöinä Kristian I. Risto Kärpänen, Petter Hirvonen, Juho Repo, Adam Hirvonen, Vilhelm I. Vilho Kainulainen, Juho Arponen, Tuomas Kokko, Matti Kauranen, Mikko Kulha, Petter Iivonen ja Antti Kosonen, v. 1880 19 työntekijää, joista naisia 8 ja kasvava määrä vuoteen 1925 mennessä, jolloin tehdas lopetettiin.

Kelkkalasta kaakkoon Suuren ja Pienen Kehäkadun väliin syntyi vanhan Kiesin talon ääreen osaksi tontitettu kaupunginosa **Kiesilä** katuineen ja kadunnimieen (ks. ed. Viljo Nissilä, Viipurin kadunnimet). Tämäkin alue oli jaettu kortteleihin, osaksi omakotialueen kanssa, nimiltään Kuovi, Käpylintu, Kottarainen, Leppälintu ja Varpunen. Tienoon vanhaa paikannimistöä (1846) olivat Kotisuonniitty, Romananniitty (josta osa erotettiin raviradaksi 1887), Pitkäsuo ja Pitkänsuonmäki, Romanansuo, Keskipelto, Kartanonpelto, Taalikanpelto, Yliniitynpelto Kotisuon takana, Riihentauspelto, Meurosenlehto, -mäki, -suo, Mammakivenmaa, Vossinaluspelto. Anni Hynninen (s. 1873 Roiskon tilalla) muisti – vielä keväällä 1943 haastatelllessani häntä Kelkkalassa – Kiesin ja Roiskon väliltä Rajaportin ja Rajaportinpellot, Taalikanmäen, -pellot ja -pettäikön sekä Hallenbergin Pikkuladonniityn, Peräpellon ja Kotiniityn. Omalta ajalta muistan Mammakiven ja Mammakivenmäen.

Kiesin ja Patjan taloista etelään Roiskon vanhalle maalle perusti rakennusmestari Gustaf Viklund tiilitehtaan n. v. 1890 ja sitä jatkoi v. 1897 ma-

kasiininhoitaja T. Pettersson ainakin 1910-luvulle. Sen työnjohtajana on mainittu esim. Ville Kaijanen ja tiilenlyöjinä Kustaa Kettunen ja Elias Puolakka.

Kiesilästä itään kiertoradan taakse kaavoitettiin samannimisen talon mukaan **Räikkölän** kaupunginosa (1931), melkein asumaton pelto- ja metsä-alue, jonka vanhaan nimistöön (1846) kuuluivat mm. Haka-Heikin maa, niitty ja suo, Hevoshaanniitty, Välisuo, Sandelinniitty, Mättäikönniitty, Mustansaarenluhta, -niitty, Hämmäläisenmaa (sn. Hämmäläinen, Hämmäläisen talo), Ahopelto, Meurosenluhta, -niitty, -suo.

Itsenäisyydenajan kaupunginosista oli Kannaksentien (ent. Pietarintien) ja uuden Kalevankadun (jatkeen) välissä **Ristimäen** kaupunginosa, johon kuului vanhaa kaupungin maata ja Kelkkalan kylän maata. Se ulottui Lepolanaukiolta kaupunkiseurakunnan uuteen hautausmaahan. Vanhat kelkkalalaiset tarkoittivat Ristimäellä kuitenkin vanhaa hautausmaata (Lepolan kaupunginosassa).

Tämä Ristimäen kaupunginosa oli vielä 1850-luvun puolivälissä kuulunut Kulhan ja Halosen taloille (ent. Mansikan tilaa). 1800-luvun lopulla sen muodostivat venäläisten korotniekkojen Dunajeffin, Krugloffin, Taikoffin, Timakoffin ym. vihannesmaat, talot Pietarintien laidassa vastapäätä hautausmaita. Niiden lomiin 1870-luvun lopulta lähtien oli kuitenkin tunkeutunut pieneläjien mökkejä Esulanmäelle (l. Esanmäelle) saakka vastapäätä kaupunkiseurakunnan uutta hautausmaata. Ale Jahnukaisen mukaan mäki oli saanut nimensä Esa Suutarisesta, mutta arvelen nimeä vanhemmaksi, sillä Anton Kulhan muistaman mukaan se oli ollut Kulhan talon vanha paikka, jonka 1800-luvun puolivälissä oli omistanut Esa l. Esaias Kulha.

C.O. Addensin kartan (1846) mukaan oli Pietarintien laidassa kolme tonttia ja yksi vähän taaempana. Alue oli Ristimäenkangasta ja takana olivat pellot: Kartanopelto, Suurpelto, Kartanonalusniitty, Mammakivenmaa. V. 1914 Mammakivenmäelle kaivettiin juoksuhautoja, mutta myöhemmin mäki tasoitettiin maantietä varten ja v. 1932 sillä oli maatalousnäyttely. Pietarintien varressa sijaitsi ent. Kulhan maalla – mökeistä eroten – mahtava tiilirakennus, jossa toimi v. 1905 ruotsalaisen trustin perustama Viipurin tulitikkutehdas (Wiborgs Tändstickfabrik 1905, Suomen tulitikkutehdas ja Säleketehdas 1925) työnjohtajana Oskari Puolakka 1910–13 ja koneenkäyttäjänä Otto Luoto, ja vuodesta 1929 Juho Heiton perustama Maakuntain Margariini Oy. Siinä vieressä oli Pietari Krugloffin kauppuutarha, jossa mm. kansakoululaiset kävivät kesätöissä. Myöhemmin – Valter Salosen muistaman mukaan – kaupunki osti ent. Taikoffin maasta tilan, ns. Ristimäen tilan, jossa tilanhoitajana oli 1916–28 Niilo Salonen, entinen Maaskolan tilanhoitaja, puutarhurina virolainen Martinson ja pihamiehenä Vauhkonen. Tilalla kasvatettiin sekä avomaassa että ansareissa

Eräs maatalousretkikunta Ristimäen tilan pihalla 1920-luvun lopulla. Muistolahja ojennetaan tilanhoitajalle Niilo Saloselle (istumassa keskellä).

Ristimäen tilan työläisiä 1920-luvulla sikalan ja ansarien edustalla.

Talvisodassa palaneita itäisiä esikaupunkeja. Taustalla Ristimäen puistikoita ja Maaskolan ratapihaa. Kuva otettu marraskuussa 1941 Itä-Toukolan katolta.

(lavoissa) vihanneksia, etenkin kaalia, ja pihapiirissä oli lisäksi suuri sikala, toinen pihan ulkopuolella. Lihaa ja vihanneksia vietiin kaupungin laitoksiin, mutta kesäisin kuomukärkyissä myös kauppatorille.

1900-luvun vaihteen henkikirjojen mukaan Pietarintiellä asuivat – järjestystä määrittämättä – mm.

Pietari I, Pekka Jahnukainen, Juho Riiari, Paavo Sallinen, J.G. Saarinen, A. Suuronen, Krugloffit, Taikoffit, Aatami Röksä, Matti Sahanen, Juhana Immonen, David Joutjärvi, Ville Pullinen, Vilho Puolakka, Abraham Paajanen, Juho Repo, Adam Marttinen, Antti ja Mikko Mikkonen, Pekka Velling, Vilho Piokas, Esa Suutarinen, Viktor Metelinen, Juho Simponen, K. Paavilainen, Ville Kainulainen, Ernst Adrian:

Puutarhurinkadulla: J. Hallenberg, Juho Hytti, Aleksanteri Matikainen, Pentti Riikonen ym.

Jo 1900-luvun alkupuolella tapahtui Kelkkalassa myös päinvastaista muuttoa: maataloustöihin tottunutta esikaupunkilaisväkeä siirtyi takaisin maaseudulle, esim. Karhusuolle Pekka Jahnukainen, Suurperolle Samuli Hallenberg, Fredrik Hyypiä, Akseli Ikonen, Juho Muhonen, Matti Nio, Juho Patja, Matti Rättö ym.

Talvisodassa 1939–40 Kelkkala tuhoutui suurelta osalta. Ensimmäinen ilmahälytys oli Viipurissa 30.11.1939 kello 8,52 ja kello 9 ilmaantui kaaokosta ja idästä kaupungin ylle havaintojen mukaan 12 venäläistä pommiko-

netta. Pommit putosivat itäisiin kaupunginosiin Kelkkalaan ja Maaskolan ratapihalle. Kelkkalassa paloi neljä puista asuinrakennusta, mm. konditoriamestari Yrjö Runnen talo Asuntokadulla ja hänen poikansa 11-vuotias Ossi oli Sergejeffin oluttehtaan pommisuojassa. Kuolonuhreja oli kymmenkunta: Olga Hanninen, Elsa Pelli, Sylvi Pesonen, Bertta Sunikka, Aarne Inkanen, Otto Sivonen, Aune Tiainen ja lisäksi oli pahoin runneltu Vappu Sappinen (Aarni Krohn, 30.11. 1939 talvisodan ensimmäiset tunnit. Helsinki 1979, s. 65).

Siitä alkoi ankea aika koko Viipurin historiassa.

2. Kelkkalan kylän suvut ja talot, niiden jakautuminen ja häviäminen

Otsikossa mainittujen sekavien kysymysten selvittelyssä, mikäli se on ollut mahdollista, ovat haastattelujen ja muistinvaraisten tietojen lisäksi olleet apuna epätäydelliset asiakirjat: Kelkkalan (ja Talikkalan) rippikirjat 1816–1920 (Lakkautettujen seurakuntien keskusarkistossa Mikkelissä), manttaali- ja henkikirjat 1635–1910 (Valtionarkistossa), Kelkkalan, Talikkalan, Kangasrannan ja Huhtialan kylien isojakoarkiston kartat, niiden selitykset ja Kelkkalan sekä Talikkalan kylien maarekisterit (Maanmittaushallituksen arkistossa).

Vuonna 1783 myytiin, kuten sanottu, ns. Alabardejefin perillisten lahjoitusmaa (mm. Kelkkala ja Talikkala) yksityisille tilallisille, joiden selvittelyn olen yrittänyt suorittaa v. 1850 aloitetun maarekisterin avulla. Siinä on mainittu Kelkkalasta viisi rälssitaloa ja Talikkalasta neljä. Vielä 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa manttaalikirjoissa kyseinen lahjoitusmaa oli käsitelty yhtenä, mikä on vaikeuttanut kylien ja talojen erittelyä, kuten näkyy 1800-luvun alun talonomistajien seuraavista luetteloista. Päätöksellä 30.3.1852 Huhtiala, Kangasranta ja Talikkala erotettiin hallinnollisesti toisistaan ja pantiin 20.6.1862 verolle, ja vasta 9.4.1887 Talikkala ja Kelkkala erotettiin virallisesti toisistaan ja Talikkalalle merkittiin 1/40 manttaalia (Maanmittaushallituksen asiakirjoja).

V. 1819 Kelkkalan rälssitilallisia olivat 1) Gabriel Roisko (lapset Paavo ja Anna), 2) Pietari Bryggari, 3) Pietari Yrjönpoika Mansikka (lapset Filip ja 1821 Juho, veli Adam), jonka ”yhtiömies” oli Matti Laurinpoika Rapo (s. 1789, k. 1834), vaimo Eeva Paavalintytär Roisko (s. 1780), tyttäret Eeva Matintytär (s. 1824), Elisabet Matintytär (s. 1819, aviomies itsellinen Pietari Mikonpoika Suutari, s. 1787), Liisa Matintytär (s. 1817), Katarina Matintytär (s. 1822, aviomies itsellinen Juho Tynninen), 4) Salomon Roisko, 5) sorvaaja Stenberg (vuokraaja Elias Laukkanen, jonka lapset Elias,

Antti ja Juho sekä vävy Juho), 6) Adam Mikonpoika Virolainen (tytär Maria), 7) Joakim Eliaksenpoika Roisko, 8) Jeremias Lamberg (myös Lambert), 9) Juho Hupponen (jonka tilalla asui Manninen ja neljä venäläistä);

V. 1821 numerot 1–6 samat kuin edellä, 7) Esaias Esaiaksenpoika Roisko (s. 1791, tytär Maria, veli Gabriel s. 1793, sekä kolmas veljeksistä Juho s. 1794 ja vaimo Joonas Harmaisen tytär s. 1804), 8) Jeremias Lamberg (lanko Adam Montonen), 9) Juho Hupponen (vävy Leinonen, lapset Liisa, Anna ja Valborg sekä tilalla Tahvo Manninen, jonka lapset Valborg, Petter, David, Justin ja Anna sekä viisi venäläistä);

V. 1823 1) Gabriel Roisko (vävy Simon Kiiveri, lapset Paavo ja Anna), 2) Pietari Mansikka (lapset Juho ja Elias), 3) Juho Halonen (lapset Anna ja Leena, vävy, lanko Matti Anttonen, tilalla asui sokea mäkitupalainen Pietari Suutari), 4) Matti Rapo (lapset Juho, David, Liisa ja Kaarin), 5) Salomon Roisko (asui Hevossaarella), 6) sorvaaja Stenberg (asui kaupungissa, vuokraaja Elias Laukkanen, jonka vävy Juho, lapsi Maria ja veli Adam), 7) Esaias Esaiaksenpoika Roisko (lapset Liisa ja Anna sekä veli Gabriel), 8) leski Anna Roisko (lanko Adam Montonen, vävy Iwan, joka oli venäläinen sotilas, poika Jeremias) 9) Juho Hupponen (vävy Heikki Leinonen, lapset Anna, Valborg, Esaias, Anna ja Joakim, tilalla asui haudankaivaja Tahvo Manninen sekä viisi venäläistä sotilasta ja torppari Matti Iivonen);

V. 1828 1) Gabriel Roisko (lapset Matti, Antti ja Maria sekä itsellinen Otto Hämäläinen), 2) leski Margareta Tirhiä (lapset Pietari, Juho, Katarina, Anna, vävy Jaakko; tilalla oli renki Knut Hämäläinen), 3) Pietari Yrjönpoika Mansikka (lapset Pietari ja Maria), 4) Juho Halonen, tilalla itsellinen Matti Anttonen, 5) Matti Rapo (lapset Juonas, David, Liisa, Katariina ja Eeva; tilalla asui itsellinen Jeremias Lambert), 6) Salomon Roisko 7) sorvaaja Stenberg (vuokraaja Elias Laukkanen), 8) Esaias Esaiaksenpoika Roisko (lapset Juho, Liisa, veli Gabriel), 9) Adam Montonen (poika Pietari), 10) Juho Hupponen (lapset Valborg, Anna; tilalla asui Tahvo Manninen). – Saman vuoden luettelossa mainittu Paavo l. Paul Joronen, talossa myös itsellinen Jaakko Räikkönen;

V. 1838 1) Katarina Mansikka (lapset Juho, Elin, Pietari, David ja Anna), 2) Juho Räikkönen (lapset Adam, Pietari, Juho ja Katarina), 3) Knut Hämäläinen (lapset David ja Maria) sekä Matti Rapon leski Eeva (lapset Juho, Elias ja Antti), 4) Salomon Roisko (lapset David, Sofia ja Eeva), 5) Jaakko Kulha (lapset Liisa, Katarina ja Eeva), 8) Fredrik Hämäläinen (lapsi Sofia), 9) Esaias Roiskon leski Valborg (vävy Tahvo Manninen), 10) Juho Hupponen l. Huppunen (lapset Esaias, Matti ja Anna), tilalla asui haudankaivaja Moses Kunttu;

V. 1848 1) Katarina Mansikka, 2) Juho Räikkösen leski Eeva, 3) Knut Hämäläinen, 4) Matti Rapon leski Eeva, 5) Salomon Roisko, 6) Jaakko

Kulha, 7) Fredrik Hämäläinen, 8) Tahvo Manninen, 9) Silvertoffin tiiruukki;

V. 1858 1) Juho Mansikka, 2) Pietari Halonen, 3) Antti Salomoninpoika Roisko, 4) Jaakko Kulha ja veli Mikko (itsellinen Pietari Iivonen), 5) Fredrik Hämäläisen leski Maria (tilalla asui haudankaivaja Esaias Kunttu).

Kelkkalassa 1800-luvun alussa oli rippikirjojen mukaan talolliset Adam Montonen, Juho Huppunen, Esaias Laukkanen, Paavali Joronen, Yrjö Mansikan perilliset, Matti Rapo sekä Esaias Roiskon perilliset. Vuosina 1839–53 oli rippikirjoihin merkitty viisi taloa: Kulha (ent. Huppunen), kaksi Roiskoa, Fredrik Hämäläinen ja Pietari Mansikan perilliset ja v. 1847 aloitettuun maarekisteriin oli merkitty Fredrik Hämäläinen, Jaakko Kulha, Salomon Roisko, Taavetti Taavetinpoika Mansikka ja Nuutti Hämäläinen sekä viidentenä Juho, Elias, Pekka ja Taavetti Mansikka ja Pekka Juhonpoika Halonen. Talikkalassa oli v. 1854 neljä taloa: Taavetti Mansikka, Juho ja Elias Mansikka, Pietari Halonen ja Nuutti Hämäläinen. Molemmat kylät muodostivat jakokunnan ja taloilla oli omistuksia kummassakin kylässä. Manttaalikirjojen ja maarekisterin tietojen avulla on mahdollista luoda jonkinlainen kuva Kelkkalan talojen myöhäishistoriasta.

Talon rek. 1¹ oli omistanut aikoinaan Aatami Virolainen (s. 1790, k. 1819) aviossa Anna Paavalintytär Roiskon (s. 1785) kanssa, joten talo oli vanhoja Roiskon tiloja. Hänen yhtiökumppaninaan on mainittu Paavali Joronen. Tilan peri vävy kuudennusmies Fredrik Abelinpoika Hämäläinen (k. 1869) aviossa Maria Aatamintytär Virolaisen (k. 1878) kanssa. Tila periytyi heidän pojalleen Juho Fredrikinpoika Hämäläiselle (k. 1879) aviossa Anna Maria Nenosen (s. 1855) kanssa, joka solmi uuden avioliiton Aleksanteri Torikan (s. 1846) kanssa. Tilan vuokraajana on mainittu 1880– Antti Hukkanen, mutta vuodesta 1884 oli tilan omistajana Fredrik Fredrikinpoika Hallenberg (s. 1828, k. 1906), kotoisin Heinjoen Tuokkolasta ja aviossa ensiksi Kristina Juottosen (k. 1866) kanssa ja sitten Kristina Uskin o.s. Kostiaisen (k. 1903) kanssa. Tilan peri poika Samuel I. Samuli (s. 1863, k. 1918) aviossa Anna Katrina Sassin (s. 1870) kanssa, jotka lapsineen muuttivat Karhusuolle. Tilan ostivat Kiesit myytyään oman tilansa, mutta perhe muutti Käremäelle ja maat joutuivat kaupungille.

Osa tilasta kuului (1867) vävyllle kuudennusmies Juho Vilhelminpoika Räikköselle (s. 1834, k. 1875), jonka toinen aviovaimo Beata Nenonen (s. 1847) avioitui uudellen David Pullon (s. 1846) kanssa. Tilan vuokraajana oli 1890-luvulla Juho Laavolainen (s. 1831, k. 1913), joka perheineen muutti Karhusuolle. 1920-luvulla tila joutui kaupungille, kuten sanottu.

Talon rek. 1² oli omistanut Juho Samuelinpoika Huppunen I. Hupponen (s. 1776 Viipurin pitäjän Nikoskelassa, k. 1841) aviossa Maria Esaiaksentytär Roiskon (s. 1779, k. 1837) kanssa, joten sekin oli Roisko-suvun vanhoja

taloja. Heidän lapsiaan olivat, kuten mainittu, Joonas Juhonpoika (s. 1804), Elisabet Juhontytär (s. 1799) aviossa Heikki Pietarinpoika Leinosen (s. 1793) kanssa, Valborg Juhontytär (s. 1801) aviossa nikkari Esaias Kristerinpoika Nuttusen (s. 1834) kanssa ja Anna Juhontytär (s. 1815) aviossa Jaakko Juhonpoika Kulhan (s. 1794, k. 1858) kanssa, joka ensimmäisen vaimonsa kuoltua avioitui Anna Antintytär Vyyryläisen (s. 1822) kanssa. Kulhan tilan peri poika Esaias Jaakonpoika Kulha (s. 1829, k. 1864) aviossa Saara Abelintytär Hämäläisen (s. 1828) kanssa, jonka äiti oli aiemmin mainitun Fredrik Abelinpoika Hämäläisen sisar ja joka Esaias Kulhan kuoltua avioitui seppä Tahvo Juhonpoika Pullisen kanssa. Esaias Nuttunen asui Hupposen tilalla itsellisenä ja ilmeisesti palstan omistajana vuoteen 1874, mutta myöhemmin hänet on mainittu irtolaisena Jakovleffin ja Halenbergin maalla.

Esaias Kulhan jälkeen tila jaettiin (1867) kahtia: toisen osan omisti hänen leskensä Anna Vyyryläinen ja Suomen tulitikkutehdas Oy sekä toisen osan Mikko Jaakonpoika Kulha (s. 1843) aviossa Charlotta Akkasen (s. 1850) kanssa ja Eeva Jaakontytär Kulha (s. 1822) aviossa Kristian (Risto) Lemetinpoika Hiltusen (s. 1835) kanssa. V. 1868 Kulhan tila jaettiin kolmiksi: 1) Risto Hiltunen ja Suomen Tulitikkutehdas. 2) Tahvo Pullinen ja Suomen Tulitikkutehdas ja 3) Mikko Jaakonpoika Kulha. V. 1878 olivat kyseiset alueet ilmeisesti kauppaneuvos Paul Jakovleffin omistuksessa, sillä hän rakennutti alueelle tulitikkutehtaan ja sahan (1879) ja Mikko Kulha oli torpparina. V. 1879 Mikko Kulhan maista erotettiin Liisa Loikkasen palsta ja loppumaista muodostettiin Kelkkalan tila no 2 (Santelli), johon v. 1888 liitettiin Risto Hiltusen maa. – Mikko Kulhan pojat Esaias I. Esa ja Anton valitsivat haudankaivajan ammatin.

Liisa Loikkasen tilasta, johon oli yhdistetty Juho Pekanpoika Mansikan maat (ks. rek. 1⁴) muodostuivat 1900 Natalia Fedotoffin ja Vasili Taikoffin perillisten maat (jälkimmäinen nimeltään Anttila), joista Anttilan lunasti Viipurin kaupunki (1926). Samaan aikaan Anttilasta erotettiin palsta Juho Simpaselle.

Tilan rek 1³ omisti 1800-luvun alussa Salomon Roisko, jonka jälkeen se halottiin: toisen osan sai Antti Salomoninpoika Roisko (s. 1809, k. 1864) aviossa Katarina Antintytär Skytän (s. 1805, k. 1853) kanssa, joiden tytär Eeva Antintytär avioitui Viipurin pitäjän Kilpeenjoelta v. 1864 tulleen Antti Eliaksenpoika Kiesin (s. 1838, k. 1916) kanssa, joka otti taloon myös isänsä Eliaksen (s. 1800, k. 1867). Tilan peri heidän poikansa Antti Antinpoika (s. 1860, k. 1917) aviossa Sofia Juhontytär Skytän (s. 1864) kanssa ja heidän jälkeensä kolmas Antti Antinpoika (s. 1885) aviossa Maria Makejeffin (s. 1887) kanssa. Hänen sisarensa Sofia (s. 1864) avioitui naapuri-

Kiesin talo Kelkkalassa.

talon pojan Pekka Anttosen kanssa. Antin ja Marian lapsia olivat Anna (s. 1890), Iida (s. 1893), Aino (s. 1897) ja Ester (s. 1903).

Salomon Roiskon tilasta toisen osan peri Joakim I. Jukkumi Salomoninpoika Roisko (s. 1808, k. 1872) aviossa Anna Laurintytär Skytän (s. 1810, k. 1877) kanssa. Tilan perivät pojat Joakim Joakiminpoika Roisko (s. 1842, k. 1877) aviossa Eeva Esaiaksentytär Roiskon (s. 1852, k. 1921) kanssa ja Antti Joakiminpoika Roisko (s. 1853), joka osti lisätilan 1877 Antti Kiesin maasta. Mieheensä kuoltua Eeva Esaiaksentytär avioitui uudelleen Viipurin pitäjän Nuoraalta kotoisin olevan Aatami Patjan I. Patjaksen (s. 1846, k. 1889) kanssa. Heidän jälkeensä tilan omistivat Juho Aataminpoika Patja (s. 1883) aviossa Anna Konstantytär Kottosen (s. 1885) kanssa ja tytär Eeva Liisa Aatamintytär Patja (s. 1880) aviossa Aleksanteri Juhonpoika Urosen (s. 1872, k. 1935) kanssa. Uroset muuttivat 1910-luvulla Karhusuolle myytyään tilan kievarinpitäjä Taavi Mahkoselle ja Elias Taskulalle Viipurin pitäjän Uskilasta, joilta sen osti Viipurin kaupunki. Tilan rakennukset purettiin.

Antti Joakiminpoika Roiskon tilan osti Gustaf Wiklund 1890- ja häneltä 1897- makasiininhoitaja P. Pettersson, joilla oli siellä tiiliruukki. Kiesin ja Patjan tiloista erotettiin v. 1877 kilpa-ajorata.

Tilan rek. 1⁺ omisti vanhastaan Mansikka-suku: Yrjö Yrjönpoika Mansikka (s. 1745, k. 1803) aviossa Kristina Pietarintyttären (s. 1759, k. 1830) kanssa ja heidän jälkeensä Pietari Yrjönpoika Mansikka (s. 1789) aviossa Katarina l. Kaisa Laurintytär Rapon (s. 1794) kanssa sekä yhtiömies Matti Rapo. Pietari Mansikan lapset olivat Filip (s. 1816, k. 1832), Juho (s. 1819), David (s. 1828) ja Elias (s. 1822). Maarekisterin 1850 mukaan tilan omistivat Taavetti Taavetinpoika Mansikka ja Nuutti Hämäläinen ja sen jälkeen 1858 kahtia jaettuna: Pietari Juhonpoika Halonen sekä Juho ja Elias Pietarinpoika Mansikka. Pietari Halosen isä oli liittynyt Mansikan sukuun solmimalla avioliiton Eeva Yrjöntytär Mansikan (s. 1799) kanssa.

Tämä Halosen tila (1858), johon liitettiin 1866 Taavetti Pietarinpoika Mansikan osuus, on eri vaiheiden jälkeen maakirjan mukaan (1923) siirtynyt Nils Thesleffin ja Oy Maahisen omistuksiin. Juho ja Elias Pietarinpoika Mansikan tila (1858) jaettiin 1866 kolmiksi: 1) Juho Pietarinpoika Mansikka (s. 1819), 2) Elias Pietarinpoika Mansikan (s. 1822) perilliset ja leski Eeva Jaakontytär o.s. Kulha sekä 3) Taavetti Pietarinpoika Mansikka (s. 1828). Ks. ed. Juho Mansikan tila, johon liitettiin, kuten sanottu, Liisa Loikkasen maa (1879), joutui 1900 Natalia Fedotoffin ja Vasili Taikoffin perillisten omistukseen. Siihen kuuluivat lisäksi osa Kilpa-ajoradasta ja Ruukinalusuo.

Kirkonkirjan mukaan Juho Mansikan tilaosan oli hankkinut 1868 Nikolaus Loikkanen (s. 1826) Papulan Loikkasesta aviossa (1870) Liisa Miettisen (s. 1834) kanssa, joka miehensä kuoltua solmi uuden avioliiton Juho Kustaanpoika Wunschin (s. 1847) kanssa (käytti vaimonsa sukunimeä Miettinen). Tilaa asuivat sitten poika, ajuri Juho Niklaksenpoika (s. 1857) aviossa Helena Revon (s. 1857) kanssa sekä tytär Liisa Niklaksentytär Loikkanen (s. 1866). Seuraavalla vuosikymmenellä tilan omistivat Juho Miettinen (Wunsch) ja puutarhuri Petter Dunajeff, Juho Loikkasella oli vain tilasta palsta. Mantaalikirjan 1897 mukaan tilan omistajina olivat puutarhurit (korotniekat) Vasili Taikoff ja Ivan Fedotoff, Petter Dunajeff oli läksiäin.

19.5.1899 käsiteltiin tilanomistaja leski Natalia Fedotoffin, vävyn Vladimir Kiaschikin ja tämän vaimon Eugenien anomus tilan halkomisesta. Läsniä olivat Natalia Fedotoff ja hänen edusmiehensä Antti Kiesi, Wasili Taikoffin leski Aleksandra ja poika Nikolai Taikoff sekä tämän holhooja Erik Eriksson ja Vladimir Knäsö. Jatkokokouksessa 23.5. uskottuina miehinä olivat Antti Kiesi nuorempi ja läksiäin Pietari Welling Kelkkalasta sekä asianosaiset Natalia Fedotoff ja vävy kuvernementin sihteeri Vladimir Kiaschkin sekä edusmies Antti Kiesi vanhempi, Vasili Taikoffin leski Aleksandra sekä pojat Feodor ja Nikolai, alaikäisten lasten holhoojat Erik Eriksson ja Eugenie Sedoff. Siellä todettiin, että maat oli mitannut 1833 C.

Nyberg (isojako, osake- ja osakasjako oli toimitettu) ja tilasta oli erotettu, kuten mainittu, v. 1877 Ruukinsuonalussarka ja Kilpa-ajorata ns. Romanniittypalstasta. Natalia Fedotoffin tilalle annettiin nimi Fedotoff ja se sai kaikki tiluksensa yhtenä palstana maantiestä Viipurin kaupungin rajalta länteen Talikkalan ja Kangasrannan kylien rajaan asti, etelässä Salomon Roiskon maa, pohjoisessa Juhani ja Elias Mansikan, Tahvo Juhonpoika Pullisen, Pietari Halosen ja Risto Hiltusen maat. Wasili Taikoffin perilliset, joiden tilalle annettiin nimi Anttila (ehkä Antti Roiskosta), asuivat entisellä asuinpaikalla. Kotipalsta on Pietari Halosen, Elias Mansikan perillisten ja Jaakko Kulhan maiden välissä. Romanniittypalsta sijaitsee Salomon Roiskon ja Jaakko Kulhan maiden välissä. Tila kantaa verot Ruukinalussuon-sarka ja Kilpa-ajorata nimisiltä palstoilta (Kartta 13/105 osalle Kelkkalan rälssitalon N:o 1 maista Kelkkalan kylässä. Maanmittaushallituksen arkisto). – Maat lunasti 1920-luvulla Viipurin kaupunki.

Elias Pietarinpoika Mansikan perillisten ja leski Eeva Jaakontytär Kulhan Kelkkala-nimiseen tilaan kuuluivat korotniekka Aleksander Krugloffin palstatila Tarhurila (1902) ja Matti Juhananpoika Kososen palstatila Kosola (1903). Kelkkala-niminen tila jaettiin 1936 kaupungin ja Oy Kelkkalan kesken. Tarhurilasta erotettiin 1903 Matti Sahasen omistamat palstat Toivola, Onnela, Mattila, Sointula ja Väinölä, v. 1905 Merkantile ja v. 1913 Vilhelm Hackmanille palsta nimeltä Hautausmaa. Kolmannesta Taavetti Pietarinpoika Mansikan omistamasta tilasta on ollut jo puhetta.

Tilan rek. 1⁵ omistivat maakirjan mukaan v. 1850 Juho, Elias, Pekka ja David Mansikka sekä Pietari Juhonpoika Halonen, joka muutti v. 1856 tälle Kelkkalan tilalleen toiselta tilaltaan Talikkalassa tuoden mukanaan poikapuolensa Juho Vilhelminpoika Räikkösen (ks. rek. 1¹) ja tytärspuolensa Sofia Juhontytär Räikkösen (s. 1837), joka oli solminut avioliiton Aleksanteri Tuomaanpoika Ikävalkon (s. 1830) kanssa. V. 1859 Pekka Juhonpoika Halosen tila, nimeltään Halonen, erotettiin rek. 1⁵:stä ja siitä erotettiin Veljekset Himaselle palsta (1920), nimeltään Veikkola. Tilaan kuuluneet palstat Lepola, omistaja Viipurin maaseurakunta, ja Kasvitarha, omistaja haudankaivaja Esa Kulha, olivat itsenäistyneet v. 1910 ja 1915. Halosen (myöh. Räikkösen) tilan peri vaimo Maria, joka avioitui uudelleen Pietari Venäläisen kanssa. Tällöin tilan perivät tyttäret Anna Liisa Juhontytär Räikkönen (s. 1871) aviossa Juho Hallenbergin, Saarelan sepän pojan (Fredrik Hallenbergin (ks. rek. 1¹) veljenpojan) kanssa ja Maria I. Malla Sofia Juhontytär Räikkönen (s. 1873) aviossa konttoristi August Valdemar Jakobssonin (s. 1870) kanssa kaupungista sekä ”yhdysmies” Juho Vilhelm Aleksanterinpoika Ikävalko (s. 1845, k. 1900). He perivät myös Halosen (Räikkösen) toisen tilan Talikkalasta (Tiiliruukilta) ja myivät molemmat ti-

lat, kuten mainittu, Viipurin kaupungille. Tilojen vuokraajana oli 1890-luvulla Pietari Jahnukainen Näätälästä.

Mansikka-suvun tila (1850) joutui 1858 Juho ja Elias Pietarinpoika Mansikalle ja edelleen 1866 kolmeksi jaettuna Juho, Elias ja Taavetti Pietarinpoika Mansikalle (ks. ed.). Juho Mansikan tilasta erotetusta Ruukinalussuosta (1897) syntyivät 1909 Lyydia, Iida, Anna, Helena ja Liisa Loikkasen viisi palstaa ja Helena Loikkasen omistama palsta Ruukinalussuo jaettiin 1912 Toivolaksi (omist. Helena Loikkanen) sekä Ruukinalussuoksi (omist. Villiam Unger). Toivolasta muodostettiin 1924 Asuntola (Nestor Siren), Kivelä (omist. Pekka Ropponen) ja Toivola (omist. Otto Rapeli), Ruukinalussuosta taas muodostettiin kymmenittäin asuntotontteja (1920). – Vanhasta ns. Kelkkalan tilasta (1866) oli noin v. 1870–1897 omistanut viipurilainen kapteeni Lado ja hänen perillisensä osan, ehkä saman joka joutui puutarhuri Ernst Adrianin omistukseen (myöh. lähellä Liimatan rajaa).

Kelkkalan numero 2 Santeli I. Santelli (ent. Santellinniityt, Sandelinniittu 1846) oli muodostettu (maarekisterin mukaan) v. 1874 Kulhan talon maisista, joihin oli v. 1888 liitetty Kulhalle aikoinaan kuulunut Risto Hiltusen osuus. 1880-luvulla maan oli omistanut Fredrik Thesleff (Liimatan isäntä) ja 1890-luvulla Räikkösen perijä Juho Hallenberg. Ella Jahnukaisen (s. 1893) muistaman mukaan Santelli oli vuokrattuna hänen isälleen ja hän paimensi siellä karjaa vuosisadan vaihteessa. Santellintien varressa asuivat Hallenbergin torppari Anton Backström (s. 1862) ja muurari Hiltunen. Itsenäisyyden aikana maa tontitettiin: Esula (Anton Kulha), Unhola (Juho Räisänen), Rauhanmäki (Juho Haili), Tasala (Johan Reinikainen), Vapaamäki (Adam Rönkä), Kivikko (Anton Hirvonen), Juhola (Juhana Sassi) ja Töyrylä (Jalmari Pullinen). V. 1925 Kivikosta erotettiin Hietikko (Juho Ansamaa), tyypillisiä rekisterinimiä.

Talikkalassa oli maarekisterin mukaan v. 1854 neljä taloa: rek. 1¹ Taavetti Taavetinpoika Mansikka (s. 1807, k. 1864) aviossa 1) Sofia Eliaksentyttären (s. 1812) kanssa ja aviossa 2) Helena Juhontytär Dysterin (s. 1823) kanssa. Tilan peri poika Juho Taavetinpoika (s. 1851, k. 1893) aviossa Helena Kuuluvaisen (s. 1853) kanssa. Heidän lapsensa olivat Sofia s. 1881, Juho s. 1884, Vilhelmina s. 1887, Aleksander s. 1890, Vilhelm s. 1892 ja Filip s. 1896. Tilasta erotettiin v. 1904 Viipurin luterilaisen rukoushuoneyhdistyksen tontti Kirkkomäki ja 1914 (tilasta nimeltä Käremäki) oli erotettu neljättä sataa asuntotonttia;

rek. 1² Pietari Yrjönpoika Mansikka (s. 1789) aviossa Katarina Laurintytär Rapon (s. 1794) kanssa, jotka asuivat Kelkkalassa. Tilan peri Juho Martinpoika Halonen (s. 1802) aviossa Eeva Yrjöntytär Mansikan (s. 1799) kanssa, joka miehensä kuoltua solmi uuden avioliiton Juho Juhonpoika

Anttonen talo Kelkkalassa (Talikkalan niitypalstalla).

Räikkösen (s. 1789) kanssa, joiden lapsia olivat Juho Vilhelm (s. 1834) ja Sofia (s. 1837). V. 1854 tilan omistivat Juho ja Elias Pietarinpoika Mansikka ja heidän jälkeensä 1865 konsuli J. Dippell kaupungista;

rek. 1³ Pietari Juhonpoika Halonen (s. 1826) aviossa Maria Simontytär Vakkilaisen (s. 1827) kanssa, jotka muuttivat Kelkkalan tilalleen 1856, kuten mainittu. – Sanomalehti Ilmarisessa 1887 (no 34) oli ilmoitus, että Petter Halos-vainajan tila huutokaupattiin Kelkkalasta ja toinen Talikalasta;

rek 1⁴ Yrjö Yrjönpoika Mansikka (s. 1745) aviossa Kristina Pietarintyttären (s. 1759) kanssa, joilla oli tila myös Kelkkalassa. Talon peri vävy Matti Jaakonpoika Anttonen (s. 1752, k. 1831) aviossa Katarina Yrjöntyttä Mansikan (s. 1795) kanssa, joka miehensä kuoltua avioitui uudelleen Knut (Nuutti) Antinpoika Hämäläisen kanssa (s. 1796, k. 1855). Kun heidän poikansa Antti Nuutinpoika (s. 1835) ja hänen vaimonsa Maria Juhontytär Halonen (s. 1841) muuttivat talosta pois, jäi taloon Katarina Mansikan edellisestä aviosta syntynyt poika Juho Matinpoika Anttonen (s. 1826) aviossa 1) Sofia Aatamintytär Vakkilaisen (s. 1832) ja aviossa 2) Eeva Matintytär Rapon (s. 1824) kanssa. Tilan peri poika Pietari (Pekka) Juhonpoika Anttonen (s. 1867, k. 1907) aviossa Sofia Antintytär Kiesin (s. 1867) kanssa. Miehensä

kuoltua Sofia avioitui 1909 Aleksanteri Nikkolan kanssa ja muutti talosta, jonka kaupunki osti v. 1907 ja vuokrasi Kustaa Tuomolalle (s. 1856). Pekka Anttosen pojat Juha s. 1889, Antti s. 1891 ja Jonne s. 1898 koulutettiin ja he muuttivat virkoihin muualle. – Talosta oli erotettu kaista Patterinmäen linnoitusalueen varten 1860-luvun alussa.

Kelkkalan-Talikkalan jakokunnan (yleensä ns. itäisten esikaupunkien) vanhoja valtasukuja olivat Mansikat, Roiskot ja Talikat. Mansikat on mainittu sieltä 1700-luvulta, Roiskoista Anders Roisko 1560 (Valtionarkisto = VA 5197:104v) Viipurin pitäjistä ja Heikki Gabrielinpoika Roisko 1728 Kangasrannan Hevossaaresta (Hästholmen) ja se on kiteytynyt paikannimeen Roiskonniitty, Råisko Ång 1649, kruununniitty VA jj 6:71, Roiskola Eng 1665 VA jj 12:403, joka muodosti Maaskolan kolmannen numeron, Talikoista Lasse Talikan (=Talikainen) 1543 VA 5000:11v, Matz Olsson Talicka 1635 Vitsataipaleessa, Talikkalan naapurissa (VA Mantalslängd 1635) ja kaupungin omistamassa ns. Raadinmaassa (Kangasrannassa, Huhatialassa, Talikkalassa) Erik Yrjönpoika ryttare 1686, Anders Matts Taalicka 1696 ja Matts Ehrss Talicka Rademaa 1735 (VA manttaalikirjat).

Näihin valtasukuihin, joiden jäseniä eli vielä 1930-luvulla, liittyivät sukulaissiten mm. Harmaiset, Hupposet, Ikävalkot, Jaatiset, Joroset, Lambergit, Laukkaset, Luukkaset, Montoset, Rapot, Suutarit, Virolaiset ym., joita on mainittu 1800-luvun vaihteen molemmin puolin. Samoja sukuja on elänyt Vuoksen seuduilla, esim. Staffan Råiskå 1558 VA 5160:68 Jääskessä, Kaupi Mansickan 1559 VA 5188:36 Jääskessä (Antrean Mansikkalan kylä), Per Huppun 1544 VA 5003:68v Jääskessä, Olli Patiainen 1549 VA 5026:25 Jääsken Patjaalassa, sekä muualla, esim. per Lauckan 1543 VA 5000:101 Viipurin pitäjässä, hans vski 1544 VA 5003:30 Säkki-järvellä, Morten Roppa 1550 VA 5028:27 Viipurin pitäjässä, joka on yhdistettävissä Ropan torppaan Kangasrannassa (Raadinmaassa), p.meuron 1552 VA 5055:45 Jääskessä, ym.

3. Esikaupunkilaisten ammatteja

Kelkkalan (ja Tiiliruukin) maalaistalojen monet alustalaiset päätyivät mökkiläisiksi esikaupunkeihin, joita alkoi syntyä 1870-luvulla. Sellaiset ammatit, joihin olivat aikaisemmin tottuneet, olivat ajurin, sekatyömiesten ym. ammatteja. Erilaisia ammatinharjoittajia oli jo 1900-luvun vaihteen molemmin puolin satoja, joten seuraavassa luettelossa on heitä vain murto-osa, lähinnä kuulemiani tuttuja nimiä.

Kuorma-ajureita, pika-ajureita l. vossikoita, ym

Gustaf Berg Pietarintiellä Lepolassa

Joonas Ellonen Juhankadulla Kelkkalassa, myös heinäparismiekkä, aikaisemmin kilpa-ajoradan vahti

Vilhelm l. Vilho l. Ville Hammell Juhankadulla Kelkkalassa, aikaisemmin renkinä Hallenbergillä, Patjalla ym./veljekset Elias ja Fredrik Juhonpoika Hyypiä (ks. Maaskola)/Antti Häyhä, Rosuvoi

Juho Jahnukainen l. Pulla-poika/Pietari l. Pekka Jahnukainen, Pietarintie Ristimäki, omisti ajuriliikkeen (5–6 hevosta), kolme numeroitua hevosta, huolehti mm. lääninsairaalan puhdistuksesta, tilitikki- ja tiilitehtaan ajoja. Palveluksessa mm. Iivari Toropainen, jonka mökki ensimmäisiä Valtakadulla/Ville Juntunen Valtakadulla Lepolassa

Vilhelm l. Ville Kainulainen työskennelyään Räikkösellä, Jakovleffin tikkutehtaalla ym. päätyi ajuriksi Pietarintiellä/Juho Koskivuori Nurmikadulla Lepolassa

Juho Loikkanen Asuntokadulla Lepolassa

Juhani Miettinen Juhankadulla Kelkkalassa/Antti Mikkonen Pietarintiellä Ristimäessä/Liisa Mikkonen l. Piiska-Liisa Pietarintiellä Esulanmäellä/Juho Muhonen Juhankadulla Kelkkalassa

Matti Nio Juhankadulla Kelkkalassa

Aapro Paajanen Tiiliruukinkadulla Lepolassa/Vilhelm l. Vilho Piokas Ristimäessä Esulanmäellä, myös ulkohuoneiden l. huusien puhdistaja/Juho Pisi Ristimäessä/Juho Pullinen Rinnekadulla Lepolassa/Paavo Pulkkinen Pietarintiellä Ristimäessä

Juha Repo, Joonas Rättö Pietarintiellä Ristimäessä/Matti Rättö Koulukadulla Kelkkalassa

Herman Siikanen (ent. Sikanen) Tiiliruukinkadulla Lepolassa/Juho Sude, naapurimme, Heikinkadulla (l. Linjakadulla) Kelkkalassa

Juho Taponen Linjakadulla Kelkkalassa/R. Toivakainen Rosuvoissa.

Pietari l. Petter Velling Pietarintiellä Esulanmäellä/Kustaa Väisänen Peltokadulla Lepolassa

Eritoten Pietarintie (myöh. Kannaksentie) oli ajurien suosima, sillä siitä oli suorat yhteydet kaupunkiin, josta ajurit saivat runsaasti ajoja. Niinpä automobiilin ajaja (taksikuski) Juho Pirhonen, ensimmäisiä kaakkoisissa esikaupungeissa (1915), asettui asumaan Uunikatu 2:een lähellä Pietarintietä.

Sekatyömiehet, jotka varmaan muodostivat suurimman ryhmän esikaupunkien väestöstä, Heitä olivat kotimme lähistöllä mm.

Juho Tuomaanpoika Arponen Koulukadulla Kelkkalassa, jonka vaimo oli Kristina Roisko, renki Kiesin talossa (1874), itsellinen (1880), läksiään (1891)/Heikki Asikainen, kirvesmies, Nurmikadulla Lepolassa.

Matti Haapala Koulukadulla Kelkkalassa, aikaisemmin renkinä Anttoson ja Kiesin taloissa (1897)/Otto Halonen Juhankadulla Kelkkalassa/Antti, Herman ja Juhani Hartikainen Kelkkalassa/Albin Hokkanen Kelkkalassa/Lauri Honkanen Kelkkalassa/Martti Hovi Linjakadulla Kelkkalassa, aikaisemmin itsellisenä mm. Pullisella (1874)/Antti Hulkkonen Nurmikadulla Lepolassa/Juho Humalisto Tiiliruukinkadulla Kelkkalassa/Juho Hupli Kelkkalassa Kulppakadulla.

Abel Kaasinen Kiesilässä/August Kankkunen Linjakadulla Kelkkalassa/Erik Juho Kaukonen Nurmikadulla Lepolassa, kirvesmies/Taavetti Kauhanen Nurmikadulla Lepolassa/Aleks Kinnunen, kivityö-mies, Nurmikadulla Lepolassa/Heikki Kirjonen, rautatien konepajalainen, Juhankadulla Kelkkalassa/Aleksanteri Kosonen, kivityömiehenä, Juhankadulla Lepolassa/Juho ja Matti Kurikka Tiiliruukilla/Mikko Kymäläinen Kelkkalassa.

Juho, Paavo ja Tuomas Mallat Valtakadulla Kelkkalassa/Viktor Metelinen Ristimäessä Esulanmäellä/Antti Meltti, tiilenlyöjä Tiiliruukilla.

Kalle Nikupaavola, rautasorvari, Nurmikadulla Lepolassa.

Abraham Paajanen, putkimies Tiiliruukinkadulla Lepolassa/Antti Pukero, aikaisemmin renkinä Halosella (1871), Ristimäessä/Pekka l. Pietari Pukero, aikaisemmin renkinä Räikkösellä (1870), itsellisenä Kiesillä (1874), läksiäimenä (1898), Koulukadulla Kelkkalassa/Ville Pukero, aikaisemmin renkinä Anttosella (1898), Kelkkalassa/Oskari ja Ville Puolakka Ristimäessä/Moses Pääkkönen Juhankadulla Kelkkalassa, aikaisemmin itsellisenä mm. Roiskoilla.

Vilhelm l. Vilho Rättö Koulukadulla Kelkkalassa, aikaisemmin renkinä mm. Miittisellä/Juho Riiari Pietarintiellä Ristimäessä.

Kaksi kivityömiestä, oikealla Ville Pukero, 1900-luvun vaihteessa töissä Anttosen pihalla Kelkkalassa.

Heikki Saastamoinen Heikinkadulla (l. Linjakadulla) Kelkkalassa/Emil Saima Saimankadulla Rosuvoissa/Paavo Sallinen Pietarintiellä Ristimäessä/Juho Simpanen l. Simponen Pietarintiellä Kiesilässä, aikaisemmin renkinä mm. Hallenbergilla/Anton Salmi, metallityömies, Nurmikadulla Lepolassa/Josef Silla (oik. Silta) Rosuvoissa/Mikko Sokura, kirvesmies, Asuntokadulla Pyöräsuolla/Antti Suuronen Pietarintiellä Ristimäessä.

Edvard ja Juho Tiithonen Lepolassa/Aleks Torikka Kelkkalassa, aikaisemmin renkinä Hallenbergilla, Aatami Uotinen, aikaisemmin renkinä mm. Hämäläisellä

Matti Velling, putkimies (vesijohtotyömies) Pietarintiellä Ristimäessä/August Vesiluoma Kelkkalassa/Matti Virolainen Juhaninkadulla Kelkkalassa.

Erikoisammatteja jo vanhastaan olivat kylissä pitäjänsepät, suutarit, räätälit, maalarit, muurarit ym., joista monet kiersivät taloissa viiptyen niissä muutaman päivän (< Elias Jahnukainen, s. 1893).

Pitäjänseppiä on mainittu Maaskolasta ns. Resmanninhaasta (ks. Maaskola), jossa viimeksi oli Vilhelm Träskmanin paja ja valimo ja josta on mainittu myös Juho Uski (s. 1832). Vanhoja pitäjänseppiä olivat Juho Hotakka (Räikkösellä 1874), Mooses Matinpoika Iivonen 1800-luvun ensi puoliskolla (Suutarilla)/Ville l. Vilhelm Kainulainen (s. 1849) aviossa talonisännän Fredrik Abelinpoika Hämäläisen sisaren Saara Abelintytär Hämäläisen kanssa (s. 1828)/Juho Hynninen (s. 1830) Rosuvoissa/Matti Hirvonen (s. 1862) Rosuvoissa/Fredrik Pullinen (1867 Juho Mansikalla)/Tahvo Pullinen (1861 Kulhalla)/Juho Saarinen (s. 1867) Ristimäessä/Juho Savolainen Valtakadulla Lepolassa ja myöh. Pyö-

räsuolla/Erikoistuneita olivat kattilaseppä Karl Gunelius Rosuvoissa/läkkiseppä Jaakko Aalto Valtakadulla Kelkkalassa/hopeaseppä Juho Humalisto Tiiliruukinkadulla Lepolassa/kultaseppä Mauno Torvinen Nurmikadulla Lepolassa/pannuseppä Gustaf Wallenius Rosuvoissa.

Suutareita olivat Pekka Ananin (s. 1878), Antti Auvinen (s. 1851), Heikki Holopainen (s. 1871), Matti Kurki (s. 1884), Jaakko Saikkonen (s. 1865), Heikki Willgren (Räikkösellä 1870).

Räätäleitä: Fabian Ekman (1873), joka ompeli meille Nissilän pojille 1910 ensimmäiset mittapuvut, Antti Huotari (1880 Halosella), Salomon Kiljunen, luukkupöksyjen tekijä, Rosuvoissa/Antti Lipponen, edellinen mainittu 1920, jälkimmäinen 1910 Asuntokadulta Lepolassa/Juho Riiari (s. 1842) Pietarintiellä Ristimäessä/Pietari Uski (Roiskolla 1867).

Puusepät (nikkarit): v. 1685 puusepänkisällä Joonas Ollinpoika siirtyi Kelkkalasta Tarttoon/Albin Pekampoika Hukkanen (s. 1872) Kelkkalassa/puutyömies Juho Keinänen (s. 1855) Nurmikadulla Lepolassa/Heikki Nevalainen (s. 1853) Valtakadulla Kelkkalassa/timpermanni Pietari Pahikainen (s. 1857) Rosuvoissa/mallipuuseppä J.R. Peltonen (s. 1860) Rosuvoissa/Pietari Pynninen (1861 Kulhalla)/puutyömies Autami Röksä (s. 1862) Pietarintiellä Ristimäessä/vaunumaakari J.G. Saarinen Pietarintiellä Ristimäessä/David ja Matti Matinpoika Sahanen (1812, 1827), Adam Davidinpoika Sahanen (1837), Juho ja Matti Matinpoika Sahanen (1857, 1861) puuseppäsuku Pietarintiellä Ristimäessä, rakennusmesarit (työnjohtajat) Toivo Kolppo, P. Remes, Aksel Vuori.

Maalarit: Jalmari Aalonen (s. 1885) Nurmikadulla Lepolassa/Antti Hulkkonen (s. 1862) Nurmikadulla Lepolassa/Armas Niemi Ristitiellä Lepolassa/Hugo Takkinen Valtakadulla Lepolassa.

Muurarit: Joker Grufva (1906 Jakovleffilla)/Lauri Honkanen (s. 1874) ja Pekka Malinen (s. 1871), molemmat Juhaninkadulla Kelkkalassa/Juho Savelainen Kelkkalassa.

1870-luvulla Viipurin-Pietarin rata ja Maaskolan ratapiha houkuttelivat rautatieläisiä asumaan suurin joukoin kaakkoisiin esikaupunkeihin, lähinnä Rosuvoihin, Ristimäkeen ja Kelkkalaan, vähemmän Talikkalaan ja Kangasrantaan. Liikennepuolella heitä oli ratavahteina, vaihdemiehinä, asemamieläinä, jarrumiehinä (myöh. junamies) ja konduktööreinä (myöh. junailija).

Ratavahteja (paanavahti, ruots. banvakt): Kristian I, Risto Hiltunen aviossa Eeva Dunajeffin kanssa, aluksi itsellinen (Kulhalla), palstatilallinen, paanavahti 1879–, rataesimies 1900–/paanavahti Henrik Hjort 1880– Ala-Maaskolassa/Erik Edvard Lönnqvist (s. 1844) oli Räikkösellä 1865–75/paanavahti Karl Nyqvist (s. 1821) tultuaan Tuusulasta asui 1878– vanhalla Mansikan maalla, myöh. radan varressa Pyöräsuolla (vrt. Nykvistinmäki I. Paanavahdinmäki)/Yrjö Rasilainen mainittu Ala-Maaskolasta 1874, 1880/Kaarlo Väänänen (s. 1873) Pietarintiellä Ristimäessä.

Vaihdemiehiä (vekselimies): Pekka Ananin, Arvid Helander, Fredrik Hukkanen, Juho Hupli, Juho Järvinen, Karl Koivula, Ivar Kontturi, Mikko Koskelainen, Juho Laukkanen, Taneli Lechlin, Vilho Mäkelä, Edvard Parkkinen, Erik Pitkänen, Antti Pyysalo, Otto Rapeli (myöh. jarrumies), Ferdinand Ruuth (Ruutu), August Serenius, Antti Toropainen, Antti Veijalainen, Juho Viiala, Matti Öhman, joista suuri osa asui Rosuvoissa ja Lepolassa.

Asemamieläitä: Juho Aalto, Adolf I. Atte Airola, Esa Karkiainen, Elias Kolppo, Paul Leivo, Leonard Lindqvist, Matti Mutala, Elias Mättö, Vilho Sokura, Ville Suonuuti, Viktor Thure, Emil Tiihonen, Juho Toropainen, Tuomas Uotinen (myöh. asemamiesten esimies), Pekka Valkonen, Matti Veikkolainen ja Matti Öhman.

Jarrumiehiä (myöh. junamiehiä): Edvard Ahlgren, Pekka Aro, Hjalmar Horppu, Aleksanteri Hukkanen, Aleks Häggblom, Verner Kinnunen, David Kokko, bromsari Kalle Koistinen, Armas Koskinen, Emanuel Laapas, Juonas Launiainen, Evert Mölsä, veljekset Daniel ja Viktor Nissilä, Karl Nyström, Mauno Oksala, David Paavolainen, Onni Puhakka, Ferdinand Ruth (Ruutu), Esa Sikiö, Aleks Tuomi, suuri osa rosuvoilaisia.

Konduktöörejä (myöh. junailija): Atte Airola, Anton Brofors, Martti Kilpiä, Edvard Kosonen, Viktor Mattson, Mauno Mökkönen, Edvard Mölsä, Mauno Oksala, Anton Ranta, suuri osa rosuvoilaisia.

Myöhemmin perustettiin vaakamestarin toimia (esim. Fredrik Anttila) ja pakkamestarin toimia (esim. Viktor Nissilä).

Konepuolella toimivat veturinpuhdistajat (ns. tallimiehet), -lämmittäjät ja -kuljettajat sekä konepajan työläiset (verstaalaiset).

Veturinpuhdistajia: Antti Teivonen (s. 1871) ja Armas Vesiluoma (s. 1887), molemmat Nurmikadulta Lepolassa, vaunumestari Ehnberg Rosuvoissa.

Veturinlämmittäjiä: Kaarlo Andberg, Karl Behm, Artur Grönbacka, Heikki Holopainen, Antti ja Vilho Holtari, Henrik Huttunen, August Hyttinen, Pekka Kolehmäinen, Juho Mikkonen, Juho Pennanen, Matti Puurunen, Josef Söderman, Juho Toropainen, enimmäkseen Rosuvoista.

Veturinkuljettajia: August Aalto, Johan ja Karl Forsström, Antti Hämäläinen, Antti Inkeroinen, Vilho Jansson, Erkki Kerttula (ent. Träskman), August Koskela, Matti Kosonen, Juho Pennanen, veljekset Pentikäinen, Juho Ranta, Juho Salmela, Kalle Suikkanen, Aleksanteri Teuronen, Fredrik Unger, Aleksanteri ja Armas Vesiluoma, Karl Vikberg, enimmäkseen rosuvoilaisia.

Muita ammatinharjoittajia, toimen- ja viranhaltijoita asui kyseisillä alueilla vähän:

Poliiseja: Juho Eskola, Juho Häyrynen, Juho Kuusela, August Lampinen, Juho Luostarinen, Heikki Pellikka, Pekka Pesonen, Nikodemus Piokas, Viktor Tiainen, Kaarlo Väänänen; **posteljooni** Antti Häkikä; **tullivartija** Gottlieb Laanti; **vanginvartijat:** J. Vilhelminpoika Hamnell ja August Parkkinen; **nuohooja** Kalle Karvonen; **asioitsija** Gabriel Vuorio; **maanmittari** Aksel Kunnas.

Asutuksen tihetessä syntyi kauppoja ja vähäisiä teollisuuslaitoksia. Suurimmat teollisuuslaitokset puolestaan houkuttelivat uutta asutusta ympärilleen (ks.ed.).

Kauppiaita ja kauppoja

Esikaupungin ensimmäiset kauppiaat lienevät olleet kulkukauppiaita, välikauppiaita (parisniekkoja), esim. heinäparisniekka Joonas Ellonen (s. 1850), joka kertoman mukaan osti heiniä Kelkkalan maalaistaloista ja myi niitä esikaupungin ajureille. Siihen hänellä oli hyvät mahdollisuudet, sillä hän oli samalla raviradan vahti. Hänen poikansa Juho Ellonen (s. 1881), joka oli ostanut Fedotoffin ruukin tuvan Juhaninkadulta, jatkoi samaa ammattia ja mm. kantoi vuokran kelkkalalaisilta, jotka käyttivät tienoon ainoaa yhteiskaivoa Lähdekadulla. Välikauppiaita ammatiltaan olivat myös Heikki Nurmi (s. 1861) ja Kustaa Toivonen (s. 1860), molemmat Nurmikadulta Lepolassa. Torikauppias ja samalla patterinvahti oli Nikolai Smaroff Rosuvoissa ja hallikauppias Vornanen lähellä taloamme Linjakadulla Kelkkalassa. Vihanneksikauppiaita olivat yleensä korotniekat, jotka myivät omien viljelmiensä tuotteita, mutta joukossa oli välikauppiaitakin, esim. Simo Worontzoff (s. 1868) Nurmikadulla ja Simo Lähti, Tahvo Himasen alihankkija. Varsinaisia sekatavara- ja siirtomaatavara-kauppoja ilmestyi etenkin pääkatujen Pietarintien ja Valtakadun varteen. Ella Jahnukaisen (s. 1893) muistaman mukaan vanhassa Rosuvoissa olivat vuosisadan vaihteen jälkeen seuraavat kaupat: Airola, Himanen, Hynninen, Kerttula, Lehessaari, Pirinen, Puolakka, Sahanen, Toivonen. Asuessamme Pyöräsuolla muistan Kannaksentien (ent. Pietarintien) ja Asuntokadun kulmasta Otto Rapelin kaupan, jonka hän myi Eino Kakkoselle, ja vastapäisen August Haikosen kaupan. Me tavallisesti käytimme Uunikadulla (myöh. Pyöräsuonpuisto) sijaitsevaa Juho ja (myöhemmin) Hilma Pirisen kauppaa, jossa veljeni Armas Nissilän vaimo Aili oli myyjättärenä.

Väinö Karvinen mainitsee, että Rosuvoin ensimmäiset kaupat oli Lipposen kauppa Rosuvoinmäellä ja Tikan Marin kauppa Pietarintien toisella puolella Sergejeffin myöhemmässä konttorirakennuksessa. Rosuvoilaista vanhaa kauppiasukua olivat Aleksanteri, Henrik ja Pekka Karvinen (joista myöhemmin), Sanni Hukkanen kertoo muistelmissaan, että hänen äidillään Maria Hukkasella (o.s. Mansikka) oli puoti vuosina 1914–18 Rosuvoin Rajakadulla. Erik Schöringillä (s. 1863) oli 1900-luvun alkupuolella kauppa Uunikadulla, ja Tahvo Himasella oli ”romuliike”, kuten mainittu. Pietarintiellä. Myöhempiä Kannaksentien kauppoja olivat Nikkanen, Pelkonen, Siirilä ym.

Valtakadulla oli huomattavin kauppias, kuten mainittu. Juho Heitto ja lyhytaikaiset Pönkän, Ivanoffin ja Lahden kaupat, myöhempiä Sihosen ja Vuoriston kaupat. Koulukadulta muistan Hynnisen kaupan, ja myöhempiä olivat Pekka Bergin ja Maria Räsäsen kaupat. Tiiliruukinkadulla olivat Karvisen kaupan lisäksi Salmi, Kostiainen ja Heliö eri aikoina, Nurmikadun ja Tiiliruukinkadun kulmassa A. Guseffin rinkelitehdas ja -kauppa, josta kävimme ostamassa ”paraskeja”. Samassa talossa oli myöhemmin

Aug. Haikosen sekatavarakauppa Pietarintie 13:ssa.

Eetu Holtarin sekatavarakauppa. – Viipurin Osuusliike perusti sivumyymälänsä Valtakadulle ja jo v. 1915 Kaivokadulle Lepolassa (ent. Rosuvoi).

Leipomoita olivat Guseffin rinkelitehtaan lisäksi Pietari Nuopposen (s. 1849) Tiiliruukinkadulla, myöhemmin Koljoson leipomo, Tauno Siikasen leipomo oli Rosuvoissa ja leipureita olivat Antti Hynninen, Viktor Hynninen, Heikki Luukkonen, Hilda Mökkönen, Heikki Rahunen, Karamellintekijä Maria Sorsa asui Tiiliruukinkadulla, myöhemmin 1920-luvulta on mainittu H. Siltasen omistama Maakeistehdas Akilles Ojakadulla.

Pienistä tehdaslaitoksista (verstaista) on mainittu Humaliston hopeapaja, Koistisen harjatehdas, Heiton kahvipaahtimo, Fominin ja Kankaanpään tupakkatehtaat ja lisäksi alueella toimivat J. Hirvosen puusepäniike (1909) Rosuvoissa, myöhemmin Kelkkalan puuseppätehdas Lahtinen Ojakadulla, Lääverin hautakivien veistämö Ristimäessä, Ilon sauna Alakadun ja Saunakadun kulmauksessa Tiiliruukilla, Jakovleffin sauna Valtakadulla, molemmat vuoteen 1917, Vuoren sauna Lepolassa, ym. Suurista teollisuuslaitoksista: tulitikkutehtaista, tiilenpolttaamoista on jo kerrottu.

Mistä tulivat esikaupungin asukkaat? Ensimmäiset varmaan olivat Kelkkalan, Talikkalan, Kangasrannan ja Huhtialan maalaistalojen renkejä, piikoja, muonamiehiä, -naisia, torppareita ja läksiäimiä. Heitä tuli Viipurin lähipitäjistä ja etenkin Kannakselta, esim. Jaakko Karvinen Johanneksen Rokkalasta ja Heikki Kirjonen Johanneksen Kirjolasta, Heta Granlund Muolaasta, mutta hänen miehensä oli Isojoelta Pohjanmaalta, Pekka Velling Kirvusta, Antti Iihola ja Hyypiät Luumäeltä, Taavetti Kokko ja Nissilän veljekset Valkealasta, mutta heitä oli kauempaakin Pohjois-Karjalasta, esim. Uukuniemeltä Pekka Berg, August Pirhonen ja Antti Hynninen, Impilahdelta Aleksander Rahm, Tohmajärveltä Antti Mikkonen, Polvijärveltä Aatami Kaasinen, Rääkkylästä Heikki Holopainen, Heikki Asikainen, Kiteeltä August Kankkunen, Juuasta Pekka Gröhn, Pielisjärveltä Lauri Honkanen, Nurmeksesta Heikki Neväläinen ja Savosta Rantasalmelta Albin ja Aleksanteri Hukkanen, Erik Juho Kaukonen. Joroisista Asarias Kolehmainen, Leppävirtoilta Jooseppi Eskelinen, Herman Hartikainen, Antti Hulkkonen, Kiuruvedeltä

Taavetti Ahokas, Nilsiästä Paavo Pitkänen ja Pentikäisen veljekset, Iisvedeltä Taavetti Kauhanen, Vessannosta Otto Halonen, Mikkelistä Albin Hokkanen, Tuusniemestä Juho Keinänen ja Korpilahdelta Fabian Ekman. Länneistä päin olivat Porvoosta Viktor Mattson, Nurmijärveltä Mauritz Eklund (Liisa Eklundin I. Kana-Liisan mies), Tuusulasta Karl Andberg, Karl Nyqvist, Orimattilasta Forströmin veljekset ja Säkylässä Juho Järvinen. Kaukaisimmat tietojeni mukaan olivat Isak Koivumäki Jalasjärveltä ja Kuhmoniimestä Pekka Komulainen. Monet eivät suinkaan tulleet suoraan Kelkkalaan, vaan ”mutkitellen”, esim. Forströmit Helsingin kautta, Taavetti Kauhanen Iisvedeltä Kuopion kautta, veljekset Taneli Nissilä Valkealasta Elisenvaaran aseman kautta ja Viktor Nissilä Hiitolan ja Ruskealan Kaalamon asemien kautta 1900-luvun alussa.

Venäläisten korotniekkojen, esim. Taikoffin, Fedotoffin, Sedoffin, Krugloffin ja eritoten puutarhuri-mestari Petter Dunajeffin (mainittu jo 1882) rinnalla oli suomalaisiakin, esim. Gustaf Nyman (mainittu esim. 1894). Oli myös, kuten mainittu, vihanniskauppiaita, esim. Grigori ja Konsta Worontzoff. Vuosisadan vaihteen tunnetuin kauppapuutarhuri Kelkkalassa oli Ernst Fredrik Adrian (s. 1852 Saksassa Grossenbrodessa), joka v. 1877 oli muuttanut Viipurin Myllysaaren puutarhaan. Avioiduttuaan 1880 Elma Söderbergin kanssa, joka oli sisäkkönä alun perin saksalaisen liikemiehen F.W. Mielckin perheessä (joka omisti mm. myllyn ja suuren huvilan Papulassa), hän siirtyi kauppapuutarhuriksi Kelkkalaan – muistitiedon mukaan – Pietarintien varteen Krugloffin ja Sahasen naapuriksi, mutta osti 1890-luvulla Liimatan rajalta 12 ha puutarhatilan, jonka myi 1919 Oy Maahiselle, ja siirtyi Ylä-Säiniölle.

4. Huomattavia kelkkalalaisia ja Kelkkalan sukuja

Ensimmäisiä julkisuutta saavuttaneita kelkkalalaisia oli Pietari Mansikka (s. 1825, k. 1871), joka toimi kaupungissa eri ammateissa, mm. palovartio-korpraalina 1848–57, myöhemmin ravintoloitsijana majatalo ”Suomessa” Pietarin esikaupungissa, kirjurina ja tilapäisenä opettajana. Tunnettu hänestä tuli kansanrunoilijana, joka tilapäisrunoissaan ja arkkiveisuissaan käytti kalevalaista mittaa. Hänen runojaan, joista parhaimpia olivat Karhu ja repo, Pojan laulu, Talonpojan laulu, myytiin viipurilaisessa kirjakaupassa 30 kopeekan kappalehinnasta ja julkaistiin myös sanomalehti Sananlennättimessä. – Myöhemmistä Mansikka-suvun jäsenistä ovat tunnettuja, kuten mainittu, näyttelijä ja lausuja Arvi Mansikka (s. 1890) sekä vertailevan kansanrunouden tutkija Viljo Mansikka (s. 1884).

Tunnettu kunnallismies oli Pietari I. Pekka Juhonpoika Anttonen (s. 1867), maanviljelijä, nuorsuomalaisen puolueen edustaja viimeisillä valtiopäivillä 1905–06, ensimmäisen maalaisliittolaisen sanomalehden Talonpojan perustaja, Viipurin maalaiskunnan rahastonhoitaja, Kelkkalan kansakoulun johtokunnan jäsen ja Kelkkalan nuorisoseuran perustajajäsen. Hänen lapsistaan Antti (s. 1891) kävi Viipurin Suomalaisen Realilyseon (1910) ja suoritti fil.kand. tutkinnon yliopistossa ja Jonne (s. 1898) kävi saman oppikoulun kuin veljensä (1917) ja suoritti Kauppätieteiden kand.tutkinnon Kauppakorkeakoulussa (1921).

Toinen tunnettu kunnallismies oli Antti Kiesi (s. 1860), itseoppinut kylänjohtaja, vauraan talon omistaja, kunnanvaltuuston jäsen 1907–17, taksoituslautakunnan jäsen 1904–15, tutkijalautakunnan jäsen 1912–17, hollauslautakunnan puheenjohtaja, köyhäinlaitokunnan jäsen, kunnal-

Pekka Anttonen.

Pekka Anttonen perheineen.

listilien tarkastaja, kutsuntatoimiston jäsen, kansakoulun johtokunnan jäsen, nimismiehen uskottumies, vaivaishoidon suunnittelua varten asetetun toimikunnan jäsen, lausunnonantaja hiekan- ja soranottoaikoista, Vitsa-taipaleen sillan rakentamisesta ym. Opettaja Suhosen mukaan hän oli vanhoillisen arvokas, ja kun hän pitkä piippu hampaissa sanoi sanansa, ei kellekään ollut huomauttamista asiaan. – Hänen poikansa Antti (s. 1888) seurasi isän jälkiä.

Liike-elämän alalla merkittävimmät kelkkalalaiset olivat kauppaneuvokset Juho Hallenberg ja Juho Heitto. Kauppias, tehtailija ja kauppaneuvos Hallenberg oli sepänpoika Viipurin pitäjän Saarelasta (s. 1860, k. 1926). Käytyään kolme luokkaa Viipurin Ruotsalaista lyseota ja Turun ruotsinkielisen kauppaopiston hän 17-vuotiaana antautui liikealalle, osti 31-vuotiaana kauppias Lautalan talon ja kaupan Karjalankatu 8:ssa (myöh. Äyräpäänkatu) ja kehitti siitä Itä-Suomen suurimpiin kuuluneen liikkeen. Myöhemmin hän perusti Tammisuon tehtaat. Kelkkalan ja Tiiliruukin vaiheisiin hän vaikutti solmittuaan avioliiton 1889 Räikkösen tilan tyttären Annan kanssa ja saatuaan omistuksiinsa laajoja alueita tilasta. Hän vaikutti suuresti Kelkkalan (ja Talikkalan) esikaupunkien kehittämiseen: katuverkoston ja Tiiliruukintorin järjestelyihin, koulun ja palokunnan perustamiseen ym. Opettaja Suhonen kertoi, että hän lähti kotoaan kolmen markan velkakirja taskussaan, osti Lautalan liikkeen 3 000 markalla ja v. 1898 Saarelan kartanon 267 000 kulmamarkalla. Hän oli hyväntahtoinen, myhäilevä liikemies. Kun muuan isä valitteli poikansa vähäpätöistä työtä Hallenbergin liikkeessä, omistaja vastasi: Oo vait, mie oon seissemä vuotta syöttänt Mirinova (Smirnoff) kissoi ja mieshä miustkii tul, mainitsi Suhonen lopuksi.

Henkilökohtaisesti tunsin kauppias, kauppaneuvos Juho Heiton, jonka kaupasta Valtakadun varrella pikkupoikana kävin 1910-luvulla ostamassa monet kodin tarvitsemat tavarat vastakirjalla. Nuori Heitto (s. 1887 Miehikkälässä, k. 1967 Helsingissä) oli ostanut Fredrik Pönkän kauppavaraston Jakovleffin tikkutehtaalta ja perustanut 1908 oman kaupan Valtakadulle vähän ennen tuloamme Kelkkalaan. Vuoteen 1939 mennessä Heitto oli laajentanut liiketoimintaansa niin, että itäisissä kaupunginosissa hänellä oli seitsemän kauppaa, joiden liikevaihto oli yli 4,5 milj. markkaa. Ensimmäisen maailmansodan aikana kahvipulan vallitessa (1915–17) Heitto perusti Juhankatu 10:een terveyskahvitehtaan, jossa äitini ja hänen kälynsä Amanda (Manti) Nissilä kävivät yötyössä pakkaamassa kahvipaketteja. Meidänkin keittiössämme hyllyllä näkyi usein Mainio, Kesti ja Kaisa -nimisiä terveyskahvipaketteja. Heiton suurin liikeyritys Kelkkalassa oli Maakuntain Margariini Oy:n perustaminen toimintansa lopettaneen Suomen Tulitikkutehdas Oy:n rakennuksessa (Kannaksentie 41–43). Evakkoaikana

Kauppias (myöh. kauppaneuvos) Juho Heitto 40-vuotissyntymäpäivänään 31.3.1927 kodissaan Valtakadulla Kelkkalassa.

Helsingissä Heiton liiketoimet jatkuivat ja laajenivatkin (ks. Niilo Yrjölä, J. Heitto – Heitto OY vv. 1908–1958. Helsinki 1958).

Vähäisiksi jäivät kosketukseni Kelkkalaan Himasiin ja Jahnukaisiin sekä Tiiliruukin Karvisiin, jotka olivat tienoon huomattavimpia sukuja. Veljeni ja minä keräilimme rautaromua ja luita Kelkkalanmäen rinteiltä ja Korotniekanpelloilta ja veimme ne Tahvo Himasen romunkeräämööseen Pietarintien varrella ja ansaitsimme niistä muutaman pennin. Ale Jahnukaisen poika Jonne oli luokkatoverini Suomalaisessa lyseossa ja pääsimme ylioppi-

Maakuntain Margariini Oy:n henkilökuntaa. Oikealla toimitusjohtaja Juho Heitto.

Tahvo Himanen vaimoineen.

laiksi keväällä 1922. Pekka Karvisen piharakennuksessa Tiiliruukilla asuimme ennen muuttoamme Kelkkalaan.

Tahvo Himanen (s. 1858 Muolaan Himalassa) asui aluksi Jahnukaisella, perusti romukaupan Jahnukaisen riiheen Riihihaudanmäelle ja rakennutti oman talon 1902. Hän oli aviossa kahdesti: ensimmäisen vaimonsa Anna Kultasen (s. 1858, k. 1907) kanssa hänellä oli yhdeksän lasta, pojat Mikko, Jooseppi, Johannes, Otto ja Edvard sekä tyttäret Hetti, Hilma, Emilia ja Olga. Toinen vaimo Anna Roisko (k. 1916) oli ollut aviossa työmies Esaias Paajasen kanssa. Tahvo Himasen jälkeen hänen poikansa Mikko, Jooseppi, Juho ja Otto jatkoivat kauppaa Kelkkalassa toiminimellä Veljekset Himanen (5.1.1911) talossa Pietarintie 26.

Himansen kauppatalo Ristimäessä (vasemmalla).

Pietari (Pekka) Jahnkainen.

18/6 1934.

Jahnkaisen talo Kannaksentiellä Kelkkalassa.

Kelkkalan Jahnukaiset olivat lähtöisin Viipurin pitäjän Näätälästä, josta Pietari I. Pekka Antinpoika (s. 1852, k. 1924 Kelkkalassa) ja vaimonsa Maria Matikainen (s. 1856) sekä lapset siirtyivät Kelkkalaan 1892. Hän oli aluksi lampuotina Juhani Räikkösen perillisten (Hallenbergin) sekä Vilhelm Ikävalkon tiloilla, myöhemmin ajuriliikkeen omistajana. Hänen ensimmäinen talonsa Pietarintien varressa siirtyi Krugloffin omistukseen, mutta hän rakennutti uuden 1902 lähelle ensimmäistä (Pietarintie 27). Heidän lapsensa Aleksanteri I. Ale (s. 1879), Juhana (s. 1883), Mariana (s. 1886), Anna-Liisa (s. 1888), Helena (s. 1891) ja Elias I. Ella (s. 1893) siirtyivät eri aloille.

Tiiliruukin ja Rosuvoin Karviset olivat lähtöisin Jaakkiman Miklistä, josta eräs suvun jäsen siirtyi Inkerin Lempaalaan. Sieltä Jaakko Juhananpoika Karvinen muutti 1859 Johanneksen Rokkalan lasitehtaan palvelukseen ja lopuksi 1873 Tiiliruukille. Jaakko Karvisella (s. 1817, k. 1900) ja hänen vaimollaan Beata Rumpusella (s. 1830, k. 1884) oli kuusi poikaa: Henrik (s. 1847, k. 1902), Juhana (s. 1851, k. 1890), Petter I. Pekka (s. 1856, k. 1933), Aleksanteri (s. 1862, k. 1934), Adam I. Aati (s. 1869) ja Anton (s. 1868, k. 1934). Perhe asettui aluksi ns. Frimaninmäelle, mutta osti pian kalakauppias Tarkiaisen talon lähistöltä (keittiön ja kaksi kamaria). Beatan kuollessa perhe asui Tiiliruukinkatu 2:ssa Tihanoffin tiilitehtaan vieressä ja talo myytiinkin pian tiilitehtaan käyttöön. Juhana työskenteli aluksi apulaisena Tšusov & Sapetovin viinapuodissa Pietarinkadun ja Karjalankadun kulmauksessa ja rakensi v. 1879 Tiiliruukinkadun varteen talon, jonka myi vähän myöhemmin veljelleen Pekalle. Pekka oli aluksi myös tiilitehtaan palveluksessa, kesäisin kivimiehenä ja talvisin Sapetovalla, kunnes 1884 osti veljensä talon ja perusti kaupan. Myöhemmin hän osti naapuritontin taloineen, jossa me asuimme muutaman vuoden. Aleksanteri Karvinen kävi työssä myös Sapetovalla, kunnes osti talon 1892 Rosuvoista ja perusti pikkukaupan. V. 1902 hän siirtyi maanviljelijäksi Rantasalmelle. Adam I. Aati Karvinen oli aluksi töissä Tihanoffin tiilitehtaalla, sitten Jakovleffin tulitikkutehtaalla ja muutti veljensä mukana Rantasalmelle. Nuorin veljeksistä, Anton Karvinen, oli aluksi myös tiilenlyöjänä, kunnes pääsi 1890 Viipurin Keskuskansakoulun vahtimestariksi.

Kaikki perheet olivat lapsista rikkaita: Henrik Karvisella oli 12 lasta, Juhana Karvisella 9 lasta, Pekka Karvisella ja hänen ensimmäisellä vaimollaan Anna Maria Koholla oli kuusi lasta ja toisesta vaimosta Sohvi Loukosta, naapuritalon tyttärestä, kaksi lasta, Uljas ja Siiri, jotka tunsin, Anton Karvisella ja Vilhelmiina Stykillä kahdeksan lasta, joista tunnen voimistelunopettajattaren Elli Karvisen ja Erkki Karvisen, tunnetun partiolaisen (ks.tark. Väinö Karvinen, Karvisen suku, sukuhistoriallisia hajatietoja. Kuopio 1935).

Omana aikanaan olivat tunnettuja Kelkkalassa eräät muutkin suvut, esim. Pentikäiset, kolme veljestä, Nilsiästä 1904 tullut Kalle Pentikäinen, (s. 1868), 1905 tullut Ville Pentikäinen (s. 1870) ja 1908 tullut Pekka Pentikäinen (s. 1876), joista kaikista tuli veturinkuljettajia ja joiden seuraavasta polvesta monet pääsivät opintielle. Seppämestari Juho (Janne) Pietari Savolainen (s. 1877 Tuusniemellä) oli perustanut sepänliikkeen Kelkkalaan Valtakadun ja Koulukadun kulmaukseen, jonka hän myöhemmin siirsi Pietarintie 2:een (Korjauspaja ja takomoliike J. Savolainen). Hän osallistui myös tienoon kulttuuririentoihin: hän oli Kelkkalan kansakoulun johtokunnan jäsen, taloudenhoitaja ja varaesimies (1909–18), Kelkkalan nuorisoseuran johtokunnan jäsen 1924–.

5. Kelkkalan kansakoulun alkuvaiheita

Viipurin pitäjässä oli ollut vanhastaan koulumestari, joka oli kiertänyt kylästä kylään ja antanut opetusta jonkin talon tuvassa (sanomalehti Ilmarinen 1870 no 43). Kunnallishallituksen esimiehen, maisteri Axel Gabriel Coranderin ehdotuksesta oli kuntakokouksessa 16.3.1865 päätetty yksimielisesti perustaa pitäjään kahdeksan koulupiiriä, jokaiseen koulupiiriin kolme lukukuntaa, kaikkiaan kymmenen pitäjänkoulua 8-jäsenisen johtokunnan valvonnassa. Opetusta oli annettava päivittäin viisi tuntia 1.11–1.5. välisenä aikana, josta kymmenen päivää olisi joululomaa. Koulua olisi I lukukunnassa neljä päivää viikossa maanantaista torstaihin marras- ja joulukuussa, ensimmäisellä viikolla tämä opettaja siirtyisi II lukukunnan koulupaikkaan ja toisella viikolla III lukukunnan koulupaikkaan perjantaisin ja lauantaisin kuulustelemaan kokoontuneiden lasten läksyjä ja antamaan uudet seuraavaksi kahdeksi viikoksi. Tammi- ja helmikuussa olisi neljäpäiväinen koulu II lukukunnassa ja maaliskä huhtikuussa III lukukunnan koulupaikassa. – Ensimmäisenä lukuvuonna 1875–76 kävi näissä kiertokouluissa yhteensä 1300 oppilasta. Opettajiksi niihin oli valittu pitäjän koulumestari Fredrik Luukkonen, neiti Sofia Grönstén Raumalta, neiti Emilia Ekman Viipurin pitäjältä, seminaarilaiset Susanna Maria Manninen ja Amanda Wallenius, kiertokoulumestarit Juhana Lindholm Somerolta, Paa-vo Vellonen Juvalta ja Nikolaus Hagelin Heinolasta (Ilmarinen 1875 no 36).

Kiertokouluaineet olivat tavaus ja sisältäluku, uskonto, laskento (päässä ja taululla), kauno- ja oikeinkirjoitus, maantiede, luonnontiede, laulu ja vapaat voimisteluleikit sekä liikunta. II koulupiirissä (Ylä-Säiniöllä), jossa toimivat tarkastaja Juho Taskulainen ja opettaja Amanda Wallenius, kuuluivat toiseen lukukuntaan Kelkkala, Liimatta, Roiskonniitty, Huhtiala,

Vitsataipale, Talikkala, Kangasranta ja Maaskola. Työtä suoritettiin tiloissa, ”terveydelle kovin vaarallisissa umpinaisissa, kosteissa, ahtaissa ja useinkin siivottomissa talonpojan tuvissa, perheen seassa, kussa kukot laulaa, kanat kaakattaa, kissat naukuu, koirat haukkuu, pienet lapset menoaa ja parkuu, taatto työaseitaan korjaa ja paukuttaa, mummo rukillaan lankaa surittaa. Eipäs veikkonen, opettajan, ollen 50–60 lapsen kanssa samassa tuvassa, suinkaan hyvältä maista. Mutta ole mies ja kestä kaikki. Sitten saat leipäsi”, kirjoitti Vanhankylän piirin opettaja Juho Lindholm sanomalehti Ilmariseen (1877 no 92).

Ylä-Säiniön piirissä oli lukuvuonna 1875–76 opettaja Walleniuksen hoivissa 151 lasta (Ilmarinen 1875 no 50), ja lukuvuonna 1877–78 tämä pitäjänkoulu toimi Kelkkalassa Antti Kiesin talossa, opettajana Wallenius (Ilmarinen 1878 no 19; 1879 no 45). Anni Hynninen (s. 1873) kertoi, että kiertokoulu oli kaksi kuukautta Kelkkalassa, Nuoraalla ja Ala-Säiniöllä ja sitä pidettiin mm. Roiskolla, pitäjäntuvassa ja Hämäläisellä. Hän itse kävi

Kelkkalan kansakoululaisia v. 1898 vanhimman koulutalonsa (rak. 1892) edustalla. Mukana opettajat Hj. Suhonen, Olga Hakovaara (ent. Hultti), Anna Thilen (myöh. Pasanen) ja Maria Seppä.

Roiskolla, opettajat olivat nimeltään Kuivalainen ja Väistö ja hänen tovereitaan oli mm. Uskilasta ja Huhtialasta. Ella Jahnukainen (s. 1893) kertoi käyneensä kiertokoulun Patjan talossa.

Artikkelissaan 1877 (no 92) Ilmarinen lausui toivomuksen, että v. 1875 perustetuista pitäjänkouluista kehittyisi ylempiä kansakouluja. Kunnankouksen 13.4. 1891 tekemän päätöksen mukaan perustettiin Kelkkalaan kansakoulu, jonka oli avattava ovensa lapsille syksyllä 1892. Koulun paikaksi olivat maanomistajat Hallenberg ja Jakovleff lahjoittaneet maapalstan, opettaja Hjalmar Suhosen kertoman mukaan ”asumattoman mäntymetsää kasvavan mäen, johon vähitellen pystytettiin myös mökkejä, aluksi yksi koulun viereen, sitten tien laitaan ja kolmas kallioille”. Koulurakennuksessa, jossa oli kaksi luokkahuonetta, käsityöhuone ja opettajan asunto, työskenteli syksyllä 1892 75 oppilasta. Koulunsa opetusvälineistön hyväksivät kelkkalalaiset pitivät raviradalla arpajaiset, joihin Juho Hallenberg oli lahjoittanut lehmän, kerättiin rahaa listoilla, ym. Koulun oppilasmäärän lisääntyttyä esikaupunkiasutuksen myötä rakennettiin v. 1902 toinen puinen rakennus koulupihan alaosaan Koulukadun varteen. Siinä oli aluksi

Kelkkalan kansakoulun toinen rakennus (rak. 1902). Keskellä portaikko juhla- ja voimistelusaliiin, vasemmalta opettaja Hakovaaralle, oikealta opettajapariskunta Pasaselle.

Kelkkalan kansakoulun kolmas (uusin) rakennus (rak. 1911) oikealla yläkulmassa. Talvisodan pommi on repäissyt saunan ja pesutuvan päätyä.

kaksi naisopettajan asuntoa ja välissä voimistelu ja juhlasali, jota käytettiin myös luokkahuoneena ja käsityöhuoneena, kun vanhan ylärakennuksen käsityösali oli muutettu luokkahuoneeksi. 26. 11. 1911 koulun johtokunta teki urakkasopimuksen rakennusmestari O. Niemen kanssa ja vuotta myöhemmin oli valmis vanhan koulurakennuksen viereinen (Heikinkadun l. Linjakadun varressa) kolmas hirsinen rakennus, jossa oli neljä luokkahuonetta ja opettajainhuone. Sen alapuolella sijaitsi vanhastaan talousrakennus, jossa oli puuliiteri l. kuuri, navetta, sauna ja käymälä. V. 1928 koululle ostettiin naapuritalo (Koulukadun l. Koulumestarinkadun varrelta), jossa oli keittiö ja kaksi huonetta, joista yhtä käytettiin keittolana ja lasten ruokailuhuoneena, huone ja keittiö varattiin vahtimestarin asunnoksi. Talvisodan aikana 1939–40 rakennukset paloivat.

Kaksiluokkainen alakoulu perustettiin v. 1906 ja se toimi aluksi koulurakennuksessa iltapäivisin, lukuvuonna 1909–10 raittiusseura Raivaajan talossa Tiiliruukilla ja johtokunta vuokrasi 14.9. 1910 kahdeksaksi kuukaudeksi (350 markasta) K. Tuomolan tuvan vanhasta Anttosen talosta. Siellä

Kelkkalan takalistolla aloitin koulunkäyntini syksyllä 1910. Naapurimökin pojan Arvi Säteen kanssa kävelimme ja osaksi juoksimme tämän parin kilometrin matkan kivikkoista kaitaa Heikinkatua ensiksi ja loppumatkan Anttosensä metsän polkua, mutta pakkasaamuina tai tuiskusäällä naapurimme ajuri Juho Säde saattoi meidät, Arvin ja minut, reslareessa lämpimien vällyjen alla pitkin umpeutunutta Heikinkatua tai leveämpää Koulukatua Anttoselle. Seuraavana lukuvuonna alakoulu toimi kansakoulun alarakennuksessa aamupäivisin ja myöhemmin laajennettuna iltapäivävuoroilla ylärakennuksen luokissa. Seuraavan lukuvuoden minäkin kävin vanhassa koulurakennuksessa vastapäätä mökkiämme ja sitten yläkoulua kaksi luokkaa uudessa 1912 valmistuneessa koulurakennuksessa, jonne tavallisesti livahdin parissa minuutissa kotiportilta kielletylle kouluportille, joka oli varattu vain opettajille. Arvi siirtyi Kolikkoinmäen venäläiseen käsityökouluun, johon houkuteltiin suomalaisia lapsia taloudellisia etuja lupaamalla.

Anttosensä koulutuvasta muistan sen verran, että iso leivinuuni täytti ainakin neljänneksen lattiasta ja loput pitkät mustat pulpetit ja penkit. Tunneilla laskennossa käytettiin helmitauluja ja kirjoituksessa kivitaluja ja griffelikyyniä, käsitöinä kudottiin sukkia tai lapasia, talvella laskettiin lyhyillä suksilla l. lipokkailla talon takana sijatsevilla kallioilla, syksyisin ja keväisin tehtiin retkiä lähimetsiin ja ainakin yksi pitempi Huutokalliolle, jossa leikittiin ja laulettiin. Ella Jahnukainen muisteli heidän toivonliittolaisten tehneen retkiä Käremäelle Mansikan taloon. – Koulukuri ja järjestys olivat tiukat. Tavallisten rangaistusten lisäksi oli mm. opettajan puhuttelu eteisessä. Hakoväärällä oli tapana panna syyllinen jatkamaan muiden nähden esim. painia, avaimella ampumista ym., muisteli Ella Jahnukainen.

Aluksi Kelkkalan kansakoulupiiriin kuuluivat Kolikkoinmäki, Kangasranta, Uskila, Ala-Säiniö, Hevossaari, Vitsataipale ja Loikkanen, josta 1906 erosi Loikkanen ja muut v. 1909. Vuosisadan vaihteessa kansakoulupiirin kokouksissa oli esimiehenä Pietari Jahnukainen ja opettaja Suhonen kirjuri, esimiehen apulaisia oli seitsemän, mm. Antti Koho Ala-Säiniöltä, Ville Puolakka, Tahvo Laavola ja Taavetti Halonen Kelkkalasta, Juhana Ronimus Vitsataipaleelta, Esaias Kunttu Hevossaaresta ja Antti Roisko Kangasrannasta (Viipurin Sanomat 24.9.1900).

Opettajaksi valittiin v. 1892 Fabian Sihvonen (s. 7.7. 1865 Pieksämäellä, k. 1.3. 1918 Viipurissa), joka oli saanut päästötodistuksen Jyväskylän seminaarista 1888 ja oli toiminut Janakkalan Hampullan ja Löyttymäen kansakouluissa. Kelkkalasta hän siirtyi (1897) kaupungin kansakouluun ja toimi hän myös Viipurin Suomalaisessa lyseossa laskennonopettajanani alaluokilla. Toiseksi opettajaksi valittiin hänen vaimonsa Alma Elisabet Pylkkänen (k. 1902). Sihvosen jälkeen johtajaopettajaksi valittiin Hjalmar Suhonen (s. 1873) ja 1906 perustetun alakansakoulun opettajattaren vir-

kaan hänen vaimonsa Mieluisa Helena Suhonen (s. 1873). Vanhaan opettajistoon kuuluivat Olga Rosina Hultti (myöh. Hakovaara) vuodesta 1895 (s. 1870 Toijalassa, k. 1954 Turussa), joka oli opettajani III–IV luokalla, apuopettaja 1897–1906 Olga Albertta I. Bertta Grönberg, Anna Vilhelmina Thilén 1906–, joka avioitui kaksi vuotta myöhemmin koulun palvelukseen tulleen Heikki Jalmari Pasasen kanssa. Lukuvuonna 1907–08 Suhosen sijaisena oli Fredrik Reinhold Haapasalo, ent. Pönkkä (s. 1875), Jakovleffin tikkutehtaan työntekijäin Aapeli ja Vappu Pönkän poika, johon rakastui tehtaan värkkimestarin (työnjohtajan) Henrik Erikssonin tytär Olivia. Tämä perusti vävyllään kaupan tikkutehtaan rakennukseen, hänen nimensä muutettiin Haapasaloksi ja hänet pantiin Sortavalan seminaariin, jonka suorittuaan hän pääsi opettajaksi Kelkkalan kansakouluun. Muistan, miten nuori tyylikkäästi pukeutunut opettaja tikkutehtaalta kulki päivittäin tonttimme vieritse nousevaa mäkipolkua ohi suuren rapakiven työhönsä koululle, josta hän oli saanut vakinaisen viran.

Kelkkalan kansakoulun I luokka v. 1923. Vasemmalla seisomassa opettaja Hilja Karvinen.

Kelkkalen kansakoulun I luokka retkellä v. 1925 Ristimäen tilalla Kelkkalassa.

Koulun johtajaopettajaksi oli valittu Suhosen jälkeen syksyllä 1908 Uno J. Stenlund (myöh. Saurala) ja kolmanneksi opettajaksi syksyllä 1905 Ravansaarelta Maria I. Maikki Seppä, veljeni opettaja. Alakoulun opettajaksi syksystä 1910 oli valittu Hilja Karvinen Mannikkalan kansakoulusta, ensimmäinen opettajani opintiellä. Myöhemmin koulun laajennuttua opettajia tuli lisää: Anna Saurala (o.s. Ahola), Hilma Turunen, Liisi Kunnas, Selja Sipilinen, Liisa Orava, Kerttu Lehtikunnas ym. Koulun siirtyessä 1928 Viipurin kaupungin huostaan oli siinä yläkoulussa kahdeksan opettajaa ja neljä opettajaa alakoulussa, lisäksi erikseen poikien käsityönopettaja, tyttöjen käsityönopettaja sekä tyttöjen voimistelunopettaja. Lukuvuonna 1938–39 oli koulussa 11 opettajaa johtajana Uno Saurala.

Ensimmäisenä lukuvuonna 1892–93 oli oppilasmäärä, kuten sanottu, 75, vuoden 1928 alussa 178 poikaa ja 247 tyttöä (yht. 425) ja lukuvuonna 1938–39 403 oppilasta.

Koulun johtokunnan jäsenistä olivat merkittävimmät esimiehet Juho Hallenberg, joka omisti maita sekä Kelkkalassa että Tiiliruukilla, Maaskolan Alahovin vuokraaja E.J. Eriksson vuosisadan vaihteessa, myöhemmin

tilallinen Pekka Anttonen ja Antti Kiesi, seppämestari Vilho Kerttula ja kauppias Juho Heitto sekä jäseninä A. Taskula, J. Mansikka, Esa Roisko, Esa Kulha, Ale Jahnukainen ja Juho Savolainen.

Opettajien luontoisetuna oli eräillä asunto koululla: 1910-luvulla meidän asuessamme koulun naapurina oli johtajaopettaja Uno Stenlundilla, hänen opettajatarvaimollaan ja äidillään Vanhalla-Annalla (s. 1849), joka piipahti meillä harva se päivä, asunto vanhassa koulurakennuksessa korkean lankkuaidan ja tiheiden pihlajien takana. Hän toi mukanaan meille pojille griffelikyniä, joskus kivitaulun ja usein kustannusliikkeiden (esim. Valistuksen) mainoslehtiä. Alarakennuksessa portin puoleisessa huoneistossa asui Olga Hakovaara ja juhlasalin toisella puolella Pasaset, ikkunat asumattomalle mäntymäelle. Opettajille oli lisäksi ilmainen sauna, valo ja lämpö (esim. pöytäkirjassa 18.3.1905 puhuttiin saunan korjauksesta, 13.10.1902 myönnettiin Olga Hultille syyskylmien ja -pimeiden tullessa lisää paloöljyä ja kynttilöitä, ym.). Kokouksessa 17.10.1902 vuokrattiin opettaja Suhoselle perunamaa Jakovleffilta ja 27.8.1902 keskusteltiin navetan korjauksesta.

Myös oppilaiden huoltoon alettiin kiinnittää huomiota. Varattomille oppilaille jaettiin kirjoja (pöytäkirja 17.10.1902), maitoa oppilaille (pk. 28.11.1911), maitoa ja kaksi kertaa viikossa keittoa (pk. 4.12.1913). Muistan vieläkin, kuinka hyvältä maistui eväsvoileivän kera maito koulun lainaamasta pienestä läkkimukista. Oppilaskirjasto oli perustettu 6.10.1910 ja sen kirjat ahmin luultavasti kaikki. V. 1917 siirtymiseni jälkeen oppikouluun perustettiin koulukeittotoimikunta. Koululle oli vuosien mittaan syntynyt muutamia pieniä stipendirahastoja: Kelkkalan kyläkunnan rahasto, Malla Jakobssonin rahasto (1903), Esa Kulhan rahasto, joista keväisin jaettiin lahjakkaille, varattomille lapsille, jotka kuuluivat työmiesten, enimmäkseen rautatieläisten perheisiin, pieniä rahalahjoja (pankkikirjoina).

Koulurakennukset olivat köyhän, ilottoman esikaupungin harrastusten ja pikkujuhlien paikka. Keväällä koulun päättäjäisiin me oppilaat haimme kuusenoksia Kiesintien laidasta, olihan herastuomari Antti Kiesi koulun johtokunnassa, ja havuköynnöksillä koristimme Koulukadun puoleisen pääportin sekä alarakennuksen juhlasalin seinät. Juhlassa luovutettiin pankkikirjat, lehtisiä ja kirjoja, esim. keväällä 1913 jaettiin Raittiuden ystävien lahjoittamat 30 kappaletta kirjasia nimeltä ”Kaksi tietä”, jollaisen vein voitonriemuisena kotiin. Joulujuhlat pidettiin uuden ylärakennuksen pitkässä käytävässä, jossa oli hopealangoon koristettu kuusi tähti latvassa. Saimme Pietarista tuotuja Antonovka-omenia ja pienen joululehtisen. Johtokunnan kokouksessa 10.1.1903 oli tehty päätös joulu- ja lastenlehtien ilmaisjakelusta.

Koulurakennuksissa pidettiin arpajaisia ja erilaisia iltamia. Wiipurin Sanomat 27.11.1900 kertoi Kelkkalan jatkokurssilaisten pitämästä ”kääröil-

tamasta” kansakoulussa edellisenä sunnuntaina Lönnrotin muistopatsaan ja Suomen kansakoulun ystävien hyväksi. Oikeiksi kansanjuhliksi muodostuivat monet arpajaiset: kesällä 1894 oli urheiluseura Reippaan voimistelijain näytös kansakoulurahaston hyväksi pidetyissä arpajaisissa Kelkkalan raviradalla, kesällä 1904 pidettiin koululla arpajaiset varattomien oppilaiden hyväksi ja koulukaluston täydentämiseksi (pk. 15.1. 1904, 9.8. 1904), samaten kesällä 1906 (pk. 30.1. 1906). Muistan hyvin kesän 1913 arpajaiset koulun pihalla: niissä isäni ja setäni toimivat järjestysmiehinä ja kälykset kahvinkeittäjinä, jolloin saimme ilmaiset kahvit ”pihapuhvetista” ja illalla vapaaliput työväentalossa Minna Canthin näytelmään ”Kovan onnen lapsia”. Voittoihin oli kerätty listoilla ja lahjoituksina 450 mk. – Koulun 30-vuotisjuhlat marraskuussa 19.11. 1922 olivat olleet mieliinpainuvat, kertoi opettaja Saurala häntä haastatellessani toukokuussa 1943 Viipurin Brahenlinnassa. Veljeni taas muisti opettajansa Maikki Sepän järjestämät opettajien pukujuhlat koulussa.

Talvisin ja kesäisinkin vietettiin koulun suojissa monenlaisia päiviä ja pidettiin kursseja. Johtokunnan päätöksen mukaan (18.5. 1901) Kelkkalan nuorisoseura sai pitää laulu- ja voimisteluharjoituksia koululla, mutta ei juhlia, mutta päätöksellä 17.10. 1902 sallittiin juhlienkin pito. Opettaja Hakovaaralle annettiin lupa pitää kesällä 8-viikkoiset käsityökurssit (pk. 16.4. 1913), jolloin kaksi kurssilaista asui meidän kamarissamme ja me keittiössä. Johtokunta myönsi 14.2. 1915 äitien lukuyhdistykselle luokan käytettäväksi klo 5–7, ja monet kerrat äitienpäivänä tai kotikasvatusyhdistyksen tilaisuuksissa kävivät puhumassa opettaja Vilho Reima ja emäntä Ala-Kulju (< Rosa Nissilä s. 1874).

Koulun vahtimestareina olivat puutyömies Matti Haapala (s. 1865), minun kouluajanani Anna Hamnell (pk. 19.10. 1907), jonka muistin lähinnä siksi että hänen lapsensa olivat leikkitovereitamme Juhaninkadulta. Hänen erottuaan vaihtuivat vahtimestarit usein: Toivo Mylläri, Honkanen, kierto-koulunopettaja Juho Laine (1916), joiden nimet poimin johtokunnan pöytäkirjoista.

Opintien jatkajia

Kaupungin kaakkoislaitamilta ja eritoten Kelkkalan kansakoulusta vain harvat jatkoivat oppikouluissa minun ajanani ja tietysti ennen minua. Seuraavassa luetellut oppikoululaiset tiesin ja osan henkilökohtaisesti tunsinkin, mutta varmaan joukko minulle tuntemattomia on jäänyt mainitsematta, etenkin tyttöjä, sillä silloin elettiin vielä ”poikien maailmaa”. Realilyseossa (Suomalaisessa lyseossa) jatkoivat mm. Kustaa Aalto (1904), Niilo

Aalto (1907) ja Kaarlo Aalto (1908), veturinkuljettaja August Aallon pojat, Gunnar Adrian (1911), puutarhuri Ernst Adriaisten poika, Antti Anttonen (1901) ja Jonne Anttonen (1909), maanviljelijä Pekka Anttosen pojat, Elias (Ella) Jahnukainen (1906), maanviljelijä ja ajuri Pekka Jahnukaisen poika, Jonne Jahnukainen (1914), ajuri ja maanviljelijä Aleksanteri Jahnukaisen poika, Lauri Kaukonen (1914), kirvesmies Erik Juho Kaukosen poika, Kalle Koski (1918), veturinlämmittäjä Jalmari Kosken poika, Eemil Kulha (1909), haudankaivaja Esaias Kulhan poika, Akseli Kunnas (ent. Kullberg) (alkeiskouluun 1889), konduktööri Johan Kunnaksen poika, Mauno Mökkönen (1916), kauppias Fredrik Mökkösen poika, Eino Nikupaavola (1916), sorvari Kaarlo Nikupaavolan poika, Viljo Nissilä (1914), jarrumies Viktor Nissilän poika, Johannes Paavolainen (1919), kauppias Mikko Paavolaisen poika, Lauri Pamppunen (1927), liikemies Ville Pamppusen poika, Hannes Peltonen, asemamies Juho Peltosen poika (1914), Yrjö Pentikäinen (1913) ja Pentti Pentikäinen (1919), veturinkuljettaja Pekka Pentikäisen pojat, Vilho Pentikäinen (1903) ja Reino Pentikäinen (1917), veturinkuljettaja Vilhelm Pentikäisen pojat, Teivo Pentikäinen (1930), veturinkuljettaja Kalle Pentikäisen poika, Olli Pesonen (1932), asetinlaitemies Johan Pesonen poika, Oskar Puolakka (1897), veturinkuljettaja August Puolakan poika, Toivo Puolakka (1925), kauppias Ville Puolakan poika, Väinö Richt (1907), kattilaseppä Kustaa Richtin poika, Heikki Savolainen (1933), kirvesmies August Savolaisen poika, Erkki Saurala (1926) ja Paavo Saurala (1930), opettaja Uno Sauralan pojat, Kaarlo Serenius (1914), vaihdemies August Sereniuksen poika, Jonas Taponen (1909), ajuri Juho Taposen poika, Kustaa Tuomola (1892) ja Arne Tuomola (1908), maanviljelijä Kustaa Tuomolan pojat, Väinö Turne (Thure) (1925), rautatieläinen Pekka Thuren poika, Kalle Vepsäläinen (1920), rautatieläinen Juho Vepsäläisen poika.

Klassillista lyseota kävivät mm. Oskari Hukkanen (1897), Hugo Hukkanen (1899) ja Artturi Hukkanen (1906), jarrumies Aleksanteri Hukkasen (s. 1854 Rantasalmella) pojat, Aleksanteri Karvinen (1902), kauppias Heikki Karvisen poika, Väinö Karvinen (1896), kauppias Petter Karvisen poika, Emil Kokko (1915), talonomistaja Taavetti Kokon poika, Kaarlo Koskenvuo, ent. Forsström (1912), työnjohtaja Johan Forsströmin poika, Arvi Mansikka (1901), maanviljelijä Mansikan poika, Viljo Mansikka (1895), kauppias Petter Mansikan poika, Kaarlo Oksala (1914), junailija Mauno Oksalan poika, Toivo Pahikainen (1912), kirvesmies Heikki Pahikaisen poika, Kaarlo Pesonen (1883), vahtimestari Kaarlo Pesosen poika, Väinö Sihvonen (1898), opettaja Fabian Sihvosen poika, Yrjö Somerniemi, ent. Schöring (1916), puuseppämestari Erik Schöringin poika, Vilho (Ville) Teivonen (1919), rautatieläinen Antti Teivosen poika, Kustaa Uotinen (1907), asemamies Tuomas Uotisen poika, Sune Valkonen (1920), Arvi

Valkonen (1915) ja Aarne Valkonen (1911), muurari Juho Valkosen pojat, Kalle Väänänen (1899), poliisi Kaarlo Vilho Väänänen poika. Uudesta yhteiskoulusta muistan opettaja Pasasen lapset Jorman (yliopp. 1931) ja Ullan (yliopp. 1933) sekä Anja Ilmolan (yliopp. 1936), jonka isä kauppa-apulainen oli ostanut jossakin vaiheessa meidän entisen mökkimme Kelkkalasta. Tyttökoulusta l. Tipolasta tunsin vain serkkuni Aili Nissilän (1913). Eräät heistä keskeyttivät oppikoulunsa, mutta eräät jatkoivat korkeakouluissa Helsingissä, ja pari kolme pääsi niihin opettajaksikin: Viljo Mansikka vertailevan kansanrunouden ja Viljo Nissilä suomen kielen, erityisesti nimistöntutkimuksen professoriksi Helsingin yliopistoon sekä Väinö Sihvonon fysikaalisen ja sähkökemian professoriksi Teknilliseen korkeakouluun.

Monet pojista aikuisiksi vartuttuaan toimivat ympäristönsä hyväksi mm. Kelkkalan nuorisoseurassa: puheenjohtajina Oskari Hukkanen, Elias Jahnukainen, Kustaa Aalto, Kustaa Uotinen, Kalle Aalto, Yrjö Pentikäinen, Kalle Oksala, Väinö Richt, kuoronjohtajana Arvi Valkonen, näyttelijöinä Heikki Savolainen ja Vilho Kerttula (ent. Träskman), voimistelunohjaajina Mauno Mökkönen, Mauri Noroma ym. Kalle Väänänen kirjoitti koulutietään Ristimäeltä Klassilliseen lyseon humoristisen pakinan ”Minusta tuli lyseolainen” (Viipurin Klassillisen lyseon muistojulkaisu 1879–1929) ja Ville Teivonen muistelman ”Eräs mestaruus” (Klassillisen lyseon muistojulkaisu 1879–1940). Viljo Nissilä muisteli koulutietään artikkelissa ”Koulutieni varrelta ihmisiä, paikkoja ja nimiä” (Kalossit ja rukkaset. Muistelmia ja kaskuja Viipurin Suomalaisen lyseon vaiheilta II, 1969).

6. Vapaa-ajan viettoä, seuroja, yhdistyksiä

Nuorison kokoontumispaikkoja 1900-luvun vaihteessa olivat talojen lähistöön rakennetut kiikut. Sellainen oli esim. Kiesinmäellä Kiesin kiikku, jossa lauantai-iltaisain ja sunnuntaisain kävi kiikkujia jopa kaupungista asti. Tarjona oli myös Kiesin emännän keittämää kahvia. Käytiin myös paljon vieraisilla. Opettaja Suhonen kirjoitti, että hänen perheensä vieraili paitsi Kiesillä, olihan talonisäntä koulun johtokunnassa, myös Patjan talossa, jonka isäntä oli ollut hänen oppilaansa. Kiesillä tarjottiin piiraita, maitoa ja makeatsopat, jotka tuotiin kamarin puolelle, josta isäntäväki pysytteli pois. Patjalla ja Anttosella tarjoiitiin lettuja, ns. varit tirinät, kuten Patjan emäntä niitä nimitteli.

Niityllä, josta myöhemmin muodostui Tiiliruukintori, pidettiin kansanjuhliä, joissa suosittu ohjelma numero oli säkkitappelu. Taistelijat istuivat korkean pyöreäselkäisen pukin päällä ja koettivat heinäsäkeillä pudottaa

vastustajan alas. Juhlakentälle oli myös pystytetty korkea, sileä masto, jonka latvaan vedettiin narulla jokin palkintoesine, jonka kiipeäjät koettivat saada itselleen, muisteli Tiiliruukin kansakoulun opettaja Hannes Koivu. Torilla oli pääsiäispyhinä vuosisadan alussa kananmunien litsaamista (J. Klami). Antti Anttonen (s. 1891) kertoi, että Pietarintien varressa Mammakivenmäellä poltettiin juhannuskokkoa, heillä Anttosen talossa oli myös keinu ja tuvassa vietettiin laskiaisropakat, jolloin pukeuduttiin erikoisesti ja hulluteltiin, pääsiäisenä taas oli virpoivarpoi -juhlat ja uuttavuotta ajettiin hevosilla vastaanottamaan Paraatikentälle.

Kelkkalan pojat 1910-luvulla laskivat mäkeä ns. lipikkailla, tavallisesti tynnyrinlaudoista tehdyillä lyhyillä suksilla, Anttosen kallioilla, Riihihau-danmäessä ja kotipihoilla. Syystalvella kävimme Rosuvoinkulpilla tai tik-kutehtaan kulpalla luistelemassa omatekoisilla kontkilla, puuluistimilla, joiden alle oli naulattu läkkipeltiä. Lyötiin kuningaspalloa kansakoulun alla olevalla Korotniekanpellolla, tehtiin retkiä, joista muistettavin oli Maasko-lan Ylähovin "kulleroniitylle" joka kesä tehty matka. Reino Kuusela kir-joiitti kirjeessään, että urheilukenttiä ei Kelkkalassa ollut, vain tasaisia alu-

Kelkkalan nuorisoseuralaisia vuoden 1910 paikkeilla Anttosen pihapiirissä. Istumassa vasemmalta Iida Kiesi, Hanna Toropainen, Lydia Loikkanen, Alma Tuomola (o.s. Kiesi) ja Anni Tuomola. Seisomassa vasemmalta Elias Jahnukainen, Antti Anttonen, Kusti Aalto ja Niilo Aalto.

Kelkkalan nuorisoseuralaisia 25.6.1913 Loikkasen talon puutarhassa Kannaksentien ja Asuntokadun kulmassa. Seisomassa vasemmalta Helena Loikkanen, Juho Anttonen, Lydia Loikkanen, Anna Loikkanen ja Antti Anttonen.

eita, joilla pelattiin jalka- tai pesäpalloa sekä harrastettiin yleisurheilua. Näitä olivat ravirata, Kukkulanmutkan ja Kaalimaantien välinen hiekkalaani, kansakoulun pihamaa ja silloin vielä rakentamattomat tontit margariinitehtaan vieressä Tähtikukantien varressa sekä Koti- ja Leikkipolun kulmauksessa. Innostus oli niin valtavaa, että omakotialueen pojat perustivat 1930-luvulla rekisteröimättömän seuran Kelkkalan Kilpaveikot, jonka lehteä toimitti Kuusela. Käytiin hiihtämässä Anttosenmetsässä, kiertoradan takana Räikkösen mailla, luistelemassa Hirviaukion I. Lopotin kentällä, jossa oli kaupungin perustama luistinrata lämmitettyine koppeineen, ja uimassa Käremäellä tai Liimatan takaisessa Heinlammissa tai Mättäänjärvessä.

Kelkkalan nuorisoseuran perustivat ”nuorison rajun elämän korjaamiseksi” opettaja Hjalmar Suhonen ja maanviljelijä Pekka Anttonen syksyllä 1901. Perustava kokous oli Kelkkalan kansakoulussa.

Seuran kokoontumispaikoista oli alun perin puutetta. Kansakoulun johtokunta teki jo 18.5. 1901 etukäteispäätöksen, ettei nuorisoseura saanut pitää iltamia koulurakennuksessa. Myöhemmin kieltoa lievennettiin: johtokunnan kokouksessa 17.10. 1902 luvattiin, että nuorisoseuran raittiosasto sai käyttää koulua kokouksiin ja iltamiinsa, ja kokouksessa 10.1.1903 lisäksi luvattiin, että nuorisoseura sai pitää iltamat kansakoulussa ”nälkää kärsivien hyväksi” ja 18.5. 1904 myönnyttiin siihen, että nuorisoseura sai käyttää alarakennuksen uutta juhlasalia. Opettaja Suhonen muisteli, että hänen ohjaamansa näytelmäseura sai harjoitella vanhan koulurakennuksen eteisessä. Muita kokoontumispaikkoja olivat Anttosenkallio, ravirata ja Rosuvoissa Loikkasen puutarhamainen pihamaa, talvisin tulitikkutehdas, Anttosen, Kiesin ja Laavolan talojen suuret tuvat. Suosittu oli varsinkin uusi pitäjäntupa 1910-luvulla keskustelukokousten, lauluharjoitusten, joulujuhlien ym. paikkana. Sen jälkeen kun Anttosen talo oli joutunut kaupungin

Kelkkalan nuorisoseuran talo Nurmikadulla.

hallintaan, sai seura käyttää kalliota ja tupaa, sillä talon vuokraajat Kustaa, Onni, Alma ja Aarne Tuomola kuuluivat nuorisoseuraan.

Ensimmäinen ohjelmallinen iltama (1902) pidettiin – opettaja Suhosen muistaman mukaan – tikkutehtaalla ja siinä hän oli pitänyt tervehdyspuheen ”nuorisoseuran tarpeellisuudesta tällä kaupungin äärimmäisellä kaakkoiskulmalla” ja hänen perustamansa sekakuoro oli laulanut mm. laulun ”mahaavasti, voimakkaasti kuohuu”. Kesäisin harjoiteltiin näytelmiä, mm. ”Saimaan rannalla”, Anttosenkalliolla, jossa kulisseinä olivat ympäröivä luonto, hakattuja kuusia ja koivuja sekä myöhemmin lainattuja huonekulis-
seja sekä yleisöä varten penkkejä. Näitä kulissee näin syksyllä 1910 aloit-
taessani koulunkäynnin Anttosen tuvassa. Kesäjuhlia vietettiin mm. Susi-
saarella Papulanlahdella ja tanhuja harjoiteltiin Patjan talon tasaisella piha-
maalla.

Nuorisoseuran toiminta oli alusta pitäen vireää: sekakuoro, jonka rinnal-
le perustettiin 1919 mieskuoro, näytelmäkerho, lausuntakerho, käsinkirjoi-
tettu seuralehti ”Aamurusko” sai alkunsa ja sen ensimmäisen numeron
saatteen opettaja Suhonen lainasi runoa ”Kaikki kaikk’ ylös yhtenä mie-
henä nyt Suomen onnea valvomaan”. Lehteen kirjoittivat nuoret runoilijat
opettaja Juhani Jahnukainen ja Ida Outinen ja siinä ilmestyivät vuoden 1920

Kelkkalan nuorisoseuralaiset lähdössä talvella 1925 Jahnukaisen talon luota rekiretkelle Viipurin pitäjän Mäkilälle.

Kelkkalan nuorisoseuralaisia huoneistossaan 1930-luvulla. Mukana tunnetut voimistelijaveljekset Simo ja Jalmari Sappinen.

paikkeilla minunkin ensimmäiset kirjalliset tuotteeni. Lilli Suhonen (os. Korte) ohjaili aloittelevaa ompeluseuraa, ja perustettiin voimistelu- ja urheiluseura Kisatoverit, joka harjoitteli juoksuja raviradalla ja Nyykvistinmäellä ratapihan äärellä ja talvisin hiihti läheisissä metsissä tasamaahiihtoa. Vanhimpia urheilijoita olivat Ella Jahnukainen, Vilho Puolakka, Himasen veljekset ym. Vuonna 1921 sai alkunsa Kelkkalan Nuorisoseuran V. & U -seura Kisailijat, jonka eräiden urheilijain (Ale Saarvalan, Mauri Noroman, Simo Sappisen, Väinö Karosen, Väinö Kovasimen, Ilmari Pakarisen, Aaro Laineen ym.) saavutukset olivat korkeata luokkaa. Vieläkin pidetään Turussa Simo Sappisen muistokilpailut.

Seuran saavutusten pohjana oli oma talo, vuonna 1918 ostettu Kelkkalan VPK:n talo (palokuuri), Nurmikatu 5:n tontilla. Näistä saavutuksista ovat kertoneet tarkemmin Vilho Teivonen kirjassaan Kelkkalan nuorisoseura 1901–1951 (Helsinki 1952) ja Paavo Montonen artikkelissaan Viipuri – nuorisoseurakaupunki. Viipurin kirja (Pieksämäki 1958).

Kelkkalan nuorisoseuran esimiehinä, joiden tarmosta ja ahkeruudesta riippui koko seuran toiminta, olivat (Anna-Liisa Jahnukaisen kokoamien tietojen mukaan) seuraavat: Hj. Suhonen 1901–02, Pekka Anttonen 1903–04, Vilho Puolakka 1905, Ale Jahnukainen 1906–07, Esa Kulha 1908, Uno

Stenlund 1909, Oskari Hukkanen 1910–13, Atte Airola 1914–15, Akseli Vuorio 1916–18, Elias Jahnukainen 1919–20, Kusti Aalto 1921, K. Uotinen 1922, Elias Jahnukainen 1923, Kalle Aalto 1924–25, Yrjö Pentikäinen 1926, Armas Vesiluoma 1927, Kalle Oksala 1928–29, August Turja 1930–31, Väinö Richt 1932–33, Elisabet Ekman 1934 ja viimeksi August Leppänen; näistä useat kuuluivat vanhoihin kelkkalalaisiin sukuihin.

Talikkalan työväenyhdistyksen perustamiseksi tienoon rakennustyöläiset kulkueena marssivat seppä Vilhelm Träskmanin hakaan Pietarintien varressa ja siellä pidetyssä kokouksessa puhui mm. sorvaaja K. Kankkunen (Kanerva). Yhdistyksen perustava kokous pidettiin 11.11. 1898 ja sen säännöt hyväksyttiin 5.2. 1899. Samana vuonna maanviljelijä P. Anttonen antoi yhdistyksen käyttöön tontin ja talon. V. 1905 perustettu Kelkkalan työväenyhdistys oli Talikkalan työväenyhdistyksen alaosastona, mutta itsenäistyi, kun sen talkoovoimin vuosina 1907–08 rakennettu talo valmistui Valtakadun varteen (Talikkalan työväenyhdistys r.y. 25-vuotiskertomus 1899–1924. Viipuri 1924). Rakennuksessa oli yli 300 hengen juhlasali, näyttämö ja ravintola (August Anto, Työväen riennoista. Viipurin kirja. Pieksämäki 1958). Yhdistyksen alkuaikojen toimihenkilöitä olivat mm. Toivo Haaja, Matti Haapala (tullut 1887 Virolahdelta), Juho Heitto, Elias Huhtanen, David ja Gabriel (Gabe) Lindman, Vilhelm Puolakka (ensimmäinen puheenjohtaja), Juho Savolainen, Lauri Taskinen, ym.

Yhdistyksen yhteydessä toimivat jonkin aikaa voimistelu- ja urheiluseura Alku (johtajana mm. K. Pesonen), torvisoittokunta (johtajana mm. J. Sederlund), raittiusseura Säde, lauluseura, kirjasto, ym. Näyttävin oli kuitenkin Kelkkalan Työväen Näyttämö (1915–40), ensimmäisenä johtajana Viljo Huttunen, jonka aikana oli 17.1. 1918 viimeinen ensi-ilta ennen Vapaussotaa. Näyttämötoiminta aloitettiin uudelleen v. 1921 johtajana Jallu Ruuskanen, jonka jälkeen teatteria johtivat Armas Kaijanen, Gabe Lindman, Armas Kainulainen, viimeksi Hugo Someroja. Esitettiin mm. Lauri Haarlan ”Synti”, Eino Leinon ”Simo Hurtta”, Leo Tolstoin ”Ylösousemus”, Kersti Bergrothin ”Anu ja Mikko”, Canthin, Kiven ym. näytelmiä, opereteista Pikkupyhimys, Nuoruuden kevät sekä unkarilaisia laulunäytelmiä. Havin valleilla näyteltiin kesällä 1937 Teuvo Pakkalan ”Luonnon lapsia” ja Viipurin radiossa esitettiin eräitä Väinö Syvänteen kuunnelmia. Näyttelijöistä on mainittu Ida Järvi, Bertta Lukkarinen, Rosa Meskanen, Ebba Pyysing, Aune Pöysti, Lyyli Saarnio sekä Antti Hassila, Arvi Pastinen, Ensio Rönkä ja August Vahvanen. – Viimeisenä näytelmänä ennen Talvisotaa oli Artturi Järviluoman ”Pohjalaisia”.

Vuonna 1913 Viipurin luterilainen rukoushuoneyhdistys perusti Talikkalaan lasten turvakodin (Kelkkalan turvakoti). Esikaupungin lasten parissa havaittu villiintyminen oli johtanut siihen, että katulasten kaitsija oli ottanut 50–60 poikaa kaupungin omistamalle Anttosen tilalle puutarhatöihin samalla opettaen heille käsitöitä, kuten puusepän, suutarin ja räätälin ammatteja sekä järjestäen heille leikkejä. He saivat tilalla ruoan, mutta yöt he nukkuivat kotonaan. Pian kuitenkin kävi selville, että eräiden poikien oli parasta majoittua työtaloonsa, ja näin syntyi v. 1913 pariakymmentä poikaa varten ympärivuotinen internaatti, jota mainittu rukoushuoneyhdistys ryhtyi ylläpitämään saaden siihen kaupungilta ja vuodesta 1915 alkaen myös valtiolta tukea, minkä lisäksi eräät viipurilaiset kauppaliikkeet antoivat lahjoituksia. Pojat, joista monet ennen turvakotiin joutumistaan olivat olleet tekemisissä poliisinkin kanssa, vakiintuivat, ja kesätoiminnan tulos oli myös taloudellisesti merkittävä, kun he syksyisin saattoivat viedä oman peltosarkansa satoa kotiin (Erkki Kuujo, Viipurin kaupungin historia IV). V. 1925 turvakoti siirrettiin Ronkaan tilalle.

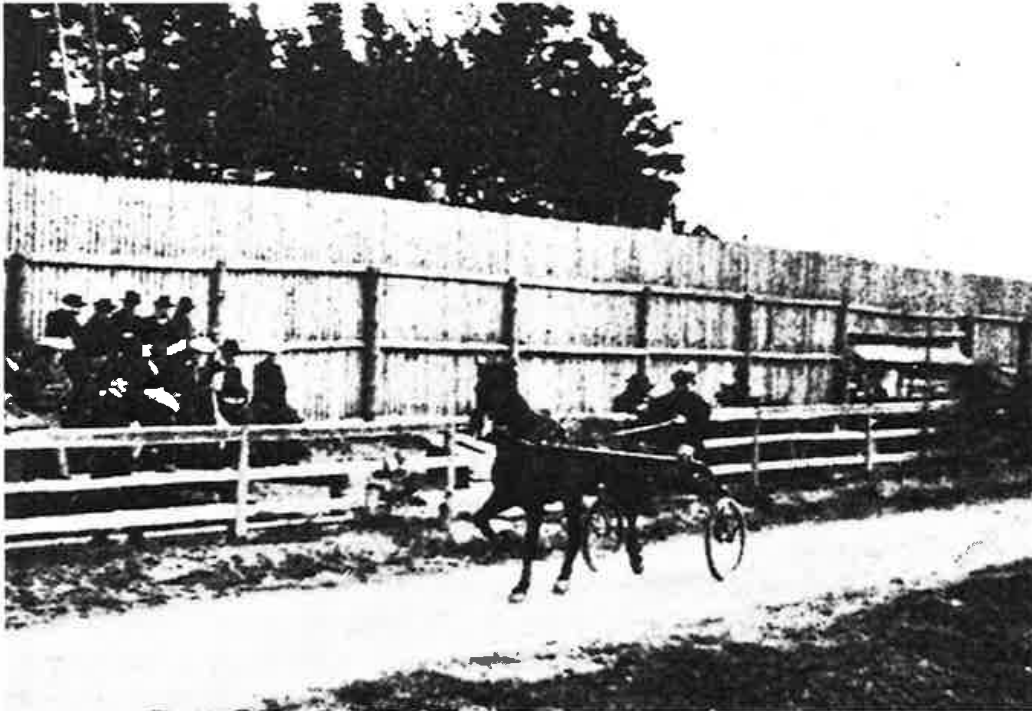
Muutamit Kelkkalan miehet olivat kiinnostuneita palontorjunnasta etenkin naapurikylän Tiiliruukin suurpalon jälkeen. Tulipalo sai alkunsa 19.7.1901 Alakadun 3:ssa sijaitsevasta P. Kotron talosta. Kesä oli ollut helteinen ja kuiva, joten myrskytuulella palo levisi nopeasti ja lennätti kekäleitä jopa 4–5 km:n päähän. Kun kaivoista loppui vesi, olivat palomiehet, joukossa venäläisiä sotilaita, voimattomia. Vasta tuulen tyyntyessä kello 21 paikkeilla palo saatiin rajoitetuksi Liikemiestenkadun seuduille. Tällöin tuli oli tuhonnut rakennukset Alakadulta, Uudeltakadulta, Annankadulta, Vilhonkadulta ja Liikemiestenkadulta, yhteensä 97 taloa ja toista tuhatta ihmistä oli jäänyt kodittomiksi (sanomalehti Viipuri 20.7.1901). Jo edellisessä 23.8.1900 oli Tiiliruukilla samoilla seuduilla ollut pienempi tulipalo, joka sekä sai alkunsa Alakadulta, jolta sekä Saunakadulta ja Tiiliruukinkadulta paloi 11 taloa. Talikkalassa oli perustettu Vapaaehtoinen Palosammutuskunta (VPK) v. 1896 ja Tiiliruukin palojen jälkeen myös Kelkkalassa, jonka palokuuri sijaitsi – Ella Jahnukaisen muistaman mukaan – jossakin Rosuvoissa Asuntokadun päässä. Siellä säilytettiin vähäistä kalustoa ja pihalla olivat harjoitukset, kunnes VPK osti Hackman & Co:n myöntämän velan turvin rakennuksen Nurmikadun 5:stä ja suoritti siinä tarpeelliset korjaukset. Siinä VPK menoimensa peittämiseksi piti etupäässä tanssi-iltamia ja vuokrasi sitä nuorisoseuralle, joka osti sen v. 1918, jolloin Kelkkalan VPK lakkautettiin.

Tiiliruukin palojen johdosta perustettiin v. 1908 Viipurin Esikaupunkien Keskinäinen Paloapurengas, jonka johtokuntaan kuuluivat kelkkalalaiset Vilho Puolakka 1908–10 ja Juho Heitto 1912–36 joitakin väli vuosia lu-

kuunottamatta. Kelkkalan VPK:n toimihenkilöitä olivat edellisten lisäksi Otto Rapeli, G. Vuorio ja rivimies Roope Toikka. Tienoon tulipaloja on mainittu 1876 Tšusoff & Sapetoffin viinarännissä, joka sytytti yhden torpan Pietarintien toisella puolella, ja 1886 uudelleen viinarännissä (sanomalehti Ilmarinen 1876 no 49 ja 1886 no 141), v. 1903 Jahnukaisen ja Halosen taloissa, 5.7.1907 Sahasen 3-kerroksisessa liike- ja asuintalossa Pietarintien varressa, 2.12.1914 Sofia Soinisen talossa Nurmikadulla, 23.12.1917 Ristimäen venäläisessä kirkossa. Keväällä 1918 paloi Rosuvoissa 32 rakennusta ja Tiiliruukilla 28, seuraavana vuonna 28.9. paloi K.G. Laakson puusepäntehdas Rosuvoissa ja 16.9.1920 Kiesin talo. Talvisodan alkaessa paloi kuusi taloa Nurmikadulta ja seuraavana päivänä monia lisää.

Kelkkalan raviradan paviljonki, Maatalouskerholaisia sen edustalla 1920-luvun lopulla.

Ravikilpailut Kelkkalan Raviradalla 26.5. 1904. Viipurilaisen Ramsténin ori Tuuri juoksemassa.

Talvisodan puhjetessa perustettiin Talikkalan VPK:aan paloasema III Maakuntain Margariinitehtaalle Kannaksentien varressa ja sen alaiset vartioasema 9 (Vesikaivonkatu 21) ja vartioasema 10 (Tarhurinkatu 6). Sodan aikana paloivat itäiset esikaupungit kuitenkin melko täydellisesti.

Oli muitakin pyrkimyksiä esikaupungin nuorten henkisen ja fyysisen kunnan kohentamiseksi. Lukuharrastusten herättämiseksi oli v. 1878 perustettu Viipurin pitäjän lainakirjasto, hoitajina koulupiirien opettajat (Ilmarinen 1879 no 47). Pitäjänkoulun opettajat pitivät pääsiäisenä 1880 arpa-jaiset lainakirjaston hyväksi talollinen Juho Miettisen tuvassa Kelkkalassa. Puheita pitivät opettajat J. Olin, H. Kuivalainen ja M. Tukiainen ja lopuksi oli tanssia talon avarassa tuvassa (Ilmarinen 1880 no 28). Tienoolla toimivat raittiuden edistämiseksi Kelkkalan raittiusyhdistys Oras vuodesta 1902, Rosuvoin raittiusyhdistys Touko II vuodesta 1904, Tiiliruukin raittiusyhdistys Raivaajat vuodesta 1903 ja Talikkalan raittiusyhdistys vuodesta 1918 (Arne Huuskonen, Raittiusliike. Viipurin kaupungin historia IV).

Viipurin hevosystäväin toimesta suunniteltiin ravirataa Kelkkalaan jo v. 1886 (Ilmarinen 1886 no 61), ja ensimmäiset kilpa-ajot siellä pidettiin 2.2.

1887 ja 4.3.1887 (Ilmarinen 1887 no 2, 15). Rataa käytettiin myös yleisurheiluun ja myöhemmin moottoriurheiluun. Itäisiä kaupunginosia varten rakennettiin 1929 ns. Hirviaukion kenttä kaupunginsairaalan edustalle (Aaro Laine ja Viljo Nissilä, Urheilu ja voimistelu. Viipurin kaupungin historia V).

V. 1931 pystytettiin Räikkölän kaupunginosaan Viipurin radioasema (vuokrasopimus 1.9.1934).

7. Hautausmaat

Senaatti oli kieltänyt v. 1772 hautaamisen kirkkoihin, joten Viipurissa perustettiin 1773 uusi ruotsalais-saksalainen hautausmaa Neitsytniemen esikaupunkiin ja 1798 Sorvalinsaarelle. Suomalainen kaupunki- ja maaseurakunta olivat ainakin 1600-luvulta lähtien haudanneet vainajansa Revonhännän kärjessä sijaitsevaan Kirkkosaareen, joka oli saanut nimensä siellä sijainneesta vähäisestä puisesta siunauskappelista. Mutta kun sielläkin alkoi olla ahdasta, perustettiin uusi hautausmaa 16.10.1796 Pietarintien varteen Koiramäen etelärinteelle Pietarin esikaupungin ulkopuolelle (Erkki Kuujo, Viipurin kaupungin historia III s. 207–209), joskin jo J. Stråhlmanin piirtämässä kartassa 1785–86 on merkittynä **Kladbištše** hautausmaa (Valtionarkisto). Alueesta alettiin käyttää nimitystä Ristimäki, ja sen käytöstä hautapaikkana syntyi riitoja, kun esim. v. 1806 ruotsalaiset ja saksalaiset halusivat varata sieltä paikkoja vainajilleen. Pietarintien vasemmalle puolelle Koiramäen harjanteelle syntyivätkin ainakin jo 1820-luvulla ruotsalais-saksalainen hautausmaa ja vähän myöhemmin sen viereen venäläinen (kreikkalaiskatolinen) hautausmaa.

2.6.1868 vihittiin suomalaisen seurakunnan (myöh. maaseurakunnan) lisähautausmaa venäläisen hautausmaan vieressä. Vihkimisen toimitti varakirkkoherra Johan Vitikka (Ilmarinen 1868 no 12 ja 22). Vuonna 1881 hovioikeuden päätöksellä nimettiin Ristimäen vanha hautausmaa kaupunki- ja maaseurakunnan yhteiseksi (Ilmarinen 1881 no 28). Uuden hautausmaan viereen syntyi juutalaisten kalmisto, jonka erotti maantiestä – muistaakseni – korkea vaaleanpunainen aita, ja sen vieressä oli muhamettilaisten hautausmaa omituisine hautamerkkeineen. Vuosisadan vaihteessa (1903) kaupunkiseurakunta sai lahjaksi harjanteen loppupäästä Träskmanin pajan vierestä kaupungin omistamasta Maaskolan tilasta uuden hautausmaan (ns. Kelkkalan hautausmaan), jota laajennettiin vähän ennen Talvisotaa (1938). Vanhan Ristimäen kaakkoiselle niitylle (Hallenbergin maalle) perustettiin v. 1910 lisähautausmaa, ns. Lepola.

Lepolan hautausmaan portti.

Saksalaisen Tesche-suvun hautakappeli 1800-luvun alulta vanhassa Ristimäessä.

Kreikkalaiskatolinen siunauskappeli venäläisellä hautausmaalla Ristimäessä.

Jo 1800-luvun alkupuolella oli tapana, että kaupungin varakkaat suvut rakennuttivat hautakappeleita, jollainen oli mm. de Gervais, Jaenisch, Hüppert, Lado ja von Zagel -suvuilla. Kenraalikuvernööri kreivi Adlerberg anoi lunastettavaksi perhehautaansa varten maata ruotsalais-saksalaiselta hautausmaalta, koska hänen isoisänsä Viipurin jalkaväen rykmentin eversti Gustaf Fredrik Adlerberg oli haudattu sinne (Ilmarinen 1878 no 33). Venäläiselle hautausmaalle rakennettiin arkkitehti Väinö Keinäsen v. 1915 suunnittelema puinen siunauskirkko, joka paloi pari vuotta myöhemmin. Vasta v. 1933 sen tilalle rakennettiin uusi kivinen kirkkorakennus arkkitehti Nikulinin piirustusten mukaan. Väliajalla oli käytössä vaatimaton puinen tilapäisrakennus.

Vuonna 1834 oli maaseurakunnan väliaikaisen kirkon purkamisesta saaduista hirsistä rakennettu pitäjätupa ja ruumishuone Ristimäen vanhan hautausmaan viereiselle niitylle (myöh. Lepolan paikalle). Tämä haudankaivajan tontti, dödgräfvaretomt 1848, on merkittynä aikaisemmin mainitussa maanmittari Claes Henrik Nybergin piirtämässä kartassa G 3 36/4 (Maanmittaushallituksen arkistossa). Vanha pitäjätupa purettiin Lepolan hautausmaan tieltä ja uusi rakennettiin v. 1908 Halosen riihen paikalle, ns. Riihihaudanmäelle. Siinä oli hautausmaanhoitajan (haudankaivajan) asunto: kaksi kamaria (toinen ns. papinkamari), keittiö ja tupa, jota käytettiin hautajaisissa ruoka- ja kahvitarjoiluun sekä kaukaisten hautajaisvieraiden majoittamiseen. Siinä pidettiin myös hartausseuroja, siinä oli ajoittain seurakunnan ja pelastusarmeijan pyhäkoulu, jollaisessa minäkin muistan käyneeni. Ulkorakennuksissa olivat sauna, navetta ja paruhuone. V. 1928 viimeinen haudankaivaja Anton Kulha siirtyi kuitenkin omaan taloonsa.

Viipurin mlk:n pitäjätupa Ristimäessä: siinä asui 1920-luvulla haudankaivaja Anton Kulha.

Hautaussaatto 1930-luvulla Kannaksentiellä. Oikealla ruotsalais-saksalaisen hautausmaan kulma.

Vanhassa Ristimäessä oli runoilija Jaakko Juteinin hautalaatta talvisin lumikerroksen ja kesällä ruohojen peittämänä lähellä saksalaisen Tesche-suvun ym. kivistä hautakappelia. Lähelle olivat 24.8.1858 Suomen ylioppilaat pystyttäneet muistokiven kirjojenkerääjä Matti Pohdolle, jolle puhui nuori viipurilainen ylioppilas Julius Krohn (Sanan Lennätin 1858 no 35 ja Ilmarinen 1878 no 33). 3.9.1872 sinne oli haudattu kelkkalalainen kansanrunoilija Pietari Mansikka, jolle runoilijatoverit olivat pystyttäneet korkean, kapean, rosoisen harmaan- ja mustankirjavan muistokiven soikeine messinkilaattoineen. Sieltä muistan myös Dippellien sukuhaudan vaaleanpunaisen kiven, edessa kukkasaukea ja matala koristeellinen rautaportti, ja hämärästi suurlahjoittaja Juho Lallukan hautaamisen, kun kymmenvuotisenä poikana kurkkailin suuren ihmisjoukon takaa hautausrituaalia. Myöhemmin ilmestyi hänen hautakummulleen mahtava patsas: harmaasta graniitista vuoltu muistokivi, isokokoinen enkeli kädet silmillä. Samalta vuodelta 1913 olivat myös omakohtaisemmat tunne-elämykseni, kun Lepolaan haudattiin yksivuotias veljeni Mauno Sakari (k. 7.5.1913) ja kaksi nuorta serkkutyttöäni Eeva Irja Nissilä (k. 25.10.1913) ja Aune Kaarina Nissilä (k. 10.10.

Hautausmaanhoitaja Matti Kymäläinen ja hänen vaimonsa Vappu. Valok. J. Indursky, Wiborg.

1913). Maaseurakunnan hautausmaan mäenrinteeseen haudattiin isäni junapakkamestari Viktor Nissilä (k. 16.3.1932). Kun pidin hänen haudallaan pienen puheen pohjana Juteinin runo ”Älä itke äitini”, heijastuivat silmiini auringonsäteet läheisen kreikkalaiskatolisen siunauskappelin kullattusta kupolista. Myöhempiä elämyksiäni olivat joulunaaton hämärissä Pyöräsuolta viedyt kynttilät haudalle. Jatkosodan aikana tapaturmaisesti kuolleen veljeni asemamies Veikko Armas Nissilän (k. 13.5.1943) haudasimme Uudelle hautausmaalle, johon ensimmäisinä oli haudattu Viipurin Klassillisen lyseon latinan ja kreikan lehtori, tunnettu sanomalehtimies ja oikeustaistelija J.A. Lyly (k. 6.6.1903 Berliinissä).

Kirkonkirjojen mukaan ensimmäinen haudankaivaja oli Stefan (Tahvo) Manninen (s. 1761, k. 1829), jonka apurina oli Sigfrid Hartikainen. Häntä seurasivat vaihtuen Juho Jaatinen, Taavetti Tahvonpoika Manninen, Moses Moseksenpoika Kunttu apurina Heikki Itkuin I. Itkonen ja sitten Kuntun pojat Esaias, Matti ja Taavetti sekä Juho Räikkönen. Vuodelta 1879 on mainittu A. Ronimus, v. 1880 Juho Hulkkonen ja sitten Juho Kymäläinen. Hänen jälkeensä haudankaivajaksi valittiin 42 hakijasta välskäri Alcides

Maria ja Matti Sallinen. Maria oli hautausmaanhoitaja ja Matti työmies, Valok. Iris, Wiipuri.

Kattelus (Wiipurin Sanomat 18.10.1900). Viimeiset haudankaivajat olivat Esaias Kulha (vuodesta 1903) ja hänen veljensä Anton Kulha (vuodesta 1918), jotka asuivat uudessa pitäjätuvassa. Henkilökohtaisesti tunsinkin Esaias Kulhan (s. 1867) ja hänen vaimonsa Idan (s. 1879), jotka olivat innokkaita nuorisoseuraihmiä.

Ruotsalais-saksalaisen hautausmaan hoitajina olivat useimmiten samat kuin suomalaisenkin hautuumaan. Venäläistä hautausmaata hoitivat mm. korotniekat Dunajeff, Froloff ja Andrejeff sekä viimeksi 1930-luvulla virolaissyntyinen Konstantin Ein, harras raittiusaatteen taistelija, jonka kukkavat hyvin muistan venäläiseltä hautausmaalta. – Hautausmaiden siivoojina on mainittu mm. Helena Welling, Saara Olkinuora ja Maria Sallinen, ym.

II. Maaskola

Maaskolan kartano, Maskola 1544 VA (Valtionarkisto) 5003:85v, Maschola Gods 1563 (Arwidsson, Handlingar till upplysning af Finlands

häfder X 84), oli saanut nimensä ensimmäisestä asukkaastaan Maasko/nen, esim. p.maaskon 1543 VA 5000:104, p.maaskoin 1560 VA 5204:35, Hendrich Maaskoj 1645 VA 8577:19, joka oletettavasti oli lähtöisin ortodoksisesta Masko l. Maasko nimestä (Viljo Nissilä, Suomen Karjalan ortodoksinen nimistö. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 1, 1976, s. 93. Toisin Viljo Nissilä, Viipuri paikannimien valossa. Kalevalaseuran vuosikirja 37, 1957, s. 179, 180). Kartano (hovi) oli keskiajalta lähtien samoin kuin Kelkkala aateliston vanhaa rälssiä.

Vuonna 1570 kuningas Juhana III lahjoitti Maaskolan Viipurin linnan isännälle Hannu Laurinpoika Björnramille, jonka kuoltua kartano jaettiin ja osan sai hänen toinen vaimonsa Ingeborg Boije, toisen osan Björnramin tytär Brita ja tämän aviomies eversti Yrjö Henrikinpoika Horn (Toivo J. Paloposki, Viipurin pitäjän historia I 245). J.W. Ruuthin Viipurin kaupungin historian mukaan kartanon peri Björnramin tytär ja tämän aviomies linnanpäällikkö Arvid Tönnenpoika Wildeman (1607), ja toisen puoliskon tytär Brita ja tämän aviomies Yrjö Henrikinpoika Horn. Myöhemmin kartano joutui linnan alipäällikkö Eskert Lindholmsonille, jonka jälkeen tytärpuoli Cecilia Tawast ja tämän aviomies linnan alipäällikkö Henrik Olavinpoika Stubbe omistivat kartanon. Vuonna 1640 kartanon peri heidän tyttärensä ja tämän aviomies ratsumestari Otto von Berg, joille joutui kartanon toinenkin puolisko, kun sen omistaja Yrjö Hornin poika, maaherra ja varapresidentti Arvid Horn v. 1646 vaihtoivat tiluksensa. Von Bergin tytär Helena ja tämän aviomies ratsumestari Jacob Sabelhjärta luovuttivat tilan vaihtokaupassa v. 1662 ratsumestari Anders Hästeskolle, jolta sen osti v. 1707 – vihollisen jo lähestyessä Viipuria – polkuhintaan everstilutnantti Johan Stiernhantz. Hänen leskensä kuoltua se peruutettiin Venäjän kruunulle (Paloposki, mt.s.245). Viipurin kaupunki oli nostanut jo 1650-luvulla oikeudenkäynnin omistusoikeuksista Maaskolan kartanon omistajia von Berg ja Hästesko-sukuja vastaan, ja vasta Viipurin menetyks v. 1710 lopetti riidan.

Venäjän vallan aikana 1700-luvulla omistivat kartanon eräät rikkaat viipurilaiset kauppiassuvut, esim. Hendrik Haveman (1738), Hans Sahls ja E.C. Bugge (1758), Wilhelm Boisman (1778, 1785), Ala-Maaskolan omistajista on mainittu 1821, 1823 eversti Gyllenschmidt (valtioneuvos Pirskoisk gård), 1828 hovineuvos Johan Björkqvist, 1831 luutnantti G. von Gyllenschmidt, jolta Maaskolan perintötilan Alahovin (416,63 ha) osti 1.11.1844 Viipurin kaupunki, jolta tilan 1848 vuokrasi luutnantti Ferdinand Hornborg.

Venäläissyntyinen v. 1832 Suomen kansalaisoikeudet saanut kauppaneuvos Michail Belov oli lahjoittanut 3 000 ruplaa köyhien auttamiseksi, mutta lahjoitus tuli myöhään, joten läänin kuvernööri von Kothén ehdotti sen käytettäväksi mallitilan hankkimiseksi v. 1847 perustetulle Viipurin läänin maanviljelysseuralle. Belov suostui suunnitelmaan, ja marraskuussa 1847

seura vuokrasi 30 ha Maaskolan tilasta 50 vuodeksi mallitilaksi. Palaneen kartanon rakennuksen (sanomalehti Kanava 1846 no 28) tilalle seura rakennutti yhdeksän skotlantilaismallista rakennusta (1848), kaivatti oja ja rai-
vatuille 17 saralle järjestettiin kuusi eri viljelyskiertoa. Syksyllä samana
vuonna Belov kävi tarkastamassa mallitalon ja tyytyväisenä tuloksiin lah-
joitti vielä 3 000 ruplaa viljelyalan lisäämiseksi. Keväällä 1849 tila annetiin
maanviljelysseuran käyttöön ja sille määrättiin valvoja, Ruotsista Suo-
meen muuttanut majuri F.V. Edelsvärd (1853–58). Tila alkoi kuitenkin
tuottaa tappiota, ja seura asian korjaamiseksi perusti mallitilan yhteyteen
kaksivuotisen maanviljelyskoulun, jonka vuotuiskestävyyksiin senaatti
myönsi 3 000 ruplaa. Tilalle rakennettiin 26 m pitkä ja 15 m leveä instituut-
tirakennus. Koulu alkoi 1.11.1860 seuran sihteerin agronomi K.J. Fors-
bergin johdolla. Ensimmäisenä lukuvuonna 1860–61 siinä oli 11 oppilasta
ja seuraavina vuosina parikymmentä. Koulu toimi kuitenkin taloudellisissa
vaikeuksissa, ja kun Forsberg v. 1863 erosi tehtävistään ja siirtyi Kuopioon
lääninagronomiksi, niin senaatin maanviljelytoimikunta ehdotti sen lak-
kauttamista. Vuoden 1865 alusta koulu siirtyi kauppaneuvos Carl Alfthanin
omistamalle Korpelanaution tilalle Viipurin pitäjässä. Maanviljelysseura
oli pitänyt näyttelyitä, mm. v. 1861 oli näyttelyssä ”isoja engelskan nauri-
ita (turnips) ja näyttelyn yhteydessä oli ollut kyntökilpailut ja Suomen ensim-
mäiset raviajat” (sanomalehti Otava, Sanomia Wiipurista 1861 no 15,
68 ym.). Maaskolan mallitilasta ja maanviljelyskoulusta ks. J.E. Sunila,
Maaskola, mallitalo 1800-luvun keskivaiheilla. Hämeenlinna 1908 ja Väi-
nö Puhakka, Viipurin läänin maanviljelysseura. Viipuri 1910.

Maanviljelysseura luopui 1864 Maaskolan vuokraoikeuksistaan, ja kau-
punki vuokrasi tilan yksityisille yrittäjille, mm. puutarhuri Worontzoffille 15
vuodeksi ja 1880-luvun alussa Erik Johan Erikssonille (s. 1844 Askolassa,
k. 1910 Maaskolassa). V. 1914 valmistui suunnitelma kaupungin omista-
mien maatilojen käytöstä: perustettiin maatalanhoitotoimikunta l. -lauta-
kunta, jonka alaiseksi Maaskolan tilat joutuivat. Maaskolaa viljeltiin Papu-
lassa sijaitsevan kunnalliskodin toimesta ja hallinnollisesti se siirrettiin
köyhäinholitolautakunnan alaiseksi ja v. 1929 maatalouslautakunnan alai-
seksi. Kaupunginagronomeina olivat – asuinpaikkana Maaskolan Alahovi
– Eero Eerola 1915–27 ja Väinö Vuola 1928–40.

Vuonna 1924 oli Maaskolaan sijoitettu osa Papulan kunnalliskodin hoi-
dokeista, joille esim. 1930-luvun lopulla oli varattu sinne 272 hoitopaikkaa:
Alahoviin vanhainkoti ja Ylähoviin lastenkoti, jossa oli lapsille lautapohjai-
nen uintipaikka, muistaakseni nimeltään Hovinkulppa. Viljelysmaille oli
perustettu siirtolapuutarha, josta halukkaat kaupunkilaiset vuokrasivat 1–3
aarin viljelyspalstoja. Maaskolan kunnalliskodin ensimmäinen (kaksiker-

roksinen) kivirakennus oli valmistunut v. 1927 (arkkit. Paavo Uotila) ja toinen kaksikerroksinen asuntola v. 1932 (arkkit. Väinö Keinänen).

Jo 1600-luvun manttaalikirjoissa on mainintoja kummankin Maaskolan tilan vuokraajista ja muistakin asukkaista, mutta ei lähimainkaan aina ole selvää, kummasta tilasta on kysymys: Henrich Maaskoin I. Hendrich Maaskoj, Michel Maaskoin I. Michel Maaskoj, Lars Meuroinen, ym. (1635), Jören Nickari (1694), Antti Haikonen, itsellinen Elias Rautiainen (1728), Henrik I. Heikki Orava (1762, 1823), Tuomas Tynninen (1766, 1823), Adam Dyster (1780, 1823), Pietari Akkanen (1782), Paul Orava (1789), Juho Tynninen (1794), Juho Dyster (1805), David Jaatinen (1812), Pietari Pitkänen, Anna Papunen (1819, 1823), ym. Väliin vuokraajat on mainittu torppareina, mäkitupalaisina ja itsellisinä, esim. Juho Tynninen (1812), Michel Junnonen, Paul Montonen (1813), Matias Harmainen (1815), Henrik Lautamies (1819), Karl Petter Simpanen (s. 1838), joka oli tullut Kerimäeltä, Juho Arponen, Salomon Lifländer (1878), Israel Siissa, Jeremias Miettinen (1880), nimenomaan torppareina on mainittu David ja Antti Hyypiä (1819, 1823), Samuel Lifländer (1823), Paavo Orava, Juho Akkanen (1848), itsellisenä Pietari Harmainen (1823), ym.

Ala-Maaskolan talouden laajuudesta kertovat renkien ja piikojen lukumäärät: v. 1861 oli palveluksessa kolme piikaa, neljä renkiä (mm. Karl Simpanen) sekä taloudenhoitaja Maria Öhman; v. 1874 kaksi piikaa (Leena Nissilä, Miina Papunen) ja viisi renkiä; v. 1882 kolme piikaa ja kymmenen renkiä; v. 1895 oli muonamiehiä ja läksiäimiä 14. Heistä monet avioituivat keskenään, esim. Alahovin piika Helena I. Leena Danielintytär Nissilä (s. 1834 Valkealassa, k. 1896 Maaskolassa), joka oli tullut v. 1875 isäni kotikylästä Skipparilasta ja avioitunut v. 1880 itsellisen Antti Huuskan (s. 1846) kanssa Maaskolasta.

Kartanon alueelle oli asettunut asumaan aikojen kuluessa muunkin ammatin harjoittajia. 1600-luvulla perustetun kievarin (krouvin) omistajina tai hoitajina on mainittu mm. Matti Harmainen (1778), Peter Iivonen (1796), David Ruti (1807), Juho Harmainen (1816). Ns. Träskmaninhaassa (murt. resmannihaka) oli sepän paikka ainakin jo 1800-luvun alusta: pitäjänsepät Antti Nenonen (1821, 1825), Tahvo Pullinen (1828, 1848), Stephan Björn (1830), Juho Virolainen (1838), pyssyseppä Salomon Skyttä (1848), pitäjänsepät Juho Uski (1867) ja Vilhelm Träskman (1883). Monet heistä työskentelivät Kelkkalan taloissa, esim. Juho Uski (s. 1832) oli seppänä Halosella, Räikkösellä, jonkin aikaa kapteeni Ladon omistaman tilan lampuotina ja lopuksi Rosuvoissa Pietarintien varressa talossaan. Vilhelm Träskman (s. 1836) oli taitava seppä, jolla oli kisälli (mm. Otto Pakarinen) ja oppipoiikia (mm. Aleksander Kuparinen) ja jonka pajassa tehtiin kaupungin töitäkin. Alahovin asukkaina on mainittu muitakin ammattilaisia: työmies Filip

Sahamies (1878), jääkäri Anders Pullinen (1825), koneenkäyttäjä Gustaf Gustafsson, lämmittäjä Anders Grönholm, ratavahdit Henrik Hjort (1878) ja Yrjö Rasilainen (1874), ym.

Maaskolan Ylähovi I. Ylä-Maaskola (471 ha) oli v. 1710 joutunut Venäjän kruunulle ja osia siitä kuului edellä mainittuun Alabardejffin lahjoitusmaahan, joka peruutettiin, kuten sanottu, valtiolle v. 1783. Sen jälkeen tila kuului Thesleff-suvulle (A. Thesleff 1858, ratsumestari Fredrik Thesleff 1861, 1895), sitten virolahtelaiselle maanviljelijä Jeremias Mäkelälle (1896, 1901) ja yhdysmiehelleen perojokelaiselle Aleksander Kreinille, jolta kaupunki osti tilan (1908). Tilan vuokraajina on mainittu Elias Kärkäs (1786), Pietari Koho (1807), Adam Dyster (1812, 1820), Pietari Orava (1820), Juho Tynninen, Paul Orava (1822), ym.

Tilan palkollisia ohjaili renkivouti Juho Takala (1867), kartanonvouti Josef Polk (1870), renkivouti Antti Suuronen (1910) ja piikojia esim. taloudenhoitajatar Karolina Grunditz (1870). Torppareita ja mäkitupalaisia olivat David Hyypiä (1812), Adam Träskman (1813), Fredrik Träskman (1819), molemmat kotoisin Viipurin pitäjän Lyykylästä, Mikko Vento, joka omisti torpan nimeltä Wendo Torp (1801, 1870), Abram Kiiski (1821), Juonas Repo (1829, 1899) ja hänen poikansa Juho Repo (1861), Abram Tonderi (1842), Vilho Kärki (1861), Juho Teivonen (1858, 1861), Heikki Iivonen, Matti Pullinen (1861, 1867), Simo Orava, Abraham Papunen, Samuel Lifländer, Juho Pöyhö (1870), Juho Malinen (1894), joista eräät nimet on mainittu myös Alahovista. Vuonna 1890 Ylähovin palveluksessa oli renki, kolme piikaa, kuski Juho Hackman, neljä muonamiestä ja mäkitupalainen Maria Porkka. Maaskolan Ukonaution torpassa asustivat v. 1793 Matti Papunen ja 1811 itsellinen Juho Pöyhönen ja hänen vaimonsa Maria Papunen. Vuodelta 1910 on mainittu maitomuija Sohvi Remes.

Ylähovin palveluskunnassa oli useita Hyypiä-suvun jäseniä: Antti Martinpoika Hyypiä (s. 1822), Vilppi Antinpoika Hyypiä; David Hyypiä, Antti ja Juho Davidinpoika Hyypiä; Elias Antinpoika Hyypiä, Juho Eliaksenpoika Hyypiä; Elias ja Fredrik Juhonpoika Hyypiä, jotka muistaakseni asuivat myöhemmin Kelkkalassa ajureina Lähdekadulla, kaivotiemme varressa. – Viipurin pitäjältä on mainittu jo v. 1559 An hypie VA 5179:17.

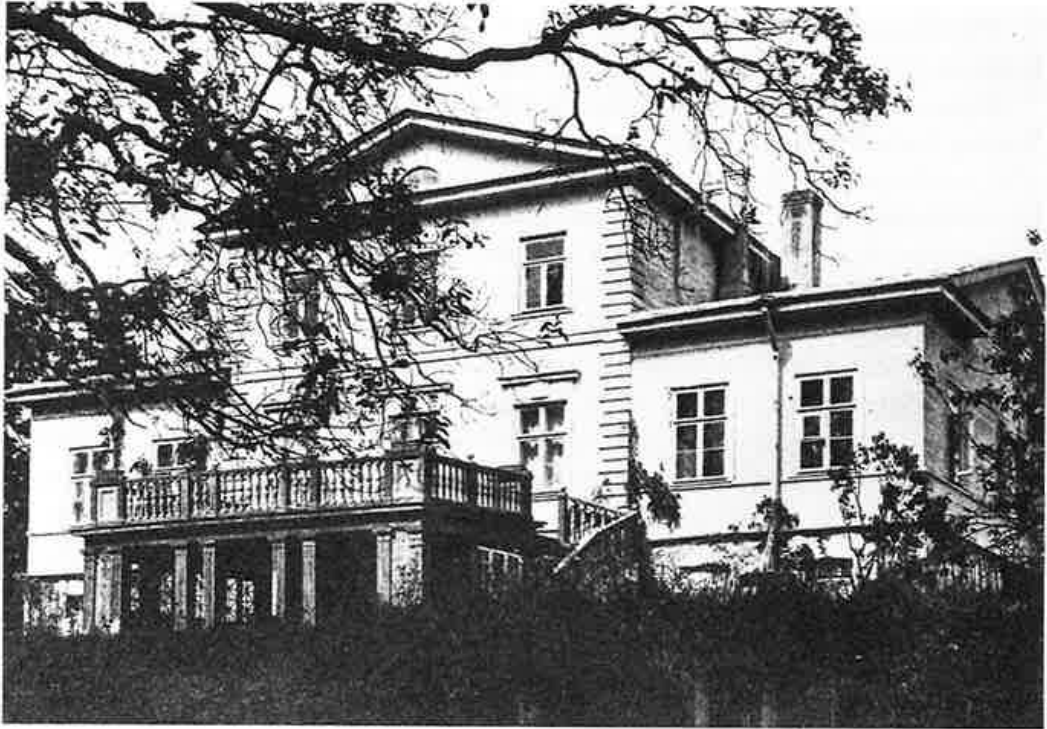
Kuvernöörin päätöksellä 28.11.1818 Roiskonniitty, Roisko krono äng 1768, selitettiin erilliseksi tilaksi, jonka omistajina olivat 1773 viipurilaisen kauppiaan Hans Sahlsin perilliset ja myöhemmin hovineuvos Hornborgin perilliset. 1800-luvun lopulla omisti tilan eversti Sventorzetsky ja senaatin päätöksellä 24.10.1907 Roiskonniitty myytiin Viipurin vesijohtolaitokselle ja siitä muodostettiin Roiskolan tila (Maaskola 3). Roiskonniityn asukkaina on mainittu Juho Pöyhöin ja hänen vaimonsa Maria Papuin (1820) sekä pitäjänräättäli Juho Kiljuin (1895).

Ylä-Maaskolasta pakkolunastettiin 1922 Loikkasen ampumarata ja koko kartano yhdistettiin 1928 Viipurin kaupunkiin.

Kuten kerroin, me lapset teimme joka kesä retken Ylähovin niitylle kuleroita katsomaan. Se taisi olla Hytykänniitty, jonne pääsimme helposti v. 1913 rakennettua Karhusuontietä ohi niittyvillaa kasvavan Hytykkäsuon. Myöhemmin tein talviset hiihtomatkat Pyöräsuolta Maaskolan metsiin, mutta tarkemmin opin tuntemaan kartanon paikannimet tutustuttuani Maanmittaushallituksen arkistossa Maaskolan vanhoihin karttoihin ja niiden selityksiin: Kartassa MHA G/10¹ (Charta öfwer Maskola Hemmans Ägor till Skattläggning Åhr 1770) olivat nimet Kommon Suo, Roiskon Suo ja Sälän kangas, kartassa G 3¹ (Karta öfver Höga Kronans Roiskonniittu Stadga ängs lägenhet och Protokoll och Röse-Beskrifning öfver Omkretsraerne af Roiskonniittu 1860) nimet Pitkäniittu, Kivikkoniittu, Hiekkakuoppa, Peräsuo, Ruosteikonniittu, Hovinpelto, Ukonautio, Tiehaara ja Waiwasenniittu ja selityksessä G 1 (Protokoll och Rösebeskrifning öfver Skatte hemmanet Nr. 1 Maaskola by 1866) nimet Ojanvarsiraja, Pöntönmäki, Köökkimäki, Pöntönmaa, Puodintaus, Hevoshaka, Teräväiseniittu, Hytykkäsuon (vrt. N. hytyckäin 1551 VA 5039:10), Rajanmaa, Tienhaaranmaa, Ukonautio, Hovinpelto, Ruosteikonniittu, Peräsuo, Vaivasienniittusunti (vrt. Antti Vaivasen torppa 1547) ja Hiekkakuoppa, joista haastateltava Pekka Malinen, Alahovin entinen renki, muisti vielä Kotipellon, Suonpäänpellon, Pönteempellon, jotka olivat olleet mallitilan ja maanviljelyskoulun käytössä. Ainoa jälki koulusta oli Instuutinmäki, joka muistaakseni sijaitti Pietarintien ja Maaskolaan erkanevan sivutien haarassa.

III. Liimatta

Keskiajalla syntynyt Liimatan kartano, vanhalta nimeltään Säiniönsilta, jonne päästiin Pietarintietä Liimatanjoen yli rakennetun sillan kautta, Segne bro, vid segne bro 1497, Säiniö bro 1547 (Arwidsson I 182, 183, 311), Seinie Bro Engh 1556 VA 5112:2, Lijmattala 1639, Limatta 1675, Limatala eller Säiniöbro 1728, Liimatta rälssi 1781, Liimatta eller Säiniö bro 1831, on saanut nimensä naapurikylästä Säiniöstä (Ala-Säiniö ja Ylä-Säiniö), jolle en ole tavannut vertailuainesta, mutta joka voi olla samaa juurta kuin takavokaalinen Sainio. Sukunimestä Liimatta l. Liimatainen, Jören Lijmata 1663 VA jj 10:212v, Petter Liimatta 1721, Tobias Limatta 1778 ja Jääskessä hans limathan 1546 VA 5009:110v, olen arvellut, että sen pohjana on ortodoksinen Kliment, latinan Clement (Viljo Nissilä, Suomen Karjalan ortodoksinen nimistö. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 1,

Liimatan kartano. Museovirasto.

1976, s. 82, 89). Kartanon omistajat vaihtuivat usein: kuninkaan kirjureita, aatelisia, ym.

Vuonna 1370 kartanon omistajana on mainittu viipurilainen porvari Hans Dalhus, v. 1447 rälssimies Olof Olofsson ja sitten sen sai sakon maksuna Viipurin linnan isäntä Kaarle Knuutinpoika Bonde, josta tuli Ruotsin kuningas. V. 1568 kuningas Juhana III antoi sen (Säiniö gård) kirjurilleen ja linnan käskynhaltijalle Hans Larsson Björnramille (Hannu Laurinpojalle), jonka kuoltua kartanon peri hänen toinen vaimonsa Ingeborg Boije. Tämän jälkeen kartanon omisti Hannu Laurinpojan tytär Margareta (ensimmäisestä aviosta Anna Persdotterin kanssa) ja tämän aviomies Karjalan laamanni Morten Boije (1590). Margaretan jälkeen kartanon perivät Hannu Björnramin toinen tytär Brita (1602) ja tämän aviomies Yrjö Henrikinpoika Horn, jonka suvun hallinnassa kartano oli vuoteen 1653. Kaarle XI:n toimeenpanemassa reduktiossa (peruutuksessa) tila palautettiin valtiolle ja Viipurin valloituksen jälkeen (1710) se joutui Venäjän valtiolle (komendantti Stupischin 1780), joka lahjoitti sen paroni Heinrich von Nicolaylle, Monrepoon kartanon omistajalle. V. 1802 Nicolay myi tilan 3 000 pankkoruplasta viipurilaiselle kauppiaille ja kunnallismiehelle kollegiasessori Friedrich Vil-

helm Ladolle ja tämän vaimolle Dorothea Weckroothille. V. 1818 Ladon perikunta myi tilan 15 375 pankkoruplasta kenraalimajuri Peter Georg Thesleffille.

Thesleff-suku omistikin sitten kartanon sadan vuoden ajan. Jo kenraalimajuri Thesleff oli niin kiintynyt kartanoon, että asui siellä arkkitehti C.L. Engelin piirtämässä päärakennuksessa ja kuollessaan toivoi, että tila pysyisi hänen suvullaan. Kartanon peri (1844) hänen vanhin poikansa kenraalimajuri Alexander Adam Thesleff, joka nimitettiin v. 1855 Viipurin läänin kuvernööriksi. Noin v. 1850 tilan oli ostanut hänen veljensä eversti, valtioneuvos Fredrik Vilhelm Thesleff (k. 1893), jolta sen osti kolmas veli maisteri Georg Alexander Thesleff, ja lopuksi tilan lunasti neljäs veli, luonnontieteilijä Arthur Thesleff, joka v. 1904 muutti Tukholmaan. Kartanon osti insinööri Vilhelm Thesleff, mutta kun hän ei voinut Helsingistä käsin hoitaa rappeutuvaa tilaa ja kun hänen lapsensa olivat alaikäisiä, hän ei voinut noudattaa ensimmäisen Thesleffin toivomusta, vaan myi tilan v. 1912 kauppaneuvos Juho Lallukalle (k. 1913) 298 000 markan kauppahinnasta. Hänen leskensä Maria Lallukka vietti vain kesät Liimatalla, jossa oli tuolloin varsin vilkasta seuraelämää. Maria Lallukan kuoltua osti (1923) kartanon irtaimistoinen Viipurin kaupunki 3,5 milj. markan hinnasta. Tilaan kuului tuolloin n. 600 ha, josta viljeltyä oli 198 ha, 110 lehmää, 26 hevosta, ym. Vuonna 1824 rakennetun uusklassillisen päärakennuksen ja viljamakasiinin entisöi arkkitehti J. Viiste. Rakennuksia ympäröi kaunis puisto lammi-koineen sekä puutarha, johon johti 350 m pitkä kuusikuja Kannaksen maantieltä. Rakennukset tuhoutuivat sodassa 1939-. Kaupungin omistuksessa kartanosta huolehti hoitokunta ja työnjohtaja (A. Piironen), hallinnollisesti se kuului v. 1925 perustetun maatalouslautakunnan alaisuuteen (Entistä Viipurin maalaiskuntaa sanoin ja kuvin. Helsinki 1947).

1600–1800-luvulla kartanoa viljelivät vuokraajat, joita on mainittu manttaalikirjoissa mm. Matti Manninen (1695), Tuomas ja Yrjö Pietarinpoika (1738, 1768), Matti Dyster (1756), Pietari Iivonen (1770), Juho Räikkönen (1776), kauppias A. Hedenius Viipurista (1778), Wilhelm Dyster (1779) ja hänen veljensä Juho Dyster (1794), Juho Miettinen (1791), Simo Iivonen (1795), Elias Akkanen (1796), Matti Halonen (1799), Risto Halonen (1813), Elias Halonen (1814), Matti Paajanen (1807) ja hänen poikansa Esaias Paajanen (1838) aviossa kelkkalalaiseen sukuun kuuluneen Anna Salomonintytär Roiskon kanssa ja veli Matti Paajanen (1850) aviossa Maria Salomonintytär Roiskon kanssa, Matti Mäkeläinen (1870), Georg Ahlén (1904) VI. Pyhäjärveltä. Monesti vuokraajat olivat kartanon torppareina, esim. Wilhelm Dyster (1811), Elias Dyster (1815), Juho Halonen (1817), Fredrik ja Juho Miettinen, Juho Halonen, Matti Dyster, Pietari Iivonen (1819, 1821), heinjokelaiset Heikki ja Pietari Noro (1848, 1850),

seuraavasta polvesta Juho Heikinpoika Noro (1882) sekä Ladon tilan vuokraajana Kelkkalasta mainittu Juho Uski (1866). Vuonna 1870 kartanon palveluksessa oli neljä renkiä ja kuusi piikaa, v. 1890 viisi piikaa, kaksi renkiä, pehtori (Erik Sironen) ja karjakko (Vilhelmina Grön), v. 1895 viisi piikaa, renki ja joukko läksiäimiä sekä muonarenkejä 15 ja vuonna 1910 12 piikaa ja renkiä, puutarhuri V. Grönroos, karjakko Hilda Savolainen ja tilanhoitaja Yrjö Ahlén.

IV. Lähteitä

1. Arkistolähteitä

Mantalslängd 1635, 1645, 1675, 1694, 1728, 1738, 1758, 1768, 1778, 1819, 1823, 1828, 1838, 1848, 1861, 1867, 1870, 1874, 1876, 1879, 1880, 1882, 1883, 1885, 1886; Manttaalikirjoja 1888, 1890, 1891, 1892, 1894, 1895, 1897, 1898; Henkikirjoja 1900, 1905, 1910, 1915 (Valtionarkisto)

Suomen Sukututkimusseuran kokoelmat Valtionarkistossa, Viipurin maaseurakunnan kuolleet 1809–1868, syntyneet 1808–1868, syntyneet 1809–1851, kuolleet 1810–1850 (VA 757, 759)

Kelkkalan kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 1901–1914; Kelkkalan kansakoulun piirikokousten pöytäkirjat 1901–1919 (Mikkelin Maakunta-arkisto V 23: Ca 1 ja CB:1)

Viipurin kaupungin rakennuspiirustuksia (Viipurin kaupungin rakennuskonttorin arkisto F 71–72, Mikkelin Maakunta-arkisto)

Viipurin Kelkkalan, Talikkalan, Maaskolan ja Liimatan rippikirjat ym. 1818–1939 (Lakkautettujen seurakuntien keskusarkisto Mikkelissä)

2. Haastatteluja

Pankinjohtaja Antti Anttonen (s. 1891 Kelkkalassa), haastattelu 7.1.1961 Fazerilla Helsingissä; kauppaneuvos Juho Heitto (s. 1887 Miehikkälässä), haastattelut 22.5.1945 Kruununhaassa Helsingissä ja 28.10.1959 Helsingissä; emäntä Anni Hynninen (s. 1873 Kelkkalassa), haastattelu 15.5.1943 Valtakadun talossa Viipurissa; toimitusjohtaja Kauko Himanen (s. 1914 Kelkkalassa), haastattelu 5.1.1977 Meilahdessa Helsingissä; sisustusarkkitehti Taavetti Häyrinen (s. 1896 Virtasalmella), haastattelu 14.4. ja 15.5.1976 Pohjois-Haagassa Helsingissä; maanviljelijä Ale Jahnukainen (s. 1879 Näävälässä Viipurin pitäjässä), haastattelu 16.5.1943 Kelkkalassa Viipurissa; johtaja Elias (Ella) Jahnukainen (s. 1893 Näävälässä Viipurin pitäjässä), useita haastatteluja 15.5.1977–21.4.1981 Munkkiniemessä Helsingissä; opettaja Juhani Jahnukainen (s. 1883 Näävälässä Viipurin pitäjässä), haastattelu 15.5.1950 Meilahdessa Helsingissä; opettaja Hilja Karvinen, haastattelu 17.5.1943 Myllyaukiolla Viipurissa; kirvesmies Erik Juho Kaukonen (s. 1877 Rantasalmella), haastattelu 18.5.1943 Kolikkoinmäellä Viipurissa; haudankaivaja Anton Kulha (s. 1867 Viipurin pitäjässä), haastattelu 15.5.1943 Viipurissa; kivityömies Pekka Malinen (s. 1870 Viipurin pitäjässä), haastattelu 15.5.1943 Kelkkalassa Viipurissa; rouva Rosa Nissilä (s. 1874 Kangasalla), haastattelu 20.5.1943 Brahenlinnassa Viipurissa, 15.3.1952 Katajanokalla Helsingissä, 15.9.1957 Meilahdessa Helsingissä; rakennusmestari Arvi Rostila (Arvid Frost, s. 1900 Viipurissa), haastattelu 16.3.1976 Hakunilassa Helsingissä; opettaja Uno Saurala (ent. Stenlund), haastattelu 20.5.1943 Brahenlinnassa Viipurissa.

3. Kirjallisuutta, käsikirjoituksia, kirjoituksia

- Aatu Andelin, Talikkalan VPK:n 25-vuotishistoriikki. Viipuri 1926
Annikki Arni, Muistat sie viel? Vaasa 1979
Gerhard Atrila, Tietoja Viipurin Kelkkalan Adrian-suvusta. Kirje 18.4.1981 Ella Jahnukaiselle
Entistä Viipurin maalaiskuntaa sanoin ja kuvin. Helsinki 1947
Victor Hoving, Viipurilainen kertoo. En wiborgare berättar för sina vänner. Helsinki 1946
Sanni Hukkanen, Muistelmia viipurilaisen Sanni-tytön lapsuudenpäiviltä ja vapaussodan ajoilta. Käsikirjoitus 1980, 67 s.
Esther Höckert ja Ingrid Borenus, Människor och minnen från Wiborg vid sekelskiftet. Tammerfors 1940
Väinö Karvinen, Karvisen suku. Sukuhistoriallisia hajatietoja. Kuopio 1935, 63 s.
Väinö Karvinen, Viipurin kaupungin kaakkoisliepeellä. Kotiseutukuvausluonnos. Kaukomieli VII. Viipurilaisen Osakunnan julkaisu 1935
J. Klami, Keskinäinen vakuutusyhtiö Suoja vv. 1908–1957. Lahti 1958
Hannes Koivu, Muistikuvia Viipurin itäisistä esikaupungeista. Sanomalehti Karjala 30.8.1979
Reino Kuusela, Viipurin Ristimäkeä minun näkökulmastani 1920- ja 1930-luvulla. Kirje 16.1.1980 Helsingin Vuosaaresta
Reino Kuusela, 1930-luvun Kelkkalaa nuoren pojan näkökulmasta. Kirje 27.11.1980 Vuosaaresta Helsingissä
Loikkanen ja sen VPK ym. Toimittanut Osmo Kajanmaa. Vammala 1956
Viljo Nissilä, Viipuri nimistön valossa. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 3 (Helsinki 1978), s. 88–168
J.W. Ruuth, Viipurin kaupungin historia I–II. Viipuri 1908
Valter Salonen, Nuoren pojan muistoja Viipurin Ristimäeltä. Kirje 2.2.1980 Vuoksenniskalta
Hjalmar Suhonen, Opettajan muistelmia Kelkkalasta. Kirje 22.7.1943 Porista
Vilho Teivonen, Kelkkalan nuorisoseura 1901–1951. Helsinki 1952
Veikko Tyrväinen, Talikkalan V.P.K.:n 50-vuotishistoriikki vv. 1896–1946. Lahti 1950
Viipurin kaupungin historia II–III. Lappeenranta 1974, 1975
Viipurin kaupungin historia IV. Käsikirjoitus 1980
Viipurin kaupungin historia V. Lappeenranta 1978
Niilo Yrjölä, J. Heitto – Heitto Oy vv. 1908–1958. Helsinki 1958